

2
041

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

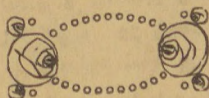
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

XL. ÉVFOLYAM

1941.

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST
STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1941.

TARTALOM:

<i>Zimmermann Lajos: A negyvenéves Magyar Numizmatikai Társulat</i>	3
<i>Kérényi András: Balkánon talált római éremlelet</i>	19
<i>Jeszzenszky Geza: A vezerek pénzverése</i>	24
<i>Huszár Lajos: A segessvári pénzverő Zsignond korában</i>	28
<i>Schulek Alfréd: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. III.</i>	34
Albert és Erzsébet	
<i>Leszih Andor: A szuhogyi csorbakői vár XVI. századbeli pénzhamisító műhelye</i>	49
<i>Esze Tamás: A kassai pénzverőház 1705—1710</i>	55
<i>Vayer Lajos: Mária Terézia metszeteiről másolt érmei</i>	70
<i>Huszár Lajos: Kresznerics Ferenc érmészeti feljegyzései</i>	74
<i>Lakos János: Kiadatlan típusú kelta tetradrachma</i>	80
<i>Ernyey József: Kolosvári Jordán Tamás emlékérmé (1570)</i>	80
<i>Szugeti—Csatkai: Adatok Artner Erhardné Dirnberger Zsuzsanna emlékérméhez</i>	84
<i>Haidekker Sándor: Böhm József Dániel kiadatlan levele</i>	85
<i>Palóczi Edgár: A magyar szabadságharc ismeretlen emlékkeresztje</i>	87
<i>Az Országos Magyar Történeli Múzeum Éremtára jelentősebb újszerzeményei 1940-ben</i>	89
<i>Éremleletek</i>	90
<i>Irodalom</i>	91
<i>Társulati élet</i>	94
<i>Deutscher Auszug</i>	97
<i>Extraits français</i>	101

A végén 3 képes tábla.

A közleményekben foglalt állításokért és az éremleírások helyességéért azok szerzői felelősek.

A Numizmatikai Közlöny közleményeinek úgy utánnyomása, mint fordítása, valamint a közölt képek utánnyomása, akár eredeti, akár változtatott nagyságban, tilos. Kéziratokat nem adunk vissza.

MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Alakult 1901-ben a numizmatika tudományos művelésére és a hazai éremgyűjtés fejlesztésére.

A társulat folyóirata a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

Szerkeszti *Dr. HUSZÁR LAJOS*, az Orsz. Magy. Történeli Múzeum őre
(Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16.)

A társulat tagjai tagságdíjuk fejében kapják a Közlönyt. A tagok kötelezettsége legalább 3 évre terjed. A fővárosban lakó tagok legalább 10 pengő, vidéken és külföldön lakó tagok legalább 6 pengő tagsági díjat fizetnek. Az alapító tagok legalább 100 pengőt fizetnek egyszerismindenkorra.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, úgyszintén tudományos ügyekben, továbbá leletek, gyűjtemények és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérések közvetlenül a szerkesztőhöz küldendők.

Társulati ügyekben és új tagok felvételét illetőleg, úgyszintén hirdetések és reklamációk dolgában is a társulati elnök, *Zimmermann Lajos dr.* intézkedik. Címe: Budapest, IV., Váci-utca 78—80. szám. Telefonja: 380-140. Hivatalos óráát tart a társulati helyiségben (VIII., Csepregy-utca 4. sz., II. emelet 15.) csütörtök este 6 és 8 óra között.

A társulati könyvtár és gyűjtemény a társulat helyiségében *Karny Rezső dr.* főkönyvtáros, továbbá *Huszár Lajos dr.* és *Antony Béla* könyvtárosok, valamint *Szentgáli Károly* főtitkár és a társulati gyűjtemény őre hivatalos órái alatt — csütörtök este 6 és 8 óra között — áll a tagok rendelkezésére.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

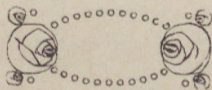
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

XL. ÉVFOLYAM

1941.

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST
STADIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1941.

300714

TARTALOM:

<i>Zimmermann Lajos</i> : A negyvenéves Magyar Numizmatikai Társulat	3
<i>Keleényi András</i> : Balkánon talált római éremlelet	19
<i>Jesz. nszky Géza</i> : A vezérek pénzverése	24
<i>Huszár Lajos</i> : A segeshvári pénzverő Zsigmond korában	28
<i>Schulek Alfréd</i> : Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. III. Albert és Erzsébet	34
<i>Leszih Andor</i> : A szuhogyi csorbakői vár XVI. századbeli pénz- hamisító műhelye	49
<i>Esze Tamás</i> : A kassai pénzverőház 1705—1710	55
<i>Vayer Lajos</i> : Mária Terézia metszetekről másolt érmei	70
<i>Huszár Lajos</i> : Kresznerics Ferenc érmészeti feljegyzései	74
<i>Lakos János</i> : Kiadatlan típusú kelta tetradrachma	80
<i>Ernyey József</i> : Kolosvári Jordán Tamás emlékérmé (1570)	80
<i>Szigeti—Csatka</i> : Adatok Artner Erhardné Dirnberger Zsuzsanna emlékérméhez	84
<i>Haidekker Sándor</i> : Böhm József Dániel kiadatlan levele	85
<i>Palóczy Edgár</i> : A magyar szabadságharc ismeretlen emlékkeresztje .	87
<i>Az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára jelentősebb új- szerzeményei 1940-ben</i>	89
<i>Érem'el'etek</i>	90
<i>Irodalom</i>	91
<i>Társulati élet</i>	94
<i>Deutscher Auszug</i>	97
<i>Extraits français</i>	101

A végén 3 képes tábla.

Felelős kiadó: Huszár Lajos.

Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, V., Honvéd utca 10. — Felelős: György Aladár igazgató.

A negyvenéves Magyar Numizmatikai Társulat.

Negyven évvel ezelőtt alakult meg a Magyar Numizmatikai Társulat, még pedig az 1901. évi május hó 14-én a Magyar Tudományos Akadémiában megtartott ideiglenes alakuló közgyűlésén. Az azóta eltelt négy évtized eseményei a magyar nemzet történetében súlyos nyomokat hagytak, amelyek természetesen a tudományos életet is minden megnyilvánulásában befolyásolták. Az első évtized még az úgynevezett régi békevilágban telt el, amely ha talán nem is a mai világszemléletből nézve, de azért mégis módot nyújtott a magyar tudomány és irodalom fejlődésére. A második évtized elején nyomozó pangás jelezte előre a nagy világégyést, amely a világháborúban és a trianoni békeparancsban tetőződött, és hazánk szétदारabolása megbénította az egységes magyar kulturális életnek megnyilvánulását. A harmadik évtizedre az infláció nyomja bélyegét minden káros kísérő jelenségével együtt és csak igen lassú felemelkedésről tanuskodik, amely a magyar kulturális világra is kihat, bár megvan a kormányzat részéről az igyekezet, hogy kultúrfölény címe alatt a trianoni határokon túl is befolyást gyakoroljon az egyetemes magyar életre, talán legelsősorban az irodalom és a magyar tudomány eszközeivel. A negyedik évtized végre a határozott emelkedés jegyében áll és meghozza a magyar feltámadásnak minden reményét, sőt reményei egy tekintélyes részének megvalósulását. Társulatunk élete ezen korszakok életnyilvánulásában tükröződik vissza, igyekszik a viszonylagos jólétet kihasználni, hogy megalapozza további fejlődését, érzi a világháborúnak és az azt követő súlyos helyzetnek következményeit, reményt keres és talál a nemzet megerősödésében és igyekszik a maga fejlődését is ahhoz a korszakhoz hozzáidomítani, s az utolsó évtizedben résztvesz a magyar élet felébredésében, kiterjeszti működését az újra visszaszerzett országrészek területére és a legszebb reménységgel tekint a jövő felé, amikor a nagy magyar haza ismét megadja a lehetőséget, hogy az egész osztatlan magyarság vehet részt a nemzet építő munkájában, s így a tudományos és irodalmi élet újraébredésében.

De tekintsünk vissza a társulat megalakulásának korszakára. — A társulat alapítói meglegedetten ültek a tanácskozó asztal mellett, mert már akkor megállapíthatták, hogy sikerült összehozniok a magyar éremtudomány és éremgyűjtés embereit és rábírní arra az elhatározásra, hogy ezentúl összefogva fogják megvalósítani azokat az elgondolásokat, amelyek a tudós és gyűjtő gárdát egy cél felé, a magyar numizmatikai tudomány fejlesztése felé irányítják. Maga az a tény, hogy immár 40 éve működik a társulat, még pedig szerénységgel nélkül megállapítva, határozott sikerrel, bizonyítja azt, hogy a társulatra szükség volt és hogy hivatásának minden tekintetben megfelelt.

Ha végig tekintünk a társulat történetén, megállapíthatjuk azt, hogy nem volt olyan lehetőség, amelyet ki ne használtunk volna a magyar numizmatika fejlesztése érdekében s ne igyekeztünk volna elérni mindazt, amit néha bizony igen nehéz viszonyok között kellett kiküzdenünk. Nem akarjuk azzal terhelni hallgatóságunkat, hogy 40 éven végig menve, hosszú jelentést tegyünk, mert hiszen részletesen beszámoltunk a társulat 10 éves működéséről az 1911. közgyűlésen, annak 20 éves működéséről az 1921. évi közgyűlésen, előadtuk a negyedszázados közgyűlésünkön 1926-ban a társulat 25 éves történetét, s legutóbb annak 30 éves működését ismertettük az 1931. évi közgyűlésünkön, s mindezen jelentéseink megjelentek a Numizmatikai Közlöny hasábjain, annak X., XX., XXV. és XXXI—XXXII. évfolyamaiban. Ma a legutóbb eltelt 10 évről kell beszámol-

nunk, de azért szükségesnek tartjuk, hogy mégis egy rövid visszapillantást nyujtsunk az előző évek történetéről is.

A társulat 1901. évi május hó 7-én tartotta első előértekezletét, amelyen elhatározták az ott megjelentek, nóvszerint Nuber Károly Ferenc, Pákozdi Károly dr., Szemlér Mihály, Sziklai Jenő és Zimmermann Lajos, hogy megalakítják a társulatot. Ezt követte a társulatnak a Magyar Tudományos Akadémia kis tanácskozó termében 1901. évi május hó 14-én tartott ideiglenes alakuló közgyűlése, amelyen Szivák Imre dr. elnökle mellett jelen voltak Despinits Péter dr., Fejér József, Gohl Ödön, Kunváry Fülöp, Lenz József, Nuber Károly Ferenc, Pákozdi Károly dr., Réthy Zsigmond, Szemlér Mihály, Sziklay Jenő, Wisinger Mór és Zimmermann Lajos, továbbá mint vendégek Pick Adolf és Roger Adolf, kik utóbb tagok lettek, végre Topscher Samu, a m. kir. főfémjelző és fémbeváltó hivatalnak igazgatója. Az ezen közgyűlésünkön elfogadott alapszabályainkat a belügy-miniszter 1901. évi július hó 15-én hagyta jóvá.

Ettől kezdve egy éven át azzal foglalkozott a társulat vezetősége, még pedig szép sikerrel, hogy az országban érdeklődőket toborozzon a mi ügyünknek és egy taggárdát teremtsen, amelyre rábízhatja a hazai numizmatikának ügyét. Egy év múlva, az 1902. évi július hó 15-én tartott végleges alakuló közgyűlésen a tagok létszáma már 103 volt, s a jelen voltak, Szivák Imre dr. elnöklése mellett, nevezetesen Fejér József, Gohl Ödön, Kilényi Hugó, Kunváry Fülöp, Majláth Béla, Nuber Károly Ferenc, Pákozdi Károly dr., Pokorny László, Schlesinger József, Szemlér Mihály, Sziklay Jenő és Zimmermann Lajos kimondották a végleges megalakulást és megválasztották a társulat tiszteletbeli elnökévé Szivák Imre dr. országgyűlési képviselőt, aki a társulat szervezése körül nagy érdemeket szerzett, elnökül Réthy László dr. nemzeti múzeumi igazgatót, alelnökévé pedig Sziklay Jenőt, a kiváló gyűjtőt. Az első választmányi ülést a társulat a tudományos akadémiában tartotta 1902 június 21-én, s ezen megválasztotta a tisztkart, mely alkalommal titkár lett Zimmermann Lajos, pénztáros Kunváry Fülöp, ellenőr Kilényi Hugó, a gyűjtemény és könyvtár őre Finály Gábor dr., a tervbevett folyóirat szerkesztője pedig Gohl Ödön. A választmányi üléseket mindig vacsora követte a közelfekvő „István Főherceg“ vendéglőben. — A továbbiakban csak röptében emlékezünk meg s arra szorítkozunk, hogy a társulat életében nevezetes dátumokat emeljük ki.

1902. évi december hó 11-én tehát a végleges megalakulást követően alig 6 hónap múlva Gohl Ödön bemutatta a Numizmatikai Közönynek első évfolyamát, nagy öröme és büszkeségére a megjelenteknek.

A társulat első kirándulását, még pedig Aquincumba, 1903 május 24-én rendeztük Finály Gábor dr. vezetése mellett.

Első felolvasó ülésünk 1904 február 5-ikén volt az akadémiában, amikor Finály Gábor dr. olvasta fel „Finály Henrik magyar metrclogiája“ című értekezését.

Az első bemutatásunk, illetve múzeumlátogatásunk a Magyar Nemzeti Múzeumba történt, amikor is annak gyűjteményét négy csoportban mutatták be a társulat tagjainak, még pedig 1904 november 27-én, december 18-án, 1905 január 15-én és április 16-án.

Első veretünk a társulat tagságiérem volt, amelyet 1905. évben verettünk ki s azt Gerl Károly a jónevű körmöcbányai éremvő készítette, még pedig az első magyar tallér mintájára.

Nagy fordulatot jelentett a társulat életében, amikor 1907 június 13-án elfoglaltuk társulatunk első helyiségét IV., Kaplony-utca 7. szám alatt annak II. emelet 13. ajtószámú lakásában. Ott kezdtük meg rendszeres összejöveteleinket a hagyományos csütörtöki napon.

Ott tartottuk 1907 augusztus 15-én első éremvásárunkat is, amelyet a magyar kir. főfémjelző és fémbeváltó hivatal által átengedett régipénzletelekből rendeztünk.

Első kiállításunk is ott volt, amikor is 1907 december 8-án megnyitottuk Gerl Károly, az ismertnevű körmöcbányai éremvő művészeti hagyatékában maradt művek bemutatását.

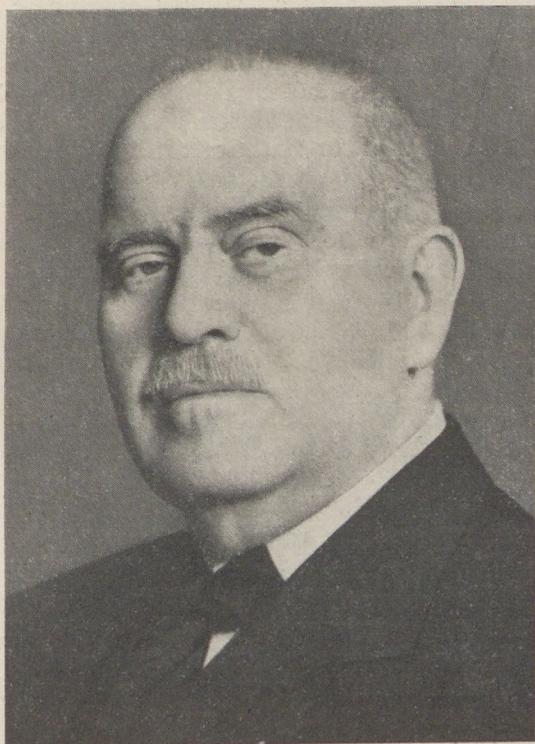
Az 1908. évben vertük ki első emlékérmünket, amellyel Telcs Ede örököltette meg az 1907. évben Körmöcbányára rendezett kirándulásunkat.

A társulati tagok kettőspéldányaiból 1909 június 3-án rendeztük első társulati éremárverésünket.

Újabb nagy forduló volt társulatunk életében, amidőn 1910 augusztus hó 1-ével elfoglalhattuk társulatunknak VIII., Csepreghy-utca 4. szám alatti kellemes otthonát.

A társulat 10. éves fennállására 1911-ben zsefont verettünk ki, amely Szentgáli Károly tervei szerint készült és azt Exner Károly véste.

A magyar nemzet történetében az 1914. év, amely társulatunk fennállásának 13. éve volt, nagy fordulatot jelentett. Kibört a háború, megnehezdedtek a gazdasági viszonyok, az érdeklődés természetesen már nem a tudományos kutatások felé fordult, hanem a haza lét vagy nemlét kérdése foglalkoztatott minden magyar embert s ez a háborús állapot lényegileg ma is tart. Ez az azóta eltelt 27 év bizony súlyos küzdelmeket jelentett a társulatnak is, de nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy a társulat vezetősége igyekezett megküzdeni a feléje tornyosuló nagy nehézségekkel.

Dr. Zimmermann Lajos
a társulat elnöke.

Ma már esodálkozással halljuk, hogy a háborús években akkora volt a szénhiány, hogy a társulat nem tudta megtartani összejöveteleit és felolvasó üléseit, sőt a választmányi üléseket is csak egyes választmányi tagok lakásán felváltva tartottuk meg.

A háború alatt nagy lendületet vett a jelvénygyűjtés és a szükségpénzek gyűjtése, amely átmeneti gyűjtési körben a társulat is igyekezett a maga részét kivenni azért, hogy ezzel az aránylag olcsó gyűjtéssel is híveket neveljen a komolyabb régipénzgyűjtés számára és a régipénzekkel tudományos alapon való foglalkozás előkészítésére.

Az 1917. év végén IV. Károly király megkoronázásakor egy memorandumot adtunk be a miniszterelnökséghez és kértük, hogy a régi szokástól el nem térve, koronázási pénzt veressen, amely természetesen a mai felfogásnak megfelelően már nem lóhátról, a népi közé szórva, hanem az állampénztár útján kerüljön a forgalomba. A memorandumunknak eredménye nem volt.

Az 1919. év tavaszán és a nyár elején mi is végig szenvedtük a proletár diktatúra súlyos csapását, kerültük a társulat helyiségét, nehogy felhívjuk azzal a hatóságok figyelmét az egyes gyűjtőkre, illetve azok gyűjteményeire. A helyiségünket sikerült megőriznünk. Ezen gyászos korszakot relatív fellendülés követte a társulaton belül is.

A társulat 20 éves fennállását 1921 március 31-én ünnepeltük és arra két emlék-érem került kiveretésre. Az egyik *Szentgáli Károly* által tervezett zseton, a másik *Berán Lajos* kitűnő alkotása, egy kétoldalú emlékérem, amelynek egyik oldalán a társulatnak elhunyt kiválóságai, a másik oldalán az élő vezetőinek arcképei kerültek.

Az 1922. évben *Szentgáli Károly* szerkesztésében indult meg *Az Érem* című második folyóiratunk és megjelent annak I. évfolyama 3 füzetben.

Az 1925. év szintén nagy jelentőségű volt a társulatra nézve, mert ez év november 26-án alakult meg a társulatnak debreceni csoportja, melynek működését mindig szeretettel támogatjuk és megelégedéssel látjuk annak virágzását.

Az 1926. évben egy memorandumot adtunk be a pénzügyminisztériumba, amelyben javaslatot terjesztettünk elő az újonnan kibocsátás alá kerülő pénznemnek elnevezését illetőleg. Mi voltunk az elsők, akik a „pengő“ elnevezést ajánlottuk a „máriás“ mellett. Megelégedésünkre szolgál, hogy ezen javaslatunk elfogadásra talált. A mi javaslatunk alapján maradt meg a „fillér“ elnevezése is.

A társulat 1926-ban a március hó 26-iki közgyűlésén és a május hó 13-án a tudományos akadémiában tartott díszközgyűlésén ünnepelte 25 éves fennállását, amely alkalomból *Berán Lajos* Gohl Ödönt és Zimmermann Lajost örökítette meg egy-egy plakettel, viszont *Telecs Ede* nagy művészetét dícséri az általa készített jubileumi plakett.

Társulatunk fáradhatatlan munkájának eredményét láttuk abban hogy a Magyar Nemzeti Múzeum éremtára 1926-ban önállósíttatott, amely mozzanat nagy hatással volt a numizmatikai tudomány további fejlődésére.

Az 1927. évben és folytatólag majdnem minden évben állandóan beadványokkal küzdöttünk a szebb pénz érdekében és harcoltunk emlékpénzek veretése tárgyában. Mi kezdeményeztük a Kormányzó Úr Öfömlétossága 10 éves jubileumára vert 5 pengősnék kiveretését és azóta is folytatjuk, többnyire szép eredménnyel ezt a munkát.

A társulat 30 éves fennállását az 1931. évi március hó 26-án tartott közgyűlésünkön ünnepeltük meg és ennek emlékére *Szántó Gergely* alkotott egy szép kétoldalú emlékérmét.

A társulat legutóbb lefolyt 10 évről valamivel bővebben kell foglalkoznunk, bár itt is csak a főbb események regisztrálására szorítkozunk.

Az utolsó tíz év, különösen annak legutóbb eltelt éve hazánk életében a felemelkedés időszaka volt. Nem kívánunk politikával foglalkozni, de mégis rá kell mutatnunk arra, hogy Gömbös Gyula miniszterelnök volt az, aki hittel, bizalommal, bátorsággal, férfiúi lelkesedéssel kiemelte az országot a tespedésből s megmutatta a felemelkedés útját, amelyet ő, sajnos, már nem ért meg. Ez a felemelkedés nemcsak politikai téren mutatkozott, de nyilvánult a gazdasági megerősödésben is, s ez összekapcsolódott az irodalmi és tudományos élettel. Nagy változások következtek be, a trianoni bilincsek lehullottak és új világ van kialakulóban. Olyan rétegek, amelyek régen az első sorban állottak, visszaszorultak, eltűntek, s helyükbe új erők, új tehetségek vették át a vezetést úgy a közélet, mint az irodalom és a tudomány terén. Mi sem maradhatunk el ettől a felfrissítéstől, mi is, — hosszú évek tespedése után, — fiatal erőkkel kipótolván a régieket, élénk életre emelkedtünk fel s nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy bátran nézhetünk a társulat jövője elé.

A társulat harmincegyedik éve az 1931. évi március hó 26-án tartott közgyűlésünkkel kezdődött és általánosságban csendes, de eredményes munkásság jellemzi ezt az évet.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium 500 pengő államsegélyben részesítette a társulatot az 1930—1931. évi költségvetési évre. Ki kell emelnünk a Magyar Nemzeti Bank 2000 pengő adományát, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum 500 pengő támogatását, amellyel biztosította kiadványaink megjelenését. Itt említjük meg, hogy a Landesmann Pál könyvtáralapot annak alapítója újabb 400 pengő adományozásával 3200 pengőre emelte fel.

Ez évben jelent meg a Numizmatikai Közlöny XXVI—XXVII. (1927—1928.) évfolyama *Alföldi András dr.*, a kitűnő történettudós szerkesztése mellett.

Tudományos működésünket ismét egy szép sorozat felolvasás és bemutatás tanúsította. Az előző évi közgyűlés napján, 1931 március 26-án *Alföldi András dr.*

„Nagy Constantinus Krisztus monogrammos sisakja.“ címen tartott értékes, sok új gondolatokat tartalmazó előadást. Április hó 30-án *Huszár Lajos dr.* olvasott fel „Az éremművészet helyzete Magyarországon a XIX. század első felében“ címen. A nyári szünet után 1931. évi november hó 26-án *Horváth Lajos dr.* olvasta fel „A budai pénzverő a középkorban“ című értekezését. Ugyanezen a napon *Amant Zoltán* kiadatlan magyar szükségpénzeket mutatott be. — Az 1932. évi január 28-án *Schmidt Béla* tagtársunk érdekes bevezető előadással kapcsolatban bemutatta erdélyi régipénzgyűjteményének páratlan anyagát. Az 1932. évi február hó 25-én *Jónás Elemér dr.* „Balkáni és görögországi éremgyűjtemények“ címen számolt be a *Hariseion*-alapítvány támogatásával végzett görögországi tanulmányútjának eredményeiről. Ugyanakkor még *Karny Rezső dr.* mutatta be a pénzverés történetére vonatkozó emlékérmek szép és tanulságos sorozatát, bevezető előadás mellett.

A társulat debreceni csoportja ismét szép fejlődésről tesz tanuságot. Vidéki propagandánkhoz tartozik, hogy 1931 június hó 7-én Vácra és Fótra rendeztünk tanulmányi kirándulást.

Dr. Procopius Béla

a társulat alelnöke.

Egyoldalú érem, Telcs Ede műve (kisebbitve).

Kiemeljük, hogy ezévben *Jeszenszky Géza* alapító tagunkat az a kitüntetés érte, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumi tiszteletbeli igazgató örvévé nevezték ki, *Eerán Lajos* tagunkat pedig a Magyar Kir. Állami Pénzverő fővénközévé, amely mozzanat a hazai pénzverés terén művészeti szempontból fordulatot jelent.

A társulatot ezévben egy súlyos haláleset érte *gróf Sommsich János*, a társulat lelkes és áldozatkész tagjának halálával. Nagy érdemeket szerzett a *Corpus Nummorum Hungariae* III. kötetének előmunkálataira szánt tekintélyes összeg adományozásával.

A társulat tisztikarában változás nem történt, új választmányi tag lett *Huszár Lajos dr.*

Az 1932. évi március hó 31-én tartott közgyűlésünkön 30 tiszteletbeli tagról, 85 alapító tagról és 277 rendes tagról számoltunk be, úgyhogy taglétszámunk 392 tag volt.

A társulat *harminckettedik* éve ismét csendes munkásságban telt el és lényegében abból állott, hogy a társulatot átmentettük egy szebb jövő felé.

Államsegély címen 1931—1932. költségvetési évre 375 pengőt utalványozott ki számunkra a vallás- és közoktatásügyi minisztérium.

A társulat tudományos működését ezévben is egy szép sorozat felolvasás tanúsította. Az előző évi közgyűlésen, 1932. évi március hó 31-én *Alföldi András dr.* olvasott fel „Értékmérők az északázsiai nomádoknál“ címen a hallgatóság nagy tetszése mellett.

A nyári szünet után november 24-én *Faludi Géza dr.* tartotta „Balneologia és numizmatika“ címen igen érdekes felolvasását, kiegészítve azt erre vonatkozó éremanyag bemutatásával. December 29-én vendég ült a felolvasó asztalnál, *Závodszy Levente dr.* egyet. magántanár, aki „A Viczay gyűjtemény“ című értekezését olvasta fel igen nagy számban összegyűlt hallgatóság előtt. Az 1933. évi január 26-án *Berán Lajos* tartott egy érdekes bemutatásokkal kapcsolatos előadást „Modern pénzhamisítás“ címen, végre február 23-án *Huszár Lajos dr.* olvasta fel „Erdély pénztörténete“ című értekezését, amely áttekinthető képét nyújtotta nemzeti pénzverésünk ezen igen érdekes részének.

A hazai pénzverést azzal kívántuk előmozdítani, hogy a pénzügyminiszter úrhoz egy memorandumot terjesztettünk be, amelyben indítványoztuk, hogy Szent István halálának 900-ik évfordulójára, továbbá Mátyás király születésének 500. évfordulójára emlékpénzek veressenek.

Vidéki propagandánkat a debreceni csoport működése mellett az 1932. évi június 12-én Egerbe rendezett kirándulásunk tanúsítja.

Ezévben új választmányi tagok lettek *Berán Lajos*, vitéz *zalatnai Stürner József* és *Schmidt Béla*. — új felügyelőbizottsági tag lett *Agfalvy Ipoly*, póttag pedig *iff. Búcz Béla*.

A társulat ezévben két igen neves tiszteletbeli tagot veszített el elhalálozás folytán, *ebengreuthi lovag Luschin Arnold dr.-t* a nagynevű osztrák és *Habich György dr.-t* a kiváló délnémet tudóst.

Az 1933 március 30-án tartott közgyűlésünkön beszámoltunk arról, hogy évközben 84 tagot kellett törölnünk a társulati tagok sorából, mert végtére egyszer le kellett bonyolítanunk azt az irreális helyzetet, hogy a megszállott területen levő tagjainkat még egy évtizeden át tovább vezettük, bár velük időközben minden kapcsolatunk megszűnt. Mindegyikhez levél ment, amelynek nagy része kézbesítetlenül jött vissza. Bár akadt néhány ott élő tagunk, aki fenntartotta a kapcsolatot, mégis túlnyomó részt törölnünk kellett az ország ezen elrabolt területén lakó tagjaink nagyrésztét. Ezek után kimutattunk ezen a közgyűlésünkön 30 tiszteletbeli tagot, 85 alapító tagot, 197 rendes tagot, összesen 312 tagot, az előző évi 392 taggal szemben.

A társulat harmincharmadik éve röviden jellemezve, a fejlődés jegyében állott. Államsegélyt ezévben az 1932—1933. évre 250 pengő erejéig utalt ki a vallás- és közoktatásügyi minisztérium. A Landesmann Pál könyvtáralapot az alapító özvegyének 200 pengős újabb adománya folytán 3400 pengőre emelkedett. A társulatot a Magyar Nemzeti Bank ezévben 500 pengővel támogatta.

Dacára az elég mostoha viszonyoknak, ezévben megjelent a Numizmatikai Közlöny XXVIII—XXIX. (1929—1930.), továbbá XXX—XXXI. (1931—1932.) évfolyama, két hatalmas füzetben. Ezek kiadásának anyagi oldalát a társulati tagok között megindított mozgalom tette lehetővé.

Tudományos működésünk terén ki kell emelnünk *Jeszenszky Géza* alapító tagunk által indított akciónkat a helyes numizmatikai szakkifejezések összegyűjtése és megválasztása tárgyában. Ennek eredményét azután a Magyar Tudományos Akadémia nyelvművelő bizottsága által utóbb indított mozgalomba kapcsoltuk be s átnyújtottuk a bizottságnak az erre vonatkozó tanulmányunkat.

A társulat tudományos működése során meg kell emlékeznünk azokról a szép és tartalmas felolvasásokról, melyek ezen évben társulatunk ülésein elhangzottak. Az 1933. évi március hó 30-án *Szentgáli Károly* olvasott fel „Női arcás érmeken“ címen, sok szép anyagot mutatva be ezzel az érdekes témával kapcsolatosan. Április 27-én *Jónás Elemér dr.* tartotta „II. Chlotárnak tulajdonított solidusok“ című tartalmas felolvasását. November 30-án *Faludi Géza dr.* ült a felolvasó asztalnál és adta elő „Egy évszázad kolerajárványai a numizmatika tükrében“ című értekezését, ezzel kapcsolatosan bemutatva értékes éremanyagát. Az 1934. évi január hó 25-én *Huszár Lajos dr.* olvasott fel a társulatban „Beatrix királyné emlékérmé“ címen és ugyanez alkalommal *Zimmermann Lajos dr.* mutatta be a gyűjtésre vonatkozó bevezető előadás mellett magyar tallergyűjteményének ritkaságait. Február 22-én *Karny Rozső dr.* volt az előadó, aki bemutatások kapesán „Az 1848—1849. évi magyar szabadságharc emlékérméi és kitüntetései“ címen olvasott fel a megjelentek nagy elismerése mellett.

A társulat az éremverés terén ismét egy eredményes akciót bonyolított le, mert felhívta a pénzügyminiszter figyelmét Rákóczi Ferenc halálának 201 éves évfordulójára azzal, hogy ebben az évben egy emlékpénzt verjen.

A debreceni csoport működésével ezévben is meg lehetünk elégedve. Egy kirándulást rendeztünk Veszprémbe és Balatonkenesére 1933. évi június hó 11.-én.

Ebben az évben a sors egy ezüst serleget juttatott a társulatnak olyképen, hogy az Országos Magyar Iparművészeti Társulat tárgysorsjátékán, — melyen minden tag résztvesz, — megnyertük a második díjat. Ezt a serleget „Emlékezzünk régiekről“ serlegnek neveztük el s arra szántuk, hogy évenként emlékvacsorát rendezünk, amelyen megemlékezünk a társulat egy-egy elhunyt tagjáról s annak érdemeiről.

Elvesztettük az 1933. évben *Landesmann József* társulati tagunkat a néhai fiáról elnevezett „Landesmann Pál könyvtáralap“ alapítóját.

A tisztikarban, a választmányban és felügyelőbizottságban ezévben változás nem történt.

Az 1934 március 29.-én tartott közgyűlésen társulatunk tagállománya állott 30 tiszteletbeli tagból, 86 alapító tagból és 202 rendes tagból, vagyis összesen 318 tagból.

A társulat harminenegyedik évét az jellemzi, hogy nagyobb számban jelentkezett a társulat tagjai sorában a fiatalság, akik lelkesen és szeretettel vettek részt a társulat életében.

Allamsegély címén az 1933—1934. költségvetési évre 250 pengőt kaptunk. A Landesmann Pál könyvtáralapot az alapítónak özvegye 200 pengő adományozásával 3600 pengőre emelte fel. Ki kell emelnünk még a Magyar Nemzeti Bank 1000 pengős adományát és a TÉBE 200 pengős adományát.

Az *Érem* című folyóiratunknak VII. (1934.) évfolyama jelent meg ebben az évben igen értékes közleményekkel.

Az előző évi közgyűlés óta a következő felolvasásaink voltak: az 1934. április 26.-án *Alföldi András dr.* olvasott fel „II. Claudius római császár sicsiai veretei“ címen és igen tartalmas és értékes felolvasásával kapcsolatosan számtalan gipszmásolatban mutatta be ezen munkálatai során összegyűjtött anyagot. — Az 1934. évi november hó 29.-ér. *Faludi Géza dr.* „Orvosok mint numizmatikusok“ címen megírt igen érdekes értekezését ismertette és mutatott be ezzel kapcsolatos szép anyagot. — A következő felolvasó ülésünk 1935. január 24.-én volt, mely felolvasó ülésünket II. Rákóczi Ferenc nagy fejedelmünk emlékének szenteltük halálának 200-ik évfordulójával kapcsolatosan. Ezen az emlékünnepeyen *Proccpius Béla dr.* mondotta az emlékbeszédet, *Huszár Lajos dr.* pedig „II. Rákóczi Ferenc pénzverése“ című igen tartalmas és sok érdekes új adatot tartalmazó értekezését adta elő. Több tagtársunk pedig egy kis Rákóczi éremkiállítást rögtönzött, ami még fokozta az ünnepély színvonalát. — Az 1935. évi február 28.-án tartott felolvasó ülésünkön *Leszih Andor* tagtársunk, a borsod-miskolci múzeum őre, adta elő „XVI. századbéli pénzhamisító műhely a szuhogyi Csorbakő várban“ című értekezését, amely nemcsak igen nagy tetszést váltott ki, hanem elismerést azon fardozásokért, amelyekkel a felolvasó ezen érdekes ásatásokat évek sora óta vezeti.

A debreceni csoportunk ezévben, sajnos, működést nem fejthetett ki, mert a hatóság kifogásolta, hogy az alapszabályainkban csoportok alakítása még nincsen felvéve. Ezt azután pótoltuk.

Az első serlegvacsorát 1934. november 29.-én rendeztük, mely alkalommal a magyar numizmatika nagy úttörő tudósának, társulatunk egyik elhunyt elnökének, *Réthy László dr.*-nak emlékét ünnepeltük Zimmermann Lajos dr. emlékbeszédével.

Társulatunk ezévben Pannonhalmára rendezett kirándulást, még pedig 1934. június 3.-án. Meglátogattuk a Magyar Nemzeti Múzeum újjarendezett éremtárát 1934. június 17.-én és a Magyar kir. Hadimúzeumot 1934. október 14.-én.

A társulat tagjai érdekében lépéseket tettünk a Magyar Nemzeti Banknál, hogy a gyűjtőket az aranybejelentési rendelet ne sújtsa túlságosan s ennek eredménye az volt, hogy az összes vert, vagy öntött arany emlékérmeket, valamint 1800. év előtt vert összes aranypénzeket felmentették a bejelentési kötelezettség alól.

Ezévben két haláleset sújtotta a társulatot súlyosabb mértékben, mert elvesztettük *Pákczi Károly dr.* szeretett tagtársunkat, a kiváló éremgyűjtőt és *Fejér József* éremkereskedőt, aki a maga nemében úttörő volt az éremkereskedés terén.

A tisztkarban annyiban történt változás, hogy *Huszár Lajos dr.* tagunkat könyvtárossá választottuk meg. A választmányba mint új tag *Lafrankó Gyula* került, a felügyelőbizottságban rendes tagként ifj. *Búcz Béla*, póttagként *Veszprémi Dezső*.

Ki kell emelnünk, hogy megválasztottuk az 1934. március 29-iki közgyűlésünkön tiszteletbeli taggá *Faludi Géza dr.*, *Jeszzenszky Géza* és *Procopius Béla dr.* társulati tagjainkat.

Az 1935. március 25.-én tartott közgyűlésen beszámoltunk 33 tiszteletbeli, 84 alapító és 202 rendes tagról, vagyis taglétszámunk 319 volt.

A társulat harmincötödik évét élénk összejövetelek jellemzik. Különösen a fiatalság veszi ki a maga részét a társulat életében.

Allamsegély címén az 1934—1935. költségvetési évre 250 pengőt kaptunk. A Landesmann Pál könyvtáralap 200 pengős adományozásával 3890 pengőre emelkedett. Az adományok között ki kell emelnünk a Magyar Nemzeti Banknak 1000 pengős adományát és *Schmidt Bélá-nak* 1000 pengős adományát, amelyekkel elértük azt, hogy a Numizmatikai Közlöny nyomdászamatartozása teljes kiegyenlítést nyert.

A társulat második serlegvacsoráját 1935. december 12.-én tartottuk, amely alkalmat *Gohl Ödön dr.* a Numizmatikai Közlöny, társulatunk egyik elnöke emlékének szenteltük s az emlékbeszédet *Jónás Elemér dr.* mondotta.

Tudományos működésünk egy szép sorozat felolvasásban is nyilvánult. Az 1935. évi április 25.-én *Faludi Géza dr.* tagtársunk olvasta fel „Servetus Mihály orvos, hit-újító, gúnyérme” című értekezését, s ugyanazon a napon *Jónás Elemér dr.* mutatta be „Avar pénzek a kiskőrösi leletből” című igen érdekes és értékes tanulmányát. Az 1935. évi október hó folyamán két soronkívüli felolvasásunk volt, mindkettőt *Frey Imre dr.* zombori tagtársunk tartotta, az egyiket október 17-ikén „Megemlékezés Weszerle József halálának közelgő centenáriuma alkalmából” címen, a másodikat október 24.-én „Egy nyomavesztett magyar aranypénzről” címen, mindkét felolvasásában érdekes adatokkal ismertetett meg bennünket. Az 1935. évi november hó 28.-án ismét *Faludi Géza dr.* foglalta el a felolvasó asztalt, midőn „Élelmiszerdrágítással és éhínséggel kapcsolatos numizmatikai emlékek” címen, igen érdekes éremanyag bemutatásával ismertetett meg a medaillisztika olyan anyagával, amely sokunk előtt teljesen ismeretlen volt. Az 1935. évi január 30.-án *Pálóczi Edgár* olvasott fel „Történelmünk első numizmatikai adatai és azok tanulságai” címen. Február 27.-én pedig *Rudnay Gyula*, mint vendégünk, olvasta fel „Warou Dániel élete és körmöcbányai működése” című értékes tanulmányainak két fejezetét.

Minthogy az előző évi közgyűlésünk napirendjén alapszabálmódosítás szerepelt, de a közgyűlés e tárgyban határozatképes nem volt, 1935. április 11.-én rendkívüli közgyűlést tartottunk s alapszabályainkat egyéb kevésbé jelentékeny módosításokon kívül úgy alakítottuk át, hogy vidéki csoportokat is létesíthessünk. Alapszabályainkat a belügyminisztérium 1935. október 26.-án 162.852—1935. VII. a. szám alatt hagyta jóvá. Ezzel azután debreceni csoportunk is újra felvehette működését.

Társulatunk 1935. június 19.-én megtekintette a Pázmány Péter tudományegyetem orvosi karának dékáni hivatalában elhelyezett orvosi vonatkozású magyar plakett- és éremgyűjteményét, amelyet *Faludi Géza dr.*-től szerzett meg.

A Pázmány Péter tudományegyetem 200 éves fennállására vert 2 pengős emlékpénz bírálóbizottságában elnök és *Procopius Béla dr.* alelnök vettek részt, az első díjat és megbízást *Berán Lajos* társulati tagunk, a második díjat *Telcs Ede* társulati tagunk nyerte el. *Rákóczi Ferenc* 200 éves évfordulójára vert kétpengős emlékpénz bírálóbizottságában ugyanők vettek részt s az eredmény ugyanaz volt: *Berán Lajos* kapta a megbízást és az első díjat, *Telcs Ede* a második díjat.

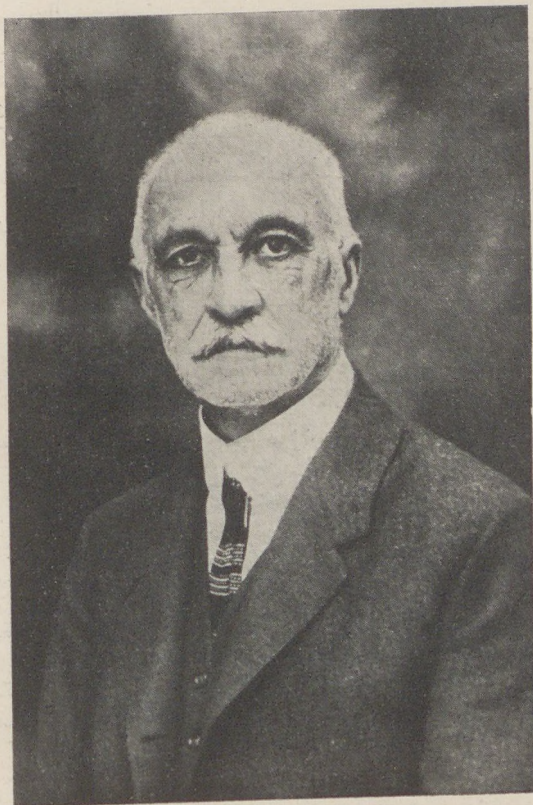
A pénzügyminiszternek ajánlottuk, hogy Budavár visszavételének 250-ik évfordulójára veressenek emlékpénzek, ajánlottuk továbbá, hogy a tervbevett Szent István ötpengős pályázat ne meghívásos, hanem nyílt pályázat legyen. Kértük a pénzügyminisztériumot, hogy mérsékelt számú próbaveretek verésére adjon engedélyt, végül felhívtuk a figyelmét a minisztériumnak arra, hogy egyes pénznemek évszámaiban megszakadások vannak s ezeket utólag töltsék be.

Kirándulást ezévbén 1935 június 2-án Szegedre rendeztünk, még pedig szép-számú résztvevővel.

A választmányba új tagképpen *Soltész Elemér dr.* tábori püspök úr került be. A társulat ezévbén tiszteletbeli tagjai sorából elhalálozás folytán elvesztette *Regling Kurt dr.* kiváló német numizmatikust és *Nuber Károly Ferenc* alapító tagot, a társulat egyik megalapítóját.

Az 1936 március 27-én tartott közgyűlésen 33 tiszteletbeli tagról, 84 alapító tagról és 205 rendes tagról számoltunk be, úgyhogy taglétszámunk 322 volt.

A *harminchatodik* év ugyancsak elég élénk társulati életről tesz tanuságot, mert az új tagok sűrűn látogatják az összejöveteleket és felolvasásainkat.

Jeszenszky Géza
a társulat tiszteletbeli tagja.

Államsegély címen a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 300 pengőt utalt ki az 1935—1936. költségvetési évre. A Landesmann Pál könyvtáralap ismét 200 pengővel szaporodott, úgy hogy 4000 pengőre emelkedett.

A társulati „Emlékezzünk a régiekről” serleggel kapcsolatos ezidei vacsorát 1936 november 26-án tartottuk meg, amely alkalommal *Harsányi Pál dr.*, a Numizmatikai Közlöny szerkesztőjéről emlékezett meg *Alföldi András dr.*, aki elhunytak, mint szerkesztőnek annakidején utódja lett.

A Numizmatikai Közlöny XXXII—XXXIII. (1933—1934.) évfolyama jelent meg ebben az évben, amelyen *Alföldi András dr.* szerepel mint szerkesztő, de mellette már *Huszár Lajos dr.* neve is feltűnik. Az *Érem* című másik folyóiratunknak VIII. (1936.) évfolyama is dícséri ezévi tudományos kiadmányainkat.

Az 1936. évi április hó 30-án *Alföldi András dr.* tartott nagyértékű előadást „A pogány vallás utolsó mentsvára Rómában. Adatok a IV. század Isis-Osiris kultuszához” sok igen érdekes adatot tárva fel s meglepő megvilágításba helyezte a római pénzverésnek eddig homályba burkolt ezen korszakát. — Az 1936. évi november hó 26-án

Huszár Lajos dr. „Soproni iskolai jutalomérmek a XVII. századból“ címen olvasott fel, igen nagy tetszést aratva érdekes megállapításaival. — Az 1937 január 28-án *Jónás Elemér dr.* ült az előadó asztalnál s felolvasta „Újabb adatok a thasosi tertradrakmonok elterjedéséhez“ című tanulmányának immár második részét, amelyben úttörő eredményeiről számolt be a görög pénzverés ezen szakáról. — Az 1937. évi február hó 25-én *Huszár Lajos dr.* tart ismét előadást „Constantin Brancoveanu havasalföldi vajda érmeinek mestere“ címen, amelyben nagyszerű okfejtéssel dönti el véglegesen ezt a kérdést, amely hosszú időn át egészen téves megoldással szerepelt az éremművészeti irodalomban. Ezen felolvasást két bemutatás követte. Először *Tersztyánszky Jenő dr.* mutatott be igen érdekes ainosi ógörög pénzeket rögtönzött előadás keretében, utána pedig *Soltész Elemér dr.* tábori püspök úr mutatott be 2 pengős próbavereteket, amelyek gyűjtőkörökben eddig teljesen ismeretlenek voltak.

A társulat az emlékpénzek veretése terén ismét kivette a maga részét, mert Liszt Ferenc elhunytának 50-ik évfordulójára vert 2 pengősnek bírálóbizottságában ismét elnökünk és Procopius Béla dr. alelnökünk vettek részt, s annak eredményeképpen *Berán Lajos* kapta az első díjat és a megbízást, a második díjat pedig *Telcs Ede*.

Telcs Ede művésztét dícséri a társulat 35-ik évi fennállására készült kerek plakettnek művészi kivitele.

A társulat ezévben Esztergomba rendezett kirándulást, mégpedig 1936 június 7-én.

A Royal Numismatic Society 1936 június havában nemzetközi numizmatikai kongresszust rendezett Londonban. Ezen a társulatot *Alföldi András dr.* képviselte s ott mint főelőadó igen nagy sikert aratott.

Ezévben tiszteletbeli tagjaink közül a halál *Bahrfeldt Miksa dr.-t* a kiváló német numizmatikust ragadta el, aki évekkal ezelőtt Budapesten jártában társulatunknak is vendége volt.

Az előző évi közgyűlés után, az új alapszabályok alapján, tisztikarválasztás történt, miután az alapszabályok előírták, hogy a tisztikart ezentúl a közgyűlés válassza. Az eddigiekkel szemben az volt a változás, hogy *Szentgáli Károly* főtitkár lett, *Lafrankó Gyula* ellenőr. A választmányban egyébiránt nem történt nagyobb változás, csak póttagokat választottunk *Haidekker Sándor*, *Mály János dr.* és *Mócsy János dr.* személyében. Új felügyelőbizottsági tag lett *Veszprémi Dezső*, póttagok *Berkes Béla* és *Königstein Hugó*.

Az 1937 március 25-iki közgyűlésünkön a taglétszámunkat 33 tiszteletbeli taggal, 84 alapító taggal és 210 rendes taggal mutattunk ki, vagyis összesen 327 tagunk volt.

A *harminchetedik* társulati év szintén a haladás jegyében áll.

Államsegély fejében ezévben, mégpedig 1936—1937. költségvetési évre, 300 pengőt kaptunk. A Magyar Nemzeti Bank 2000 pengő adománnyal tette lehetővé, hogy kellő anyagi eszközök álljanak rendelkezésünkre.

Az előző közgyűlésünk óta eltelt évben, 1937 április 29-én tartottuk első felolvasásunkat, amelyen az előadó *Barcsay Amant Zoltán dr.* tagtársunk volt, aki „A komini római éremlelet“ címen ismertette egy érdekes leletnek feldolgozását. Ugyanezen estén *Faludi Géza dr.* bemutatta gyűjteményének egyes érdekes darabjait, *Jeszenszky Géza* szeretett tagtársunk Lotharingiai Ferenc császár tallérsorozatát, végre *Schmidt Béla* erdélyi gyűjteményének egyes kiváló példányait. Az 1937 november 25-iki felolvasó ülésen *Jónás Elemér dr.* „Az érsekújvári népvándorlási éremlelet“ címen tartott igen érdekes felolvasást, és kívülről még *Schmidt Béla* tagtársunk mutatta be erdélyi gyűjteményének újabb értékes szerzeményeit. — 1937. évi december hó 16-án *Alföldi András dr.* tiszteletbeli tagunk rögtönzött egy bemutatást „Gallienus római császárnak a párisi gyűjteményből elloptott arany pénzeinek kénpaszta lenyomatai“ címen, — s ugyancsak ő mutatta be 1938 január 13-án „Valerianus és Gallienus római császárok keleti vereteinek új rekonstrukciója“ című előadása kapcsán az ezen úttörő tanulmányára vonatkozó hatalmas kép- és gipszöntvényanyagot. Az 1938. évi január 27-iki felolvasó ülésünket a Szent István emlékévként szenteltük s azon *Huszár Lajos dr.* volt oly szíves „Szent István pénzei és a magyar pénzek forgalma külföldön a XI. században“ című nagy szorgalommal összeállított tanulmányát felolvasni. Az 1938 február 24-iki esténken bemutatások voltak, azonban igen tartalmas magyarázó előadásokkal egybekapcsolva. Ezen *Faludi Géza dr.* „Ulrik kereszt“ gyűjteményét mutatta be, *Soltész Elemér* püspök úr Bekker Baltázár emlékére

vért érmet ismertette ezen tudós életének leírásával együtt, — végre *Szentgáli Károly* főtítkáruk mutatta be gyönyörű Szent György éremgyűjteményét.

A társulat serlegvacsoráját 1937 december 16-án tartottuk meg, amely alkalomból *gróf Desseffy Miklós*, társulatunk tiszteletbeli elnökének emlékét *Szentgáli Károly* öröközte meg. Ugyanekkor egy ritka ünnepélyt ültünk, mert ez alkalomból melegen ünnepeltük jelenvolt három olyan tagunkat, akik meghaladták 80-ik életévüket. *Jeszenszky Géza*, *Lippay Károly* és *Pokorny László* voltak ezek, akikre az ünnepi beszédet *Soltész Elemér dr.* tábori püspök úr mondotta. Megemlékeztünk ugyanakkor egy negyedik 80 évet meghaladó korú tagunkról, *Sziklay Jenő*ről, társulatunk első alelnökéről, aki, sajnos, nem lehetett jelen az ünnepélyen.

A Szent István ötpengősökre kiírt nyílt pályázat eldöntésében ismét elnökünk és *Procopius Béla* alelnökünk vettek részt. A megbízást *Berón Lajos* alapító tagtársunk kapta meg.

Mint új választmányi tag, *Tersztyánszky Jenő dr.* került a választmányba.

Dr. Alföldi András
a társulat tiszteletbeli tagja.

Az 1938 március 31-iki közgyűlésünkön 33 tiszteletbeli tagot, 84 alapító tagot és 206 rendes tagot mutattunk ki, összesen 323 tagot, ami egy kis visszaesést jelent.

A társulat *harmincnegyedik* éve ismét élénk működésről tesz tanúságot. De kiemelte elnökünk az évi beszámolójában annak jelentőségét, hogy ezévben a Felvidék egy részének visszatérésével kapcsolatosan két régi magyar pénzverőhely került vissza az országhoz: Kassa és Munkács.

Államsegély címén 300 pengőt kaptunk az 1937—1938. költségvetési évre.

A társulat serlegvacsoráját 1938 december 15-én tartottuk, amikor *Kilényi Hugó* társulatunk elnökének emlékét ünnepelte *Faludi Géza dr.* meglehangú előadásában.

A Numizmatikai Közlönynek XXXIV—XXXV. (1935—1936.) évfolyama jelent meg ebben az évben, amelyet mint szerkesztő, *Huszár Lajos dr.* jegyez.

Huszár Lajos dr. a Szent István évkönyvben egy értékes tanulmányt adott ki Szent István pénzeiről. Ezekből különlenyomatokat nyomattunk, külön német nyelvű kivonatokkal és úgy a belföldön a tagoknak, mint a külföldön a testvéregyesületeknek, majd nevesebb numizmatikai tudósoknak és éremkereskedőknek küldöttük szét. A kapott köszönőlevelek bizonyítják, hogy ez a propaganda eredményes volt.

Ebben az évben négy felolvasó-estét rendeztünk, mégpedig 1938 április 28-án *Horváth Henrik dr.*, a székesfővárosi múzeumok központi igazgatója olvasott fel „A renaissance iparművészet és az érmek” címen, rendkívüli nagy tetszést aratva érdekes felolvasásával. — Az 1938 november 24-én *Faludi Géza dr.* „Jacquin Miklós báró, orvos és botanikus ismeretlen emlékérmek” címen olvasott fel és ugyanaznap *Haidekker Sándor* tagtársunk „Wiener Jacques építészeti tárgyú emlékérmek” című tanulmányát olvasta fel és mutatott be egy gyönyörű sorozatot az ismertetett érmekből. Az 1939 január 26-án *Huszár Lajos dr.* „Kresznerics József érmészeti feljegyzései” című rendkívüli érdekes felolvasását tartotta meg, — végül 1939 február 23-án bemutató-estet rendeztünk, amelyen *Tersztyánszky Jenő dr.* ógörög pénzeket, *Königstein Hugó* pártus, szasszanida és tatár pénzeket mutatott be, majd *Jeszenszky Géza* egy nagy Szent László és I. Géza korabeli leletet ismertetett, *Szentgáli Károly* egy numizmatikai vonatkozású levelet olvasott fel, végre *Haidekker Sándor* porcellán pénzeket és emlékérmeket mutatott be és *Böhm Dániel* nek egy eredeti igen érdekes levelét.

Ezévben egyébként *Berán Lajos* egy öntött érmet alkotott elnökünkéről az alkalmából, hogy két évvel ezelőtt töltötte be a 60. életévét.

A kirándulást ezévben Székesfehérvárra rendeztük, mégpedig 1938 június 12-én.

A tisztikarban, választmányban és felügyelőbizottságban változás nem történt.

Az 1939 március 30-án tartott közgyűlésünkön taglétszámunk volt: 33 tiszteletbeli tag, 85 alapító tag és 201 rendes tag, vagyis összesen 319 tag.

A társulat harminckilencedik éve határozott előrehaladást mutatott a társulati élet terén. Újabb tagok, köztük a m. kir. hadsereg tagjai is igen behatóan veszik ki részüket a társulat működésében.

Államsegély címén az 1938—1939. költségvetési évre 300 pengőt kaptunk. A Magyar Nemzeti Bank 2000 pengőt adományozott a társulatnak.

Ezen támogatások lehetővé tették, hogy a Numizmatikai Közlöny szép terjedelemben jelenhetett meg XXXVI—XXXVII. (1937—1938.) évfolyamában, amely 1939. évi októberben jelent meg.

Az 1939. évi április hó 27-én *Jónás Elemér dr.* ült utoljára az előadóasztalnál és hogy úgymondjam hatyúdalaként adta elő „A damnatio memoriae alkalmazása Calligula egyik dupondiusán” című érdekes tanulmányát. — 1939. évi június hó 3-án, Debrecenben, az oda rendezett kirándulásunkkal kapcsolatban *Huszár Lajos dr.* olvasott fel a Déri Múzeum termében „A magyarországi protestantizmus érmészeti emlékei” címen és aratott nagy tetszést az előkelő közönség részéről. — 1939. évi november hó 30-án *Szentgáli Károly* olvasta fel „A kegyeleti emlékérmek rendszeréről” írt tanulmányát, amely mellett *Faludi Géza dr.* „A betegség elleni patrónusok a kegyérmeken” címen olvasott fel, mindketten érdekes anyagot mutattak be ezen rokontárgyú előadások alátámasztására. Az 1940. január 25-én tartott felolvasó ülésünket Mátyás király születése 500-ik évfordulójának szenteltük s azon *Huszár Lajos dr.* olvasta fel „I. Mátyás pénzeinek időrendje” című igen értékes tanulmányát. — Végül 1940. évi február 29-én ismét *Faludi Géza dr.* ült a felolvasóasztal mellett, amely alkalommal „Erotika az éremművészetben” című előadása volt a felolvasás tárgya sok érdekes éremanyag bemutatásával együtt.

Ki kell emelnünk ezévben azt az eseményt, hogy *Jeszenszky Géza*, társulatunk kedves tiszteletbeli tagja gyűjteményét és könyvtárát, valamint éremszekrényét egy ajánlódékozási szerződéssel a társulatnak ajándékozta. Kikötötte, hogy a gyűjtemény Árpád-házi része együtt kell hogy maradjon, a gyűjtemény többi részeit a társulat belső árveréseken értékesítheti és a befolyó pénzt a kiadványainkra fordíthatja. Nagy hálára kötelezte az adományozó ezzel a bőkezűségével a társulatot.

Az ezévi serlegvacsorát 1939. évi december hó 14-én rendeztük, amely alkalommal *gróf Somssich János* érdemeiről emlékezett meg tartalmas beszédében a társulat elnöke.

Ezévben egy igen jólsikerült kétnapos kirándulást rendezett a társulat Debrecenbe 1939 június 3-án és 4-én.

Nagy csapás érte a társulatot ezévben *Jónás Elemér dr.* elhunytával és mélyen gyászolta régi alelnökének, *Sziklay Jenő* alapító tagnak elhunytát is.

A tisztikarban ezévben az a változás történt, hogy a Numizmatikai Közlöny szerkesztője *Huszár Lajos dr.* lett. A választmányba *Alföldi András dr.* került, mert meg-

válván a Közlöny szerkesztésétől, most már nem mint szerkesztő tagja a választmány-nak, hanem ilyenné történt választás alapján. A felügyelőbizottságban lemondás folytán *Königstein Hugó* lett behíva, póttag pedig *Antony Béla* lett.

Az 1940 március 28-án tartott közgyűlésünkön a tagok számának emelkedéséről tettünk jelentést, mert 33 tiszteletbeli tagról, 85 alapító tagról és 215 rendes tagról számoltunk be, tehát taglétszámunk 333 tag volt.

A társulat működésének negyvenedik éve ismét szép haladásról tesz tanuságot és élénk, sokoldalú társulati életet, bizonyítja az egészséges fejlődést. Megérezzük mi is, hogy az elmúlt év ismét nagy lépést jelent hazánk területi épségének visszaállítása terén, hiszen az ország elrabolt keleti részei és Erdélynek tekintélyes része hatalmas barátaink segítségével visszakerültek hazánkhoz. Mi, akik az éremtudománnyal és ezzel kapcsolatban a pénzveréssel foglalkozunk, nemcsak nemzeti szempontból értékeljük ezen sikereket, hanem három olyan városnak visszatérését ünnepeljük, amelyek a pénzverés terén szerepet játszottak s ezek közül különösen kiemelendő Nagybánya visszatérése. Kívüle még Beszterce és Kolozsvár azok a városok, amelyeknek az elmúlt századok pénzverése történetében szerepe volt.

Igen nagy eredményeket értünk el ezévben új tagok szerzése terén s így mindjárt kiemeljük azt a mozgalmunkat, amelyet a visszatért Felvidék, Kárpátalja, Kelet-Magyarország és északi Erdéllyel kapcsolatosan megindítottunk. Ezen területek megszállása folytán elvesztett tagjaink nagyrészt most külön-külön levélben felkértük az újból való csatlakozásra és ezt a törekvésünket azzal is elősegítettük, hogy felkínáltuk nekik, hogy a Numizmatikai Közlönynek az összeomlás óta megjelent évfolyamait ingyen küldjük meg. A siker nagyon szép volt, mert ezzel eddig 11 tagot szereztünk vissza, akiknek ügyünkhöz való csatlakozását örömmel üdvözljük.

A társulat 1940 december 19-én tartotta meg szokásos serlegvacsoráját, amelyen az „Emlékezzünk régiekről“ serleggel kezében Huszár Lajos dr. tagtársunk emlékezett meg *Jónás Elemér dr.* elhunyt tagtársunkról, kiemelve annak érdemes munkásságát és szeretetreméltó egyéniségét.

Örömmel kell megemlékeznünk azon mozgalmunk szép sikeréről, amelyet a társulat fennállásának 40. éves jubileumával kapcsolatosan hatóságoknál és hazai pénzintézeteknél indítottunk meg tudományos kiadványaink támogatása címén. Ennek eredménye volt eddig a Magyar Nemzeti Bank 2000 pengős, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete 500 pengős, Budapest székesőváros 250 pengős, a Magyar Általános Hitelbank 200 pengős, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 200 pengős, a Magyar-Olasz Bank 50 pengős, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár 50 pengős, a Nemzeti Hitelintézet R.-t. 50 pengős és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 50 pengős adománya, amelyek lehetővé teszik, hogy ezen jubileumi évben tartalmas kiadványokkal lépünk hazánk tudományos világa elé.

Azon alkalomból, hogy a Kormányzó Úr Öfömlétsága az olasz Királyt és Császárt a Corvin-lánccal tüntette ki, kiemelve az adományozásról szóló okiratban Öfelségének a numizmatika terén szerzett érdemeit, társulatunk egy díszes kiállítású felirattal üdvözölte Öfelségét, amelyet az itteni olasz követség útján juttattunk el hozzá. Ugyan-ezen úton kaptunk köszönetet Öfelségétől.

A társulat irodalmi működése az elmúlt évben szép sikerrel járt, mert 1940 október havában megjelent *Numizmatikai Közlöny XXXVIII—XXXIX.* (1939—1940.) évfolyama, vagyis örömmel jelenthetjük azt, hogy nem vagyunk hátralékban a közlöny kiadásával.

Felolvasásaink sorozata ismét igen tekintélyes és értékes volt. A múlt közgyűlés óta a következő felolvasásokat tartottuk. 1940. évi április hó 25-én *Tersztyánszky Jenő dr.* „Az éremverés kezdete az Ion szárazföldön és szigetekén“ címen tartott egy igen érdekes, tanulságos felolvasást. — 1940 május 30-án *Kresz Károly dr.* „Zeneművészek emlékérméi“ címen tartott felolvasást, nagyon szép erre vonatkozó éremanyagnak bemutatása mellett. — A nyári szünet után 1940 november 28-án *Huszár Lajos dr.* olvasott fel tanulmányt „A segesvári pénzverő Zsigmond korában“ címen, sok eddig ismeretlen anyagot tárva fel ezen korszak pénzveréséről. 1941 január 30-án *Esze Tamás* gyöngyösi református lelkész ült a felolvasóasztal mellett és „A kassai pénzverő ház 1705—1710. között“ címen ismer-

tette igen nagy értékű levéltári kutatásainak eredményét. 1941 február 27-én ismét *Tersztyánszky Jenő dr.* tartott egy igen érdekes felolvasást „A pénzverés európai bölcse” címen és mutatott be ezzel kapcsolatban nagyon szép éremanyagot. Az 1941. évi aprilis hó 24-én *Palóczi Edgár* olvasta fel „Kossuth Lajos és a numizmatika” című tanulmányát, és *Jankovics Marcell dr.* mutatott be a felolvasással kapcsolatos éremanyagot azt kísérő szabadelőadással.

Gyűjtő tagtársainknak kezére jártunk az elmúlt évben azzal, hogy az újabban kibocsátott aranybejelentési rendelettel szemben az illetékes tényezők tovább is fenntartották az eddigi álláspontjukat. Erről az összes tagokat körlevélben értesítettük, sőt a hírlapokba is kerültek erre vonatkozó tájékoztató közlemények.

A vidéki propagandát ezévből bizony csak a debreceni csoportunk képviselte, amely a kedvezőtlen gazdasági helyzet dacára rendületlenül küzd azért hogy az érdeklődés Debrecenben, a nagy magyar kultúrközpontban, ne szűnjön meg a numizmatika iránt.

A társulat tisztikarában, választmányában és felügyelőbizottságában változás ezévből nem történt.

Az 1941 március 27-iki közgyűlésen a tagok számának igen tekintélyes emelkedéséről tettünk jelentést, mert 33 tiszteletbeli tagról, 86 alapító tagról és 244 rendes tagról számoltunk be, vagyis tagállományunk akkor 363 volt, — 30 taggal több mint az előző évben.

Összefoglalva az elért eredményeinket, rámutathatunk arra, hogy a Numizmatikai Közlöny eddig 39 évfolyamban jelent meg, az Érem című második folyóiratunk pedig 9 évfolyamot ért el. Tudományos életünknek harmadik megnyilvánulása volt a társulaton rendezett felolvasás sorozat. Rendeztünk a társulat fennállása óta 123 felolvasóülést, amelyen 179 értekezés és tanulmány került felolvasásra, valamint egyes éremcsoportok kerültek bemutatásra. Kiemeljük, hogy felolvasásaink közül hármat vidéken tartottunk, egyiket Kőrmöcbányán, persze a béke éveiben, a másodikat Balassagyarmaton, a harmadikat Debrecenben, hogy ezzel is népszerűsítsük az éremtudományt.

A társulat helyiségében öt kiállítást rendeztünk, mégpedig Gerl Károly kőrmöcbányai éremvésőművész hagyatékából, Nuber Károly Ferenc római aes grave gyűjteményéből, majd magyar éremművészek műveiből egy több mint egy évig tartó állandó kiállítást, később éremhamisítványokból, végre egyet Ujhely Kálmán háborús érmeiből és jelvényeiből, amelyek megfelelő laphiradások révén szép látogatottságnak örvendtek.

Kiemeljük a társulaton múzeum látogatásait, amelyek során áttanulmányoztuk négy csoportra osztva a Magyar Nemzeti Múzeum éremtárát, a Magyar kir. Hadimúzeumot (2-szer), a budapesti egyetem orvosi karának dékáni hivatalában elhelyezett orvosi vonatkozású hatalmas emlékéremgyűjteményt, a Magyar Nemzeti Múzeumnak újjárendezett gyűjteményét, a magánmúzeumok közül Walla József múzeumát, Ujhely Kálmán páratlan Ferenc József gyűjteményét, Baross János dr. szép ó-görög éremgyűjteményét. Ide sorozzuk be még a magyar kir. állami pénzverő meglátogatását is, amely a működésben levő pénzverő megtekintése mellett a hatalmas Belházy-féle kőrmöcbányai veretéből álló gyűjteménynek tanulmányozásából is állott.

A tanulmány mellett a propagandát szolgálták a társulat által rendezett kirándulások. Rendeztünk 22 kirándulást: Aquincumba (3-szor), Balassagyarmatra, Debrecenbe, Egerre, Esztergomba (3-szor), Győrre (2-szer), Kőrmöcbányára, Miskolcra, Nyírára, Pannonhalmára, Szegedre, Szentendrre, Székesfehérvárra (3-szor), Vácra és Veszprémbe.

Vidéki működésünk arra is kiterjedt, hogy tagjaink, különösen Szentgáli Károly rendezte több vidéki múzeum éremgyűjteményét, így a magyaróvári, a pécsi, a székesfehérvári gyűjteményeket. A magángyűjtőket pedig állandóan támogatjuk levelezés útján lefolytatott meghatározásokkal és becslésekkel.

A propagandát a rádió útján is megkíséreltük és többször tartottak tagjaink ilyértelmű felolvasást a magyar rádióban.

Társulatunknak nagyszerű numizmatikai könyvtára van, amely vétel, ajándékozás és a Numizmatikai Közlönnyel fennálló esérékből növekedett fel az ország legnagyobb ilyen szakkönyvtárává. Ez, különösen pedig kézikönyvtárunk, állandóan rendelkezésre áll a tagoknak.

Gyűjteményünk alapját az ajándékozásokból összeállított hamisítvány-gyűjtemény képezte, amelyet hatalmasan megnagyított Bassarabits Sándor ezredes özvegyének hagyománya, egy a gyűjtés minden ágára kiterjedő gyűjtemény. Hagyomány útján jutottunk Murányi Gyula szobrászművész verőtüveihöz, és egy ajándékozási szerződés révén Jeszenszky Géza tiszteletbeli tagunk hatalmas magyar pénzekből álló gyűjteményéhez, amelyet azonban egyelőre még a nemes ajándékozó öríz és gyarapít számunkra.

Saját tudományos kiadmányaink voltak a „Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei” című mű, amely a Numizmatikai Közöny mellékleteként jelent meg négy füzetben. Kiadtuk „Weszerle József hátrahagyott érmészeti táblái” című művet második kiadásban, végül megkezdtük a Corpus Nummorum Hungariae című s a Tudományos Akadémia kiadásában megjelent műnek III. kötetét, ugyancsak a közönyben, egyelőre adatgyűjtemény alakjában.

Az éremverés szépművészeti oldalát szolgálták elsősorban saját vereteink, így a Gerl Károly által vésett tagságiérmünk, a Teles Ede által alkotott körmőcbányai kirándulási érmünk, a társulat 10 éves fennállására Szentgáli Károly terve alapján Exner Károly által vésett zsetonunk, az ugyancsak Szentgáli Károly által tervezett s a társulat 20 éves fennállására készült zsetonunk, a társulat 20 éves fennállására ugyan csak Berán Lajos művészetét dícsérő kétoldalú emlékérem, amelynek egyik oldalán Dessewffy Miklós gróf és Réthy László dr., a másik oldalán Gohl Ödön dr., Kilényi Hugó, Szentgáli Károly és Zimmermann Lajos dr. arcképei vannak, a társulat 25 éves fennállása alkalmából Berán Lajos által alkotott két plakett, amelyet Gohl Ödön és Zimmermann Lajos érdemei elismeréseképpen készített és Teles Ede művészetét dícsérő szép plakett, a társulat negyedszázados fennállására. Szántó Gergely alkotta a társulat 30 éves fennállására vert emlékérmét, Teles Ede avatott kezéből került ki a társulat 35 éves fennállására készült egyoldalú öntött érem, Berán Lajos készített Zimmermann Lajos elnökünkről egy tréfás tárgyú emlékérmét, végre Teles Ede készítette el a 40 éves jubileumunk emlékeztetőre kiadott kerek plakettet. E mellett mindig pártfogoltuk és terjesztettük a mások által kiadott emlékérmeket és plaketteket.

A pénzverés irányítása terén is hatalmas eredményeket értünk el, különösen amióta a pénzverés nálunk is súlyt helyez a művészi szempontokra. Első memorandumunkat IV. Károly király koronázása alkalmából adtuk be propagálva koronázási zseton vagy pénzek veretését, sikertelenül. Memorandumot adtunk be a budapesti pénzverőnek felállítása tárgyában. Eredményes volt az új pénznem nevének kérdésében beadott memorandumunk, mert mi ajánlottuk a „pengő” elnevezést legelsőként, és a fillér elnevezés megtartását. Felhívtuk a kormányt, hogy a pénzveretés szépségének érdekében nyilvános pályázatokat hirdessen és rámutattunk arra, hogy művészibb szépségű pénzek veretése a magyar kultúrának magas fokát fogja tanusítani. A Kormányzó Úr Öfömméltósága 10 éves országlásának emlékére készült 5 pengőst a mi memorandumunk alapján vertek, mi ajánlottuk a kormány figyelmébe a Rákóczi Ferenc halálának 200-ik évfordulójára és Szent István halálának 900-ik évfordulójára verendő emlékpénznek elkészítését is. Elnökünk és egyik alelnökünk állandóan résztvesznek az emlékpénzek veretése tárgyában összehívott bírálóbizottságban, még pedig mindig szakszerűen és döntő befolyással.

A gyűjtési kedv fokozására rendeztük a m. kir. főfémjelző és fémbeváltó hivatal által fémértéken átengedett leletek megfelelő katalogizálásával a Társulati Éremvásárait, számszerint ötöt, a társulati tagok többes példányaiból a Társulati Éremárveréseinket, számszerint kilencet. A gyűjtési kedv fokozására szolgálunk az összejöveleink is, mert itt bő alkalom nyílik érme meghatározására, értékelésére, a kezdő gyűjtők bevezetésére, a haladó gyűjtők gyűjtési kedvének irányítására, a numizmatikával tudományosan foglalkozni törekvő tagoknak ily irányban való nevelésére, — de a vásárlások és cserék ellenőrzésére, visszaélések megakadályozására.

Meg kell emlékeznünk a társulat kegyeletét szolgáló serlegvacsorákról is, amelyeket 1934. év óta rendezünk s amelyeken az Országos Magyar Iparművészeti Társulat sorsolásán nyert serlegünkkel, az „Emlékezzünk régiekről” serleg felhasználásával ünnepeljük egy-egy elhunyt érdemes tagtársunknak emlékét. Ilyen vacsoránk volt Réthy László, Gohl Ödön, Harsányi Pál, Gr. Dessewffy Miklós, Kilényi Hugó, Gr. Somssich János és Jónás Elemér emlékeztetőre.

A pénzveréssel és a pénztudománnyal kapcsolatos helyes szakkifejezések meghonosítását a Numizmatikai Közlöny és az érem hasábjain propagáltuk, de ezenfelül Jeszenszky Géza tiszteletbeli tagunk irányítása mellett e tárgyban egy kimerítő munkálattal is juttattunk a magyar tudományos akadémia szakbizottságához.

Egy kis statisztikát nyújtunk a társulat taglétszámáról, és előadjuk, hogy a társulat 1 alapító és 12 rendes taggal kezdte meg működését. Már a második évben 9 alapító és 95 rendes tagja, tehát 103 tagja volt a társulatnak. A legmagasabb taglétszáma volt a társulatnak 1926-ban, amikor 21 tiszteletbeli, 82 alapító és 336 rendes tagja, vagyis összesen 439 tagról számoltunk be. A megszállott területeken élő tagjainknak nagy számban való kiválása után a taglétszám 312-re esett vissza 1933-ban, de az ismét szépen felemelkedett, úgy hogy ma a taglétszámunk áll 38 tiszteletbeli tagból, 83 alapító tagból, 245 rendes tagból és így összesen 366 tagból.

Végül meg kell emlékeznünk az 1941. évi május hó 15-én tartott ünnepi ülésünkről, amelynek méltó keretét az Országos Magyar Természettudományi Múzeum Baross-utcai előadóterme adott. Az elnöki megnyitó beszédet társulatunk elnöke Zimmermann Lajos dr. tartotta, visszapillantást nyújtva a társulat 40 éves történetére. Utánna Hóman Bálint dr. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr szólalt fel, méltatva a társulatnak működését és eredményeit, egyben melegen üdvözölte a társulatot ezen szép évfordulója alkalmából. Bejelentette egyúttal, hogy ez alkalommal a társulat működése és folyóiratának támogatása céljából 4000 pengő rendkívüli segílyt utalványozott ki, ami nagy örömet váltott ki a nagy számban megjelentek sorában. Az ünnepi ülésen felolvasásra kerültek azon üdvözlő átiratok, amelyeket testületek és egyes személyek intéztek ezalkalmából a társulathoz, majd felszólaltak Gerevich Tibor dr., a Pázmány Péter tudományegyetem bölcsészeti kara nevében, mint annak dékánja, szintűgy az Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat nevében, mint annak elnöke és melegen üdvözölte a társulatot. Felszólalt Farkas Zoltán dr, a Magyar Éremművészeti Egyesület nevében bejelentve, hogy az Egyesület társulatunkat tiszteletbeli taggá választotta meg és egyben átnyújtotta a tiszteletbeli tagoknak járó emlékérmét. — Ezek után Alföldi András dr. egyetemi nyilv. rendes tanár, társulatunk érdemes tiszteletbeli tagja tartotta nagyhatású, vetített képekkel kísért előadását „A késő római arisztokrácia keresztényellenes propagandájának egy félreismert eszköze: a kontorniát-medallionok“ címen. A zárszót Faludi Géza dr. alelnök mondotta s ezzel a szép ünnepéllyel zártuk le a társulat működésének negyvenedik évét, hogy új erővel törekedjünk a társulat működését biztosítani további évtizedek sikeres és eredményes munkájára.

Dr. Zimmermann Lajos.

A társulat negyvenéves jubileumára készült emlékérem.
Teles Ede műve.

Balkánon talált római éremlelet.

Néhány évvel ezelőtt került elő Bulgáriában nagyobbára római koloniális pénzekből álló lelet. Lelhelyéről és a leletkörülményekről semmi közelebbit nem tudunk. Az egész leletet a Magy. Tört. Múzeum Éremtára vásárolta meg A. Dorin szófiai éremkereskedőtől; összesen 152 darabot.

Mikor kerülhetett a földre ez az anyag, azt a benne található legkésőbbi darabok mutatják. Gallienus utolsó éveit vehetjük határnak. Ugyanis a legkésőbbi darab Gallienus fiának, Saloninusnak egy antoninianusa. Különben az egész anyag több mint két századot ölel fel. A lelet legkorábbi darabja I. Claudius macedoniai veretű középbronzá s a legkésőbbi a már említett Saloninus-veret.

A 152 darab között van 15 darab császári veret, 14 darab annyira kopott, hogy nem lehet meghatározni és 123 koloniális pénz. Így magától adódik a feldolgozásnál az anyagnak kétfelé való csoportosítása. Az első csoportba vesszük a császári vereteket, a másodikba a koloniálisokat. A császáriakat kronologikus rendben adjuk, a koloniálisokat geográfiaiilag (városok szerint) csoportosítjuk. Részletes leírást csak azokról a darabokról adunk, melyeket az eddigi irodalom nem ismer. Ezeket a részletesen leírt darabokat képekben is bemutatjuk egy külön táblán.

I. c s o p o r t.

Traianus: Coh. ² 617. (1) ¹	Sev. Alexander: Coh. ² 208. (1)
Hadrianus: Coh. ² 337. (1)	" " Coh. ² 560. (1)
Coh. ² 1141 (1)	Gordianus Pius: Coh. ² 45. (1)
Ant. Pius: Av. Coh. ² 39. Rv. Coh. ² 38. (1)	Valerianus: Coh. ² 147. (1)
Caracalla: Coh. ² 167. (1)	Gallienus: Coh. ² 571. (1)
Geta: Coh. ² 157. (1)	Saloninus: Coh. ² 9 (1)
Elagabal: Coh. ² 86. (1)	" Coh. ² 29. (1)
" Coh. ² 276. (1)	

II. esoport.

Marcianopolis.

1. *Caracalla*. Av. AVT K M AVP CEV [ANTΩ NEIN]OC A császár babérkoszorús mellképe jobbra; paludamentumban.
Rv. [MAPKIANO]ΠIOΛEITΩN Meztelen ifjú Heracles jobbra halad, egyik kezében buzogány, a másikban oroszlánbőr.
Br. 245—26 mm. I. t. 6. kép. (1)
2. *Severus Alexander*. Pick,² 1024. (1)

Nicopolis.

3. *Geta*. Pick, 1656. (1)
4. *Elagabal*. BMC. 73.; Pick, 2035. (1)

Deultum.

5. *Philippus pater*. Ch.² 277. (1)
6. *Philippus iunior*. Av. M IVL PHILIPPVS CAES A császár sugárkoszorús mellképe
jobbra; paludamentumban.
Rv. COL FL PAC DEVLT Ikreket szoptató nőstényfarkas jobbra, balra visszánéz.
Br. 24,5 mm. I. t. 15. kép. (1)

¹ A meghatározás utáni zárjelben levő szám azt mutatja, hogy az illető pénzből hány darab van a leletben.

² Pick-Imhof-Blumer: Die antiken Münzen Nord-Griechenlands. I—III. Band. Berlin, 1898—1935.

Hadrianopolis.

7. *Caracalla*. Av. AN[TONIN]OC AVT K [M AVP CEV] A császár babérkoszorús mellképe balra; paludamentumban és páncélban.
Rv. [A]ΔPIANOHOAEIΓ[QN] Kiterjesztett szárnyú sas szemben, fejét jobbra hajtja, csőrében koszorú.
Br. 27.5—28 mm. I. t. 4. kép. (1)
8. *Commodus*. Av. AVT KAI A AVP KO[MOΔOC] Commodus mellképe jobbra; paludamentumban.
Rv. AΔPIA[NOΠ]OΛEITON Szakállas folyamisten habokon ül balra; felemelt jobbkezában sceptrum. (?)
Br. 23—23.5 mm. I. t. 19. kép. (1)

Pautalia.

9. *Antoninus Pius*. Ruzicka,³ 19. (1)
10. *Faustina iunior*. Ruzicka, 102. (1)
11. „ Ruzicka, 106. (1)
12. „ Ruzicka, 133. (1)
13. *Lucilla*. Ruzicka, 177. (1)
14. *Commodus*. Ruzicka, 194. (1)
15. *Septimius Severus*. Ruzicka, 294. (1)
16. „ Ruzicka, 309. (1)
17. „ Ruzicka, 361. (1)
18. *Septimius Severus*. Av. AV K A CEΠTI CEVHPOC Π A császár babérkoszorús feje jobbra; paludamentumban.
Rv. OVAΠIAC Π A VTAAIAC Fialat Zeus széken ül balra. Előrenyújtott jobbkezában patera. balkezával sceptrumot tart.
Br. 28.5—29 mm. I. t. 1. kép. (1)
19. *Septimius Severus*. Av. AV K A CEΠTIM CEVHPOC Π EP A császár babérkoszorús feje jobbra.
Rv. OVAΠIAC Π AVTAAIAC Athena áll balra, jobbkezában patera?, balkezával paizsra támaszkodik. Iába mellett balról oltár.
Br. 28—29 mm. I. t. 2. kép. (1)
20. *Caracalla*. Ruzicka, 544. (1)
21. „ Ruzicka, 575a. BMC. 35. (1)
22. „ Ruzicka, 647. (1)
23. „ Ruzicka, 660. (1)
24. „ Ruzicka, 683. (1)
25. „ Ruzicka, 686. (1)
26. *Geta*. Ruzicka, 786. (1)
27. „ Ruzicka, 847. (1)

Perinthus.

28. *Septimius Severus*. Av. AV K V CEΠ CEVHPOC Π A császár babérkoszorús feje jobbra.
Rv. Π EPINΘIQN Diana jobbra áll, előrenyújtott balkezában íj, jobbujában fáklya.
Br. 24.5—25 mm. I. t. 9. kép. (1)

Philippopolis.

29. *Septimius Severus*. BMC. 27. (1)
30. *Septimius Severus*. Av. CEVHPOC A császár babérkoszorús feje jobbra.
Rv. ΦIΔIΠΠOΠO Concordia áll balra. Leeresztett jobbkezában két kalász, balkezában bőségszaru.
Br. 17.5—18.5 mm. I. t. 16. kép. (1)

³ Leon Ruzicka: Die Münzen von Pautalia (Sonderabdruck aus dem Bulletin de l'Institut archéologique bulgare VII. 1—216, 1933, 216 SS. und 10 Tafeln. Sofia).

31. *Geta*. Zeitschrift für Numism. 1902. p. 190. (1)
 32. *Geta*. Av. AVT K II CEITIMIOC I NETA C A császár babérkoszorús mellképe jobbra; paludamentumban.
 Rv. ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΟΑΕΙΩΝ Victoria áll balra, jobb kezében virágot (?) tart, balkezében rövidnyelű sceptrum.
 Br. 28—31 mm. I. t. 3. kép (1)

Serdica.

33. *Julia Domna*. Ruzicka,⁴ 78. (1)
 34. „ Ruzicka, 82. (1)
 35. *Caracalla*. Ruzicka, 114a. (1)
 36. „ Ruzicka, 138. (1)
 37. „ Ruzicka, 145. (1)
 38. „ Ruzicka, 148. (1)
 39. „ Ruzicka, 169. (1)
 40. „ Ruzicka, 191. (2)
 41. „ Ruzicka, 202. (2)
 42. „ Ruzicka, 217. (1)
 43. „ Ruzicka, 278. (1)
 44. „ Ruzicka, 302. (1)
 45. „ Ruzicka, 326. (1)
 46. „ Ruzicka, 363. (1)

Traianopolis.

47. *Julia Domna*. Av. ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ CEBA A császárnő ruhás mellképe jobbra.
 Rv. ΑΥΓΟΥΣΤΗC ΤΡΑΙΑΝΗC Diana jobbra halad, baljában íj.
 Br. 29—31 mm. I. t. 7. kép. (1)
 48. *Caracalla*. Av. AVT K M AVP CEVH ANTΩNEINOC A császár babérkoszorús mellképe jobbra.
 Rv. ΑΥΓΟΥΣΤΗC ΤΡΑΙΑΝΗC Balra álló császár balkezében sceptrum, mögötte Nice pálmaággal, jobbját a császár fejéhez emeli.
 Br. 30—31 mm. I. t. 5. kép (1)
 49. *Caracalla*. Av. . . . CEVH ANTΩNEINOC A császár babérkoszorús mellképe jobbra; paludamentum és páncélban.
 Rv. [ΑΥΓΟΥCΤΗC ΤΡΑΙΑΝΗC A császár fején babérkoszorúval katonaruhában balra áll. jobbkezében patera, baljában sceptrum.
 Br. 28—29 mm. I. t. 10. kép. (1)
 50. *Caracalla*. Av. AV K M AVPH AI ANTΩNEINOC A császár fiatalkori feje jobbra babérkoszorúval.
 Rv. ΑΥΓΟΥCΤΗC ΤΡΑΙΑΝΗC Többszörösen csavarodó kígyó jobbra fölemeli fejét, melyen koszorú van.
 Br. 27—28 mm. I. t. 8. kép. (1)
 51. *Geta*. Av. II CEITI ΓΕΤΑC K Geta Caesar mellképe paludamentumban jobbra.
 Rv. ΑΥΓ ΤΡΑΙΑΝΗC Tripod rajta csavarodó kígyóval.
 Br. 18 mm. I. t. 17. kép. (1)

Coela.

52. *Philippus pater*. Coh.² 290. (1)

⁴ Leon Ruzicka: Die Münzen von Serdica (Sonderabdruck aus der Numismatischen Zeitschrift [XLVIII. Band, 19.5.] mit neun Tafeln).

Macedonia.

53. *I. Claudius*. Imhof—Blumer,⁵ p. 77. n. 238. (1)
 54. *Antoninus Pius*. Imhof—Blumer, p. 82. n. 262. (1)
 55. *Severus Alexander*. Imhof—Blumer, p. 114. n. 429. (1)

Edessa.

56. *Severus Alexander*. Av. AV K M A C E AΛEΞANΔPOC A császár babérkoszorús mellképe jobbra; paludamentum és páncél.
 Rv. ΕΔΕΥΕΩΝ Pallas Athene széken ül balra; jobbájában kis Victoriát tart. Mögötte női Genius palmaággal, jobbájával koszorút helyez a fejére.
 Br. 26.5—27 mm. I. t. 13. kép. (1)
 57. *Gordianus Pius*. BMC. 27. csak sugárkoszorúval. (1)
 58. *Gordianus Pius*. Av. AV · K · M · ANT · ΓΟΡΔΙΑΝΟC A császár babérkoszorús mellképe jobbra; paludamentum.
 Rv. ΕΔΕΥΕΩΝ Paizson balra ülő Roma jobbájában Victoriát tart. Mögötte Concordia áll balra, balkezeiben bőségszaru, jobbkezét Roma fejéhez emeli (koszorúzza?).
 Br. 23—24.5 mm I. t. 18. kép. (1)

Pella.

59. *Julia Mamaea*. Coh.² 107. (1)
 60. *Gordianus Pius*. Coh.² 483. (1)
 61. „ Coh.² 484. (1)
 62. „ Coh.² 486. (1)
 63. *Philippus pater*. BMC. 48. (1)

Stobi.

64. *Marcus Aurelius*. Coh.² 1070. (1)

Thessalonica.

65. *Thessalonica város*. BMC. 55. (41)
 66. *Gordianus pius*. Av. AV. K M ANTONIOC ΓΟΡΔΙΑΝΟC A császár babérkoszorús mellképe paludamentummal jobbra.
 Rv. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΝΕΩΚ és alul. ΠΥΘΙΑ Tripod vánkossal a tetején, e fölött 5 pont. Jobbról amphora palmaággal, balról urna.
 Br. 25—25.5 mm. I. t. 20. kép. (1)

Nicaea.

67. *Severus Alexander*. Waddington,⁶ 617. (4)
 68. *Gordianus Pius*. Waddington, 711. (1)
 69. „ Waddington, 712. (2)
 70. „ Waddington, 715. (1)
 71. „ Waddington, 716. (1)
 72. *Salonina*. Av. ΚΟΥΠ CΑΛΩΝΕΙΝΑ CEB A császárnő diadémás mellképe jobbra.
 Rv. [ΝΙΚΑΙΕΩΝ Gallienus császár sugárkoronával balra áll, kezét fog a vele szembenéző Saloninus-szal. Mindketten katonaruhában, kezükben dárda. Gallienus mögött ruhás nő (Salonina?)
 Br. 24—26 mm. I. t. 14. kép. (1)

⁵ Lásd a 2. jegyzetet!

⁶ W. H. Waddington: Recueil général des monnaies Grecques d'Asie Mineure, Tome I. fasc. 1—4. 1—4. 1904—1912. Paris.

Nicomedia.

73. *Severus Alexander*. Waddington, 326. (1)
74. „ Waddington, 327. (1)

Temnus.

75. *Valerianus-Gallienus*. Av. Teljesen kopott.
Rv. THMNEITΩN Homeros ül jobbra, előrenyújtott baljában irattekercs.
Br. 18 mm. (1)

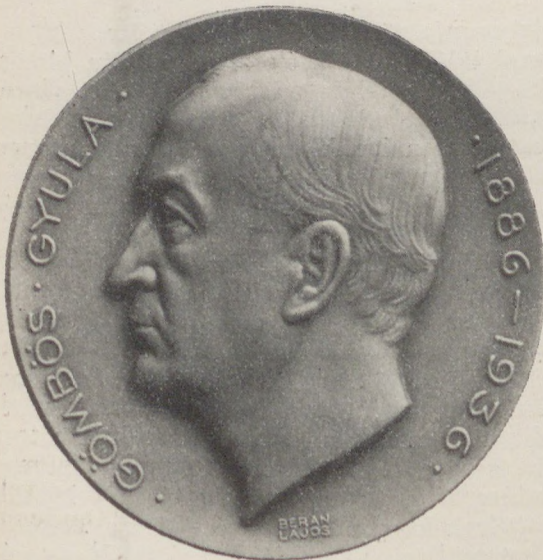
Anemurium.

76. *Valerianus*. Av. AV KAI ΠΟΤ ΔΙΚΙΝ ΟΥΑΔΕΡΙΑΝΟC C A császár babérkoszorús mellképe páncélban jobbra.
Rv. ANEMOYΠICΩN a vonal alatt ETT Négy korintusi oszlopon nyugvó templom. Közepén Tyche áll fején modiusszal. Jobbkezeben kormánylapátot, balkezeiben bőségszarut tart.
Br. 24.5—26 mm. I. t. 12. kép. (1)

Város nem állapítható meg.

77. *Gordianus Pius*. Av. M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC AVΓ A császár ruhás mellképe jobbra. fején sugárkoszorú.
Rv. Teljesen kopott.
Br. 18—19 mm. (1)

Kerényi András.

Gömbös Gyula emlékére készült érem. Berán Lajos műve.

A vezérek pénzverése.

Szent István vas kézzel egységes keresztény királyságot alapított a Kárpátok medencéjében, de ez az egység halála után röviden felbomlott. Péter német segítséggel a ménfői ütközetben Aba Sámuel tönkre verve, újra az ország urává lett, de nem okult és erőszakoskodásait és németbarátságát ott folytatta, ahol elhagyta. III. Henriknek hűbérül ajánlotta fel az országot és a hűbériség elismeréseül átadta neki a királyság jelvényét, az aranyos lándzsát. Párt alakult ellene hazafiakból és szélsőséges, a régi hithez húzódó elemekből és visszahívták Lengyelországból Szár László fiait, kik szláv földön töltött bujdosásuk alatt megismerték a szláv fejedelmek azon intézményes — tragédiák csíráját magában hordó — szokását, hogy fejedelmek feláldozva az egységben rejlő erőt, országukat fiaik között felosztották. Így cselekedtek ők is. Endre és Levente visszajöttek lengyel hadakkal, Béla Lengyelországban maradt. Péter nem állott esatát, menekült, de menekülése közben utolérték és vitéz védelem után levágták, a trónfoglalás csak egy pogánylázadás leverése árán sikerült. Endre király lett, de egyedül maradt, az ősi hithez húzó Levente korán sírba vitte pogány hajlandóságát.

Akár pusztán testvéri szeretetből tette, akár támaszt keresett vitéz öccsében, Endre haza hívta Bélát, utódlással kecsgettette és szláv módra átadta neki az ország egy harmadát igen széles, a teljes függetlenség határát súroló uralkodói jogkörrel... Ez a jogkör a királyi felségjogok gyakorlására is kiterjedt. Béla vezéri „dux“ címmel saját nevére, de úgylátszik, a királyi pénzláb szerint pénzt veretett, jószágokat adományozott stb. de a külfölddel szemben, valamint egyházi tekintetben megmaradt az ország egysége. A testvérek egyetértését és kölcsönös bizalmát Salamon születése akasztotta meg, amikor Endre atyai érzése szembe került az utódlásra nézve Bélának tett ígéretével. Endre úgy vélte a csomót megoldani, hogy Salamont megkoronáztatta. Azóta a két testvér közt a viszony pattanásig feszült volt. Béla a várkonyi találkozó óta életét nem látta biztonságban és családjával Lengyelországba menekült, honnan lengyel hadakkal tért vissza. Endrét és főleg németekből álló seregét megverte és a határ felé szorította. Üldözés közben egy lovascsatában Endrét legázolták és a kavarodásban lovak és szekerek agyontaposták. Bélát 1060 december 6-án királlyá koronázták s így az országnak egyszerre két koronás királya volt. Új pénzt veretett királyi címmel, de 1063 őszén, szeptember 11-én meghalt.

Béla halála után fia, Géza megüzente IV. Henrik császárnak, hogy ha illő tartást — valószínűleg a ducatum — biztosítanak neki, átadja az országot Salamonnak. Henrik nem alkudott, hanem fegyverkezett, sereggel jött az országba és előnyomult, Géza két öccsével Lengyelországba menekült. Az egyháznagyok közbelépésére hosszabb tárgyalások után a békés lelkületű Géza 1064 január 20-án Győrött megkötötte a békét Salamonnal. Géza visszakapta atyja hercegségét, valószínűleg ugyanazon jogkörrel, mint atyja bírta, de a béke nem volt a lelkek békéje. Hadivállalkozásokban együtt harcoltak a testvérek Salamonnal az országba tört bessenyők és a görögök ellen (Belgrád, Zimony), azonban a görög zsákmány és a foglyok elosztása körül egyenetlenség támadt köztük, mely oda fajult, hogy úgy Salamon, mint a testvérek harcba szálltak és Géza a Tiszánál nagy vereséget szenvedett. Hogy testvéreivel egyesüljön, Vác felé húzódott. Mogyoród táján vívták meg a hercegek a „csarhalmi ütközet“ néven emlegetett diadalmas döntő csatát, Salamon a Dunántúlra futott és Pozsonyba vette be magát. Henrik Salamon segítségére megint sereggel tört be az országba és Vácig haladt, de onnan valószínűleg az utánpótlás nehézségei miatt visszafordult.

Formális békekötés nem követte Géza győzelmét, aki akkor vette fel a királyi címet és ettől fogva veretett „rex” címmel királyi pénzt. Dukasz Mihály görög császár koronát küldött neki és Turkia királyának címezte. 1077 április 25-én meghalt Géza. Utána, az ősi szokás szerint, a közakarat testvérét, Lászlót emelte a királyi székbe, másik öccse Lampert a hercegséget kapta, látszat szerint, szűkített jogkörrel.

Magyarországon a királyság megalapítása óta a pénzverés a király féltékenyen őrzött felségjoga volt, senki rajta kívül törvényes pénzt nem verhetett. Előfordult rendkívüli esetekben, hogy a király nagy szorultságában egyeseknek vagy városoknak engedélyt adott „durante beneplacito” királyi pénz verésére, de ez nem a jog átruházása, hanem csak a pénzverés hasznának egy időre való átengedése volt. Egyetlen kivétel a szabály alól középkori penztörténetünk során, a hercegek pénzverése a XI-ik század második felében, mikor nem a „jus cudendae monetae”, hanem a „jus propriae monetae” a saját országrészükben gyökerező jog alapján saját nevük és címük alatt vertek törvényes pénzt és azt belátásuk szerint használták fel. Ezzel szemben a XV. és XVI. századokban adott pénzverési engedélyekben kikötötték, hogy milyen pénz verésére szól az engedély és a haszon milyen közeélra, rendesen az ország védelmére fordítandó.

Sajnálatos, hogy erről a hercegi pénzverésről írott emlék vagy tudósítás nem maradt ránk és a tényre magára is csak a fennmaradt pénzekből tudunk következtetni.

Nagy számmal maradtak ránk I. Bélának vezér korában első királyaink pénzeinek mintájára vert pénzei, a Corpus I. 15. száma:

Köriratuk az előlapon † BELA DVX, a hátlapon PANNONIA; az előlapon a kereszt sarkaiban változó pénzverőjegyek.¹ A pénz 210 darabból levont átlagsúlya 0.6956 gr., teljesen fedi Endre Corpus 12. számú pénzének 0.6938 gr.-os átlagsúlyát, aminek oka kikötés vagy megegyezés lehetett. Három leletben fordult elő nagyobb számmal, nem tartozik a ritka pénzek közé.

Béla hercegsége egész tartama alatt csak ezt az egy fajta pénzt verette változatlan értékben. A kibocsátás évét nem tudjuk szabatosan meghatározni, de valószínű, hogy nem sokkal a hercegség birtokba vétele után, talán 1048-ban történt. A szigla-változatok sokasága és a kopás nyomait viselő darabok hosszabb ideig tartó verésre mutatnak.

Szinte természetes, hogy atyja halála után Salamon, vagy inkább német gyámjai, tekintettel a körülményekre és politikai helyzetére, kénytelenek voltak a pénzlábat erősen csökkenteni. Első kibocsátása a Corpus 19. szám 0.6925 gr.-os átlagsúlyával még atyja nyomdokain jár, de fokozatosan leszál és utolsó, legelterjedtebb pénzének, a Corpus 22. számnak 219 lemért darabjának átlagsúlya már csak 0.4964 gr.

Béla, kinek országrésze a legszorosabb gazdasági kapcsolatban állott az anyaországgal, területén fenntartotta Endre haláláig annak nehéz pénzlábat. Mikor trónra került és a királyságban Salamon könnyebb pénzláb szerint kezdett pénzt verni, nagy károsodás nélkül, Béla se tarthatta fenn I. Endre nehezebb pénzlábat és királyi címmel kisebb értékű pénzt bocsátott ki. Ez a Corpus 16. számú † BELA REX köriratú (a hátlap nem változik), 0.5120 gr.-os denár, értékre megfelel Salamon 20., 21. és 22. számú pénzei átlagának = 0.5206 gr.-nak.

Béla csak 2½ évig viselte királyi címét, ez magyarázza meg, hogy a 16. szám miért ritkább a 15. számnál. Leletpéldányt csak a helbényi leletből ismerünk 1 darabot, úgylátszik, hogy eddig csak szórványos leletekben fordult elő. Horvátországban sírleletekben (Bjelo Brdo, Svinjarevac) több példányban találták, míg a 15. szám ott nem fordul elő. A 0.5120 gr.-os átlag 65 lemért darab súlyára vonatkozik, mely számból 41 darab a M. T. Múzeum Éremtárára esik.

Béla halála után a győri megállapodás értelmében Salamon a királyságot és Géza a hercegséget örökölte, pénzeinek tanúsága szerint ugyanazon tág jogkörrel, mint atyja birta. Az önálló pénzverést bizonyára már 1061-ben elkezdte és súly, érték és típusban atyja nyomdokait követte. Csak a köriratban van annyiban eltérés, hogy vezéri pénzein a keresztségben nyert Magnus nevét használta.

Vezéri pénze a Corpus 23. szám.

¹ Figyelemre méltó, hogy ha többféle jegy van a kereszt sarkaiban, az ismétlődő jegy mindig szemben áll egymással.

Három típusváltozatot lehet megkülönböztetni, ami bizonyára a hosszú veretési időben leli magyarázatát. — 1861 lemért darab átlagos súlya 0.6778 gr. — Az addig jóformán csak szórványos leletekből ismert ritkább fajtából a helbényi lelet,² amennyire ismeretes lett, 1569 drb-ot hozott napvilágra, a jegyváltozatok tömegét zúdítva a gyűjtőkre.

Ennek a fajnak verése nagy valószínűséggel 1074-ig tartott; a cserhalmi ütközet után 1075-ben Géza megkoronáztatta magát és felvette a királyi címet, ekkor kezdett az egész ország területére érvényes pénzt verni. Számolnia kellett a királyi területen Salamon uralma alatt vert kisebb értékű pénzzel és a helyzetet mérlegelve, maga is kénytelen volt — úgy mint atyja — alkalmazkodni és a pénzlábat csökkenteni.

A „felvidéki lelet“ feldolgozása közben érlelődött bennem meggyőződés azon régebbi megfigyelésem, hogy a C. 24. szám nem egységes, hogy abban olyan változat is foglaltatik, mely tulajdonképpen más faj és 24. A. számmal jelölendő.

Már a két pénz rajzában mutatkozik egy tényleges különbség: míg a 24. szám előlapján fogazott külső és belső kört látunk, addig a 24. A. számon úgy a külső, mint a belső kört síma vonal képezi. A pénzek valamivel nagyobbak a 24. számnál, a betűk karaktere kissé eltérő, a kép területéből, nem oly zsúfolt, mint a 24. számé. (A két változat képét l. Num. Közl. XXXVIII—XXXIX. VII. t. 24. és 24a.) Azonban ez mind csak külsőség, másodrendű dolog, a kérdést a mérleg dönti el.

172 db fogazott körű 24. sz. átlagsúlya 0.5074 gr,

13 db vonalkörös 24. A. sz. átlagsúlya 0.6698 gr.,

vagyis a 24. A. szám a hercegségben és a 24. szám a királyságban akkor dívott pénzláb szerint van kiverve.

Hangsúlyozom, hogy a 24. A. lemért 13 darabja nem a 24. szám egész tömegéből kiválogatott legsúlyosabb példány, hanem az összes vonalkörös darab, melyet össze tudtam gyűjteni. Nem nagy szám, de mégis elég arra, hogy hozzávéve azt, hogy az alkalmazott pénzverőjegyek a két számon nem minden esetben fedik egymást, valamint a pénzláb különböző voltát: meggyőzőn arról, hogy nem technikai hibával vagy egyéb véletlenséggel, hanem új fajtával állunk szemben, szándékos cselekedettel. — Úgy a 24., mint a 24. A. szám siglarendszere azonos, ami egy eredetre és a pénzverés egységes vezetésére mutat.

Arra nézve, hogy a kétféle pénzláb szerint vert királyi pénznek mi az oka, vagy magyarázata, több megoldás is lehetséges, de pozitív adat híján mind csak feltevés. Nem valószínű, hogy Géza a királyi pénzverést a 24. számmal kezdte volna és csak életének utolsó évében tért volna vissza a hercegség nehéz pénzlábjára, a 24. A-ra. — Könnyű pénzlábról kényszerítő körülmények nélkül nem szívesen térnek át súlyosabb pénzlábra. László első pénze, a Corpus 25. szám közvetlen folytatása Géza hercegi, 23. számú pénzének, a két szám pénzlába, éremképe, stílusa teljesen azonos úgy, hogy a 24. A. számot csak erőszakkal lehet a kettő közé iktatni.

Legvalószínűbbnek látszik és az akkori állapotnak leginkább megfelel a következő elgondolás: Géza királysága első idejében az egész ország pénzügyeit rendezni és a ducatus színvonalára emelni kívánta s azért királyi címmel a hercegség pénzlába szerint vert pénzt bocsátott ki, ez a Corpus 24. A. szám. Ez lehetett még 1075-ben, de rövidesen be kellett látnia, hogy ez nagy károsodásával járna s ezért ezt az értékesebb pénzt hamarosan bevonta és a királyság Salamon alatti pénzlábjához alkalmazkodva 0.5074 gr.-os pénzt veretett és vert 1077-ben bekövetkezett haláláig. — Ez az eljárás indokolná a 24. A. szám időbeli elsőbbségét és a rövid forgalmi idő folytán ritkább előfordulását.

Géza koronázásával megszakad az önálló hercegi pénzverés. Iászló Géza életében ura volt a hercegségnek, de pénzt saját nevére nem veretett, legalább írás nem említi, hogy veretett volna és eddig vezéri pénze nem került elő.

Lambert, aki szintén bírta a hercegséget, nem gyakorolta a pénzverés felségjogát. Nem tudjuk és talán sohase fogjuk tudni mikor, mely okból és mily körülmények közt szűnt meg ez a jog, megalkuvás, lemondás vagy megvonás okozta-e eltörlését. Megszűntével a ducatus a királyi család trónra hivatott tagjának ellátására szolgáló javadalommá vált.

² Numizmatikai Közlöny, 1914. évf. 52 lap.

Függelék.

I. Átlagsúlyok.

Uralkodó	Corpus szám	gramm
Szent István	1, 2	0.7682
Péter	8, 9	0.6252
Sámuel	10	0.6746
I. Endre	11	0.5474
I. Endre	12	0.6938
I. Endre	13	0.4410
I. Béla dux	15	0.6956
I. Béla rex	16	0.5105
Salamon	19	0.6925
Salamon	20	0.4831
Salamon	21	0.5825
Salamon	22	0.4964
I. Géza dux	23	0.6778
I. Géza rex	24	0.5404
I. Géza rex	24 A	0.6698
Szent László	25	0.6010

II. A 24./A súlyadatai.

Kinek tulajdona	gramm
Jeszenszky Géza	0.559
M. T. M. Eremlára	0.570
M. T. M. Eremlára	0.597
M. T. M. Eremlára	0.598
M. T. M. Eremlára	0.610
M. T. M. Eremlára	0.610
Jeszenszky Géza	0.680
Dr. Schulek Alfréd	0.689
Jeszenszky Alajos	0.707
M. T. M. Eremlára	0.728
Jeszenszky Géza	0.770
M. T. M. Eremlára	0.890
M. T. M. Eremlára	0.6698
Átlagsúly	—
—	—
—	—

III. A pénzlábra vonatkozó adatok.

Uralkodó	Lemért darabok száma	Királyi terület				ducat	
		könnyebb pénzláb		nehezebb pénzláb			
		Corpus szám	átlagsúly gramm	Corpus szám	átlagsúly gramm	Corpus szám	átlagsúly gramm
I. Endre kor. 1047 V. közepe .	388	11	0.5474	—	—	—	—
	1078	—	—	12	0.6938	—	—
I. Béla dux 1049?	210	—	—	—	—	15	0.6956
I. Endre † 1050	44	13	0.4410	—	—	—	0.6956
I. Béla rex kor. 1060 XII. 6. .	66	16	0.5105	—	—	—	0.6956
Mágnus dux 1031	1861	—	—	—	—	23	0.6778
Salamon kor. 1054 kor. 1060 .	49	—	—	19	0.6925	—	0.6778
„	40	20	0.4831	—	—	—	0.6778
„	9	21	0.5825	—	—	—	0.6778
„	219	22	0.4964	—	—	—	0.6778
I. Géza kor. 1075	13	—	—	—	—	241	0.6698
„ 1076—1077	172	24	0.5074	—	—	—	—
I. László 1078	68	25	0.6010	—	—	—	—
„	152	—	—	—	—	26	0.6591

IV. XI-ik századbéli leletek.

Lelőhely	1	8	10	11	12	15	16	19	20	22	23	24	24 A	25
Hódmezővásárhely	25	58	1	326	1072	—	—	1	—	59	—	—	—	—
Helbény	2	—	—	—	—	18	1	—	—	191	1569	31	—	—
Bögöt	7	4	1	6	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nyitraudány	—	3	1	5	13	1	—	2	10	—	209	—	—	—
Alsólendva	—	—	—	—	—	129	—	—	—	—	—	—	—	—
Mosony	—	—	—	—	—	163	—	6	—	—	—	—	—	—
Apagy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	82	—	—	—	—
Székesfehérvár vidéke	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	1
Felvideki lelet	—	—	—	—	—	—	—	3	—	9	334	144	3	35 stl
Gölle	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	29 stl
Összesen :	35	66	3	337	1099	314	1	12	10	342	2116	175	3	65

Jeszenszky Géza.

A segesvári pénzverő Zsigmond korában.

A magyar éremtani irodalomban teljesen ismeretlen az az okmányokkal is bizonyítható tény, hogy Segesvárt Zsigmond korában (1433—1437 között mindenestre) pénzverő működött. Ennek a pénzverőnek a működése közvetve egyúttal Zsigmond kelet-európai politikájának is egyik rendkívül érdekes bizonyítéka. A segesvári pénzverő haszna ugyanis Vlad Dracul havasalföldi trónkövetelő, Zsigmond hűbérese részére volt lekötve és annak jövedelméül szolgált mindaddig, míg Vlad Dracul a király segítségével el nem nyerte a havasalföldi vajdai széket.

A segesvári pénzverő működését bizonyító egykorú iratokat előbb a Bogdan-féle nagy román oklevél-kiadványban, majd a szász oklevéltár IV. kötetében találhatjuk meg.¹ Magával a pénzverő kérdésével a román irodalomban éppen az említett román forráskiadvány alapján Constantin Moisil és J. Minea foglalkoztak behatóan.² Ugyanezen adatok felhasználásával nyújtjuk mi is a segesvári pénzverő ismertetését, de egy lépéssel tovább menve, megkíséreljük, hogy — ami a két említett érdemes kutatónak nem sikerült — magukat a Segesvárt vert pénzeket ténylegesen is kimutassuk. Az említett források adatai segítségével továbbá Zsigmond korának egy másik, eddig kellőképpen meg nem oldott pénztörténeti kérdésére is világot igyekszünk vetni.

Mielőtt a pénzverő kérdésre térnénk, feltétlenül ismernünk kell a történeti hátteret. Az erre vonatkozó adatokat J. Minea részletes monografiájából vettük.³ Minea idézi Dukas bizánci krónikás adatait is, melyek azonban nem fedik mindenben a valóságot. Dukas szerint Mircea Vodă (1383—1419) halála után Havasalföldön az ő meg nem nevezett természetes fia vette át az uralmat. Azonban 1422 után a bizánci császár támogatásával hajón Cetatea Albă-ba érkezett Dan, az elhunyt Dan vajda fia, akit itt már vártak a bojárok és urukká kiáltották ki. Dan a Mircea Vodă természetes fiát legyőzte és megölte. Ezidőben élt azonban Konstantinápolyban Mircea Vodă-nak egy másik természetes fia is, Vlad, aki a barátaival most szintén megérkezett és kikötött Havasalföld valamelyik városában. Dant könnyen legyőzte és lefejezte, a nép pedig Vladot Dracul, azaz „cel rău“ (magyarul = rossz) melléknévvel látta el. Minea szerint a valóság és valótlanosság keveredik össze ebben az előadásban és a valóság csak annyi, hogy Mircea Vodă halála után, amikor Zsigmond I. Mihályt támogatta, menekülhetett Dan a törökhöz, majd innen Bizáncba, de az út a trónra Erdélyen át vezetett Zsigmond támogatásával. Vlad pedig, aki tényleg Mircea fia volt, valójában Zsigmond udvarában nevelkedett fel, ahonnan 1423. III. 30. előtt sikertelenül próbált egyízben megszökni. Zsigmond mindenestre támogatta Dan uralmát egészen annak 1430 őszi bekövetkezett haláláig. A havasalföldi megüresedett trón felett villongás lett. Az öreg bojárok Dan nagyobbik fiát, Danciult támogatták, Zsigmondnak azonban más jelöltje volt, nevezetesen az udvarában nevelkedett Vlad Dracul, akinek a szereplése innen kezdve számítható. Vlad a Dan halála után nyomban a Nürnbergben tartózkodó Zsigmondhoz sietett, aki itt Vladot 1431 febr. 8-án fényes szertartással Havasalföld vajdájává investálta. Vlad viszont neki hűbérességet fogadott és minden követelését aláírta. Zsigmondot „dominus noster naturalis“-nak nevezte, maga pedig a „Vlad Dei Gratia Valachiae Transalpiniae Dominus et Terrarum de Omlasch et de Fogaras Dux“ címet viselte. Zsigmond felvette Vladot, mint idegen uralkodót a sárkányrendbe is és ennek jelvénye után nyerte volna a „Dracul“, azaz sárkány nevet. Mindenesetre ez a magyarázat meggyőzőbb és valószínűbb, mint a Dukásé.

Vlad azonban mégsem tudta még egyelőre elnyerni a vajdai hatalmat. Ugyanis a vajdai székre Jó Sándor moldvai vajdának is volt egy jelöltje, szintén Mirceának a fia, II. Alexandru Vodă, akit Aldea néven is neveztek. Tekintettel arra, hogy Zsig-

¹ Joan Bogdan. Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV. și XVI. București 1902. Joan Bogdan, Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungarească în sec. XV. și XVI. București 1905. I. k. Gustav Gündisch, U kundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen IV. k. Hermannstadt 1937.

² Constantin Moisil, Monetăria din Sighișoara a lui Vlad Dracul, Chronica Num. și Arheol. București 1921 6—8. sz. 36 skk. I. J. Minea, Vlad Dracul și vremea sa, Iași 1928. 63—64. l.

³ J. Minea, i. m.

mondniak szüksége volt a moldvai vajda szövetségére, sőt a török veszély miatt Alexandru Aldea segítségére is, belenyugodott egyelőre az események ily módon való alakulásába és nem ellenkezett Alexandru Aldea havasalföldi uralmával szemben. Vlad Dracul pedig Erdélybe telepítette le, ahol rábízta a havasok őrzését Havasalföld felé, sőt a Moldva felé eső erdélyi határok felügyeletét is. Székhelye Segesvárt volt, ez magyarázza a pénzverő itteni felállítását. Innen állandóan terveket szőtt vetélytársa, Alexandru Aldea ellen. 1434 körül javulni kezdtek Vlad Dracul kilátásai. Ugyanis Alexandru Aldea mindinkább a törökhöz közeledett, amivel Zsigmondot és a magyarokat maga ellen ingerelte. Törésre azonban mégsem került a sor, mert Alexandru Aldea 1435 júl. 29-én meghalt. A havasalföldiek ugyan II. Dan fiát, Danciult választották meg vajdájukká, sőt a török is őt támogatta Zsigmond jelöltjével szemben, Zsigmond azonban Vlad Dracul érdekében segítő csapatot szervezett és ez a sereg 1437 jún. 18-án átlépte a Dunát, a törököket megverte Stalac-nál és így Vlad Dracul végre elérte életének egyetlen célját, Havasalföld ura lett. Élete egyébként tragikus befejezést nyert, minthogy 1447-ben Hunyadi János lefejeztette. Mindenesetre 1448 febr. 1-én már nem volt életben.

A fenti történeti vázlatból annyi mindenesetre bebizonyosodik, hogy Vlad Dracul, mint a magyar király hűbérese tartózkodott Erdélyben Segesvárt és élvezte az ott felállított pénzverő hasznát. Már ebből is kétségtelenül következik, hogy az itt vert érmek magyar királyi pénzek kellett, hogy legyenek, de lássuk előbb a pénzverésre vonatkozólag rendelkezésünkre álló bizonyítékokat. Sainos a között íratok jórészt keltezés nélküliek és csak valószínűleg — értelmük szerint — állapítható meg keletkezésük ideje.

Magára a pénzverés tényére az 1433—37. közötti évekből tulajdonképpen csak két közvetlen bizonyítékunk van. Az első szerint úgy látszik, hogy Vlad Dracul eredetileg Brassóban akarta felállítani a pénzverőt, mert a brassóiakhoz intézett és 1433 máj. 31. után kelt levelében ezeket írja: *„Tudjátok jól, hogy a mi császár urunk parancsot adott arra, hogy pénzverdét állíthassak fel. Adjatok tehát vasat és ami még szükséges a pénzverő számára az embereim kezébe, hogy a feladatot elvégezhessek. Ha a német lovagok vagy bárki részéről ellenvetés érkezne, a dolgot el fogom intézni; semmi aggodalomra nincs ok az én uram parancsa folytán.*

A pénzverő azonban mégsem Brassóban, hanem Segesvárt került felállításra. Minden kétséget kizáróan kitűnik ez egy másik iratból, nevezetesen Antonius kamarásnak 1435 júl. 1. után kelt és a brassóiakhoz intézett következő leveléből: *„Tudomásul vették a segesvári polgárok, hogy a pénzverdét hozzátok akarom helyezni és eljöttek hozzám, ezeket mondván: „Hogyan lehetséges, hogy áthelyezed a pénzverdét Brassóba és tőlünk elvéve ezt a megtiszteltetést, Brassónak adod? Amikor a vajdának szüksége volt, a brassóiak nem engedték meg, mi pedig magunkra vállaltuk és most te méssz oda? Ezt a szegényt mi nem fogjuk elviselni, inkább meghalunk. Megcsinálunk mindent, amit kívánsz.“ Én nekik így válaszoltam: „Ami nekem a vajda mondott, azt fogom csinálni.“ Ők így feleltek: „Mi azonban nem fogjuk engedni, hogy a vasakat kivigyék a kamarából.“ Én nekik erre azt mondtam: „Nektek nincs jogotokban nekem semmit megtiltani.“ Ők így válaszoltak: „Várjál ránk szombattól öt napig, hogy küldjük el egy emberünket a vajdához.“ Én elengedtem őket. A levél további részében még azt írja, hogy várni fog 15 napig ezekre a polgárookra és meglátja, hogy mit válaszolnak neki.*

Vannak azonban közvetett bizonyítékaink is Vlad Dracul erdélyi pénzveréséhez. Ezek közé tartozik az a levél, melyet 1432 jún. 24. után intézett a vajda a brassóiakhoz.⁴ Ebben tudomásukra hozza, hogy a szebeniek nem ismerik el többé a régi dukátokat. Tehát ti se használjátok azokat, mert ha akad valaki, aki régi dukáttal él, az rosszul fog járni. A levél még egyéb dolgokról is intézkedik és ezekkel kapcsolatban írja a végén: *A költségeket Anton kamarás fogja fizetni.* Ebből a levélből arra lehet következtetni, hogy éppen az ő hasznára szolgáló segesvári veretek forgalma érdekében tiltotta

⁴ Bogdan, Documente 69. I. Nr. 47., Documente si regeste, 46. I. Nr. 44. Urkundenbuch 501. I. Nr. 2175

⁵ Bogdan, Documente, 258. I. Nr. 215., Documente si regeste, 202. I. Nr. 198. Urkundenbuch, 589—90. I. Nr. 2247.

el a régi dukátok használatát. Egy másik levelében (1433 máj. 31. után) azonban módosítja szigorú parancsát, azt írva,⁷ *hogy megszánta a brassóiakat és megengedte nekik, hogy szabad legyen kereskedést űzniök a régi dukátokkal Magyarországon és Havasalföldön minden akadály nélkül és senkinek, aki az ő fennhatósága alatt áll, ne legyen szabad őket ebben megakadályozni. Csupán a Barcaságon, mely Brassóhoz tartozik, ne legyen szabad senkinek kereskedést űzni a régi pénzzel, sem vásárolni, sem eladni. Ez is közvetve Vlad Dracul pénzverését bizonyítja, mert különben miért tiltotta volna el a régi pénz forgalmát éppen csak a neki alávetett területen?*

Végül említve van a pénzverde a rézbeszolgáltatással kapcsolatban is.⁸ Ugyanis a vajda egyik levelében (szintén 1433 máj. 31. után) értesíti a brassóiakat, *hogy oda-küldi Jonás, Stanislav és Naveş nevű szolgálát; akiknél réz találtatik, annak adassék egy határnap, ameddig azt bevigye a pénzverdébe és ami jogos, azt nekik fizessék ki. Aki viszont nem viszi be a rezet a császár kamarájába, azt másfelé sem viheti, hanem el lesz zálogolva, hgyi azt a császár elvehesse. Aki pedig rejtegeti a rezet, annak feje vétessék. Nem derül ki azonban, hogy melyik pénzverőről van szó.*

A fenti iratok segítségével tehát minden kétséget kizáróan igazolható, hogy Vlad Dracul Segesvárt pénzt veretett. Bizonyosra lehet azt is következtetni, hogy 1433—37 között okvetlenül folyt itt pénzverés. Láttuk előbb, hogy éppen 1437-ben nyerte el a havasalföldi vajdai széket. Hogy 1438—1441 között működött-e a segesvári pénzverő vagy nem, arra határozott bizonyíték nincsen. Ha működött is, ezidőtájt bizonyosan megszűnt, mert Hunyadi János 1443 jún. 6-án új pénzverdét állított fel itt Cristoforus Ytalicus pénzverőmester vezetése alatt.

A fenti források egyike sem tesz említést arról, hogy milyen pénzt vertek Segesvárt. Nem lehet azonban másról szó, csak magyar királyi pénzről. Két hasonló természetű analógiát is tudunk felemlíteni Zsigmond korából és ezekhez kell, hogy hasonló legyen a segesvári pénzverés is.

Az első analógia a nagybányai pénzverővel kapcsolatos. Ugyanis Zsigmond 1411-ben Szatmár, Némethi és Nagybánya várakat Felsőbányával együtt „az arany-nak és ezüstnek érceivel és a pénzverésnek szabadságával, Zathmár vármegyében lévőket, azoknak minden haszonvételével és hozzájuk tartozandójával Nagys. fejedelemnek, Rácz uralkodónak (Despotae Rasciae) új királyi adományképpen örökre átadta.”⁹

A másik analógia a német lovagrendnek juttatott pénzverésből származó jövedelem. Az állandóan fenyegető török veszedelem ellensúlyozására telepítette le Zsigmond a német lovagokat 1430-ban a Szörénységbe. Vezetőjük Redwitz Miklós volt, aki a „Banus von Severin” címet viselte. Azonban az 1432-i török betörés súlyos helyzetbe hozta a lovagokat. Redwitz ugyan egészen 1437 márc. 1-én bekövetkezett haláláig viselte a szörényi bán címet, de a lovagok jelentősége állandóan csökkent és az ő halála után a még életben lévők is mind hazamentek. Zsigmond letelepítésük alkalmával a lovagok szükségleteinek fedezésére egyéb jövedelem mellett lekötötte a szebeni és brassói pénzverők jövedelmét is. Ezért említik az okmányok Redwitzet „Oberster Graf der Münze und Salzkammern in Siebenbürgen”, illetve „camararum monete regalis Cibiniensis comes” címen is. Sőt a pénzverésből származó bevételre nézve is van némi adat, mely szerint „zum ersten die münze zur Hermanstat und zur Cron macht ein jare nach uberslahen fl. 150.000 pt.”¹⁰

Senki sem kételkedik abban, hogy úgy Nagybányán, mint Szebenben, illetve Brassóban királyi pénz került kiverésre és a rác fejedelem, illetve a német lovagok csak a jövedelmet élvezték a pénzverésből, de semmiesetre sem vertek saját nevükre vagy

⁷ Bogdan, Documente, 56. I. Nr. 33. Documente si regeste, 36. I. Nr. 30. Urkundenbuch, 475—77. I. Nr. 2160.

⁸ Bogdan, Documente, 64. I. Nr. 41. Documente si regeste, 41. I. Nr. 36. Urkundenbuch, 593 I. Nr. 2177.

⁹ Bogdan, Documente, 57. I. Nr. 35. Documente si regeste, 38. I. Nr. 33. Urkundenbuch, 502—503. I. Nr. 2176.

¹⁰ Georgius Fejér, Codex Diplomaticus X. 5. 141—42. I.

¹¹ Er'ch Joachim, Kön'g Sigmund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1429—1432. Mitteil. des Inst. für Öst. Geschichtsforschung XXXIII. 1912. 87—119. I.

„10 Ducatt“ számítandó.¹⁴ Létezett tehát egy dukát nevű magyar ezüstpénz, mely Schulek időrendi kimutatása szerint 1426—30. években volt forgalomban. Schulek különben a következő megállapítást teszi a dukátról:¹⁵ „A Corpus Num. Hung. II. 128. sz. igen felületes munka, Belházy szerint kb. 3 latos (181/1000) finomságú és kicsinysége miatt is a legsilányabb pénz volt. Teljesen ráillik a „dukát“ név. 1430-ban Zsigmond kitiltja a forgalomból, értéke már $\frac{1}{10}$ denárra csökkent. Átlagsúlya 0 225 g.“

Nagy valószínűséggel állítható, hogy a „régí dukát“ elnevezés alatt ezt a pénzfajt kell érteni. Hiszen, amint láttuk, Zsigmond is csak igyekezett 1430-ban kivonni ezeket a forgalomból, de a szükségstől kényszerítve még egy ideig kénytelen volt enyhébben kezelni a tiltó rendeletet. Ismerjük ezeket a dukátokat többek között h jeggyel is és a h feltétlenül Szébet jelenti (Hermannstadt). Tehát a Vlad Dracul tiltó intézkedése ily módon kellő értelmet nyer. Bizonyára e határszéli városokban, főként a havasalföldi kereskedelem következtében, 1430 után is tovább folyt a dukátok forgalma és ezt akarta a vajda megszüntetni, részint mert ez a pénz amúgy is ki volt már vonva hivatalosan a forgalomból, részint pedig saját segesvári vereteinek a forgalma érdekében.

Könnyen érthető, hogy miért használták a brassóiak és szebeniek a dukátot Zsigmond 1430-i tiltó rendelete után is. Ugyanis az ő kereskedelmi kapcsolatuk főként Havasalfölddel volt szoros,¹⁶ ahol pedig szintén dukát nevű pénz volt a pénzegység neve és a havasalföldi dukát a legszorosabb kapcsolatot mutatja a magyar veretű dukáttal. Mircea Vodă havasalföldi vajda 1413-ban a brassóiaknak kereskedelmi kiváltságot adott és ebből derül ki, hogy az ő nagyobb pénze a „ducat“, a kisebb pedig a „ban“. Ennek a dukát nevű nagyobb pénznek az éremképe az előlapon álló uralkodó lándzsával és országalmával, a hátlapon a Basarabák címere. Többé-kevésbé hasonló típusban készültek utána I. Vlad (1394—97), I. Mihály (1418—20) (I. szövegközi ábrát) és II. Dan (1420—1430) dukátjai is.¹⁷ Ha egybevetjük ezekkel a havasalföldi dukátokkal Zsigmond dukátjait, azaz a CNH. II. 128. sz. érmét, láthatjuk, hogy ennek az előlapján is álló uralkodó foglal helyet, de alabárdal és országalmával, a hátlapon pedig kettős kereszt az éremkép (I. szövegközi ábrán). Ez az álló uralkodó (Szent László) Nagy Lajos óta éremképe a magyar pénzeknek és bizonyos, hogy a havasalföldi pénzekre a magyar denárokról került át. A súlyadatokat nézve, a Magyar Tört. Múzeum Éremtára gyűjteményéből megmértünk 8 drb. Zsigmond dukátot, melyek összsúlya 2.66 g volt, tehát az átlag 0.32 g. (Schulek szerint 0.225 g az átlagsúly), ugyancsak az Éremtár gyűjteményéből megmértük I. Mihály 13 drb. dukátját, melyek összsúlya 3.96 g volt, tehát az átlag ebben az esetben 0.30 g. Láthatólag a magyar pénz oly mértékben megromlott — amit különben Moisil is megállapított, — hogy értékben körülbelül a havasalföldi dukáttal lett egyenlő. Talán innen származik ennek a silány pénznek a neve is. Schönvisner ugyanis még a „decad“-ból származtatta azon az alapon, hogy egy denár = 10 dukát,¹⁸ Schulek pedig gúnynévnek vette a dukát elnevezést, mellyel a pénz silányságára utaltak volna. Mi azonban felvetjük annak a feltevésnek a lehetőségét, hogy ez a silány pénz azért nyerte

¹⁴ Georgius Fejér, Codex Dip'omaticus, X. 7. 207—08. 1.

¹⁵ Schulek Alfréd, A budai pénzverésről Károly Róberttől Zsigmondig, Num. Közl. XXX—XXXI. 1931—32. 65—67. 1.

¹⁶ V. ö. N. Jorga, Braşovul şi Romîni, Bucureşti 1905. 12 skk. 1.

¹⁷ C. Moisil, „Istoria monetei în România“ összefoglaló cím alatt a Cronica Num. şi Arheol. II. (1921) évfolyamában folytatólágosan megjelent tanulmányából vettük a havasalföldi dukát-verésre vonatkozó adatokat.

¹⁸ Stephanus Schönvisner, Notitia Hungaricae rei numariae 1801. 320. 1.

a dukát nevet, mert értékben kb. egyenlő volt a havasalföldi dukáttal, sőt még az éremkép is meglehetősen rokon vonásokat mutat.

Felesleges lenne természetesen ebben az esetben a havasalföldi pénznek a magyar pénzverésre gyakorolt valami különösebb hatásra gondolni. Hiszen az éremkép magyar eredetű ábrázolás, elsőízben Nagy Lajos pénzén fordult elő (CNH. II. 94. és 95. sz.) és innen került át Mircea Vodă dukátjaira, az értékazonosság pedig annak a súlyos pénzromlásnak az eredménye, melyet a C. 128. sz. szenvedett. E pénzromlás eredményeként tehát a magyar pénz körülbelül egyenértékű lett a havasalföldi dukáttal és ennek következtében ezt is egyszerűen dukátnak nevezték el. Ez lehet talán az eddig rejtélyes magyar pénznév magyarázata és ezek lehetnek azok a „régí dukátok“, melyeknek a forgalmát Vlad Dracul megszüntetni igyekezett. A havasalföldi és magyar dukát egyenértéke következtében könnyen érthető, hogy a magyar dukát a hazai forgalomból való kivonás után is tovább forgott a Havasalfölddel való kereskedelmi forgalomban.

Ezekután rátérhetünk a segesvári veretek felkutatására. A segesvári pénzverő működése — mint láttuk — tehát 1433—37. években igazolható. Schulek Alfréd korrendje szerint Zsigmondnak 3 pénzfajáról mutatható ki, hogy ebben az időben verték őket, tehát minden valószínűség szerint ezek között kell keresni a segesvári vereteket is. A C. 119A aranyforint (1425—37) nem jöhet figyelembe, mert itt aranypénzt nem verhettek. Ellenben a C. 124A denár (1427—37) és C. 129. quaring (1430—37) nevű pénzfajok annál inkább. Különösen a C. 129. quaring jegyei között lehet olyat találni, amelyik Segesvárra utal. Tudnunk kell ugyanis, hogy éppen Zsigmond alatt jött szokásba az az eljárás, hogy a pénzeket két betűből vagy címerből stb. álló jegy jelezte a pénzverde helyét. A baloldali jegy rendszerint a verdehely, a jobboldali pedig a kamaragróf, bérló stb. jelzéséül szolgált. A quaring verdejelző betűit nézve, a következő betűket találjuk: A, B, C, h, I, K, L, n, S, V, W, továbbá különböző figurális jegyeket. A B = Buda, C = Kassa vagy Brassó (Corona), h = Nagyszeben (Hermannstadt), I = talán Pozsony (Istropolis)? K = Körmöcbánya, L = talán Lippa? n = Nagybánya, V és W = talán Visegrád. Bizonytalan tehát jelenlegi tudásunk szerint az A és S. Az S jegy a következő változatokban fordul elő: S—A, S—D, S—L és S—P. Valószínűnek tartjuk, hogy az S betű jelenti Segesvárt, tekintve, hogy Segesvárnak úgy a magyar, mint a német neve (Schässburg) ezzel a betűvel kezdődik. Annál valószínűbb ez a feltevés, mert az S—A jelzés Segesvár—Antoniusra oldható fel, akiről a fentidézett okmányok többször említést tesznek, mint Vlad Dracul kamarásáról.

A másik szóbanforgó pénz a C. 124A denár. Ennek verdejelző betűi a következők: B, C, h, K, L, n, R, S, V, W. Megint ugyanazok a jegyek és az S jelzetű érmek betűváltozatai a következők: S—n, S—R, S—S, és S—V. Itt egyik jegy feloldása sem lehetséges.

Végül említhetjük Albert király C. 134. sz. denárát, amelyik szintén ismeretes S—A jegyváltozattal. Albert pénzei között ez az első veret és csak ennek ismeretes S—A jelzése. Az S—A Segesvár—Antoniusra itt is feloldható. Albert Zsigmond halála után 1437-ben lépett a trónra, tehát 1437-ben még könnyen verhették az ő pénzeit is Segesvárt.¹⁰

A kiindulópont az 1433—37 között vert S jelzésű pénzek segesvári eredetéhez azonban nem annyira ezekben a több-kevesebb erőltetettséggel eszközölt feloldásokban gyökeredzik, hanem abban az alapvető tényben, hogy az S verdejelzés másféle feloldása ezidőszertől nem lehetséges. Zsigmond korában ugyanis tudomásunk szerint nem működött más olyan verde, melynek magyar, latin vagy német neve S betűvel kezdődne. Már döött más olyan verde, melynek magyar, latin vagy német neve S betűvel kezdődne. Már pedig, amint a többi analógiából láttuk, az általános szokás szerint mindig a kezdőbetűvel jelezték a verdehelyet. Viszont a segesvári pénzverő működése egykorú okmányokkal igazolható és az is bizonyosra vehető, hogy ott magyar királyi pénzek kerültek kiverésre. El kell fogadnunk tehát annak a feltevésnek a valószínűségét, hogy a három említett veretnek — C. 124A, és C. 134. denár, valamint C. 129. quaring — S jelzetű változatai a segesvári pénzverő termékei. A feltevés valószínűségét csak fokozza az a körülmény, hogy az S—A jegy Antoniuusszal, Vlad Dracul kamarásával kapcsolatba hozható. *Huszár Lajos.*

¹⁰ Másrészt viszont ez az S—A. jegyű Albert-denár igen gyanús darab. Minden valószínűség szerint egykorú hamisítvány lesz. Schulek Alfréd is annak tartja és nem is vette be itt következő tanulmányába. Ez esetben a segesvári verde működése 1437-ig, Zsigmond haláláig állapítható meg kimutathatóan.

Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük.

III. Albert és Erzsébet.

E dolgozatom Közlönyünk XXV. és XXX—XXXI. köteteiben megkezdett munkám folytatása,¹ melynek első részét legmagasabb tudományos tekintélyek is elismerték; Hóman nagy Magyar Története II. kötetében a „kútfők és irodalom“ fejezetben említette meg, és néhai Luschin professzor, az osztrák „Altmeister“, — aki értett annyira magyarul, hogy követni tudta tárgyalásom menetét, — complex bizonyítékaimmal való dolgozásom eredményeit nagyon biztatónak ítélte nekem írt kedves levelében; mindez megerősít abban, hogy bevált módszeremet kövessem ezután is. — Második dolgozatomat avval zártam, hogy Nagy-Lajos, Mária és Zsigmond pénzeinek jegyeit, átlagsúlyait, leleteit, okleveleit, szóval pénzverését még részletesen fel szeretném dolgozni, mert erre bold. Horváth Henrik művészettörténeti értekezésének néhány téves adata és numizmatikailag helytelen beállítása ellen való vitázásom akkor nem hagyott időt, pedig ehhez még sok múzeumi részletmunkára (mérésekre, könyvtári kutatásra) lesz szükségem. De megszakadván így munkám rendszeres fonala, — hogy mégis haladjak benne, most Albert rövid uralkodásának pénzverését akarom monografiaszerűleg megírni; hiszen mindez tk. csak anyag, amelyből a gazdaságtörténettel összefogva lehet majd egykor a végső célt, a magyar pénz történetét minden vonatkozásában felépíteni. Sok itt még a teendő, bármennyire is haladtunk 140 év óta, mióta Schoenwisner széles tudással és éles judiciummal megírta a szerényen csak „Notitiá“-nak nevezett tk.-i első magyar pénz-történet-kísérletét.

Mindenekelőtt még néhány szót a jelentéktelennek látszó, igen rossz veretű C. N. H. II. 130-ról, Durazzo László denáráról. E pénz nápolyi, nem magyar; se nem forgott, se nem verték nálunk; nem is hasonlít magyar pénzhez sem nagysága, sem képvéréte, sem körirata, sem anyaga (Réthy szerint „billon“, Cagiati szerint „mistura“, de tk. majdnem réz), sem súlya (3 db. átlagos súlya = 0.60 g) — és így nem is való a magyar Corpusba. Rupp nem tud róla, és Réthy is csak avval indokolja felvételét, hogy e „nápoly-sicíliai király egy éremfaján a magyar király címét is használja, ez okból foglaljuk ezt is sorozatunkba“, írja. Nápolyi Lászlót, aki mint tudjuk, II. (kis) Károly magyar és (e néven III.) nápolyi király² fia volt, a Zsigmonddal elégedetlen magyar párttűtő urak választották 1397 elején királlyá, — Zsigmondot trónvesztettnek nyilvánítva, — és hívták be az országba. De ő tényleg soha sem uralkodott, sem járt szűkebb Magyarországon; csak Zaráig jutott, ahol 1403 júniusában ugyan maga „Kanizsai prímás, a pápai legátus által felszentelt koronával“ koronázta meg, de ő (a prímás) „maga és párthívei is jól tudták, hogy a Szent Korona nélkül végrehajtott koronázás érvénytelen.“³ „Mikor aztán ez év októberében Ostioia bosnyák király is elpártolt tőle“, „csakhamar visszatért Nápolyba, ahol a magyarországi nagy vállalkozásra néhány év múlva már csak a nápolyi érseki székre emelt Szepesi János főpapi szerepe emlékeztetett.“

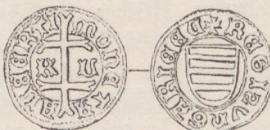
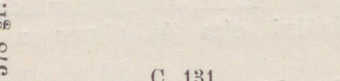
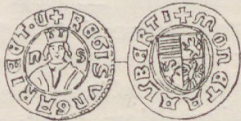
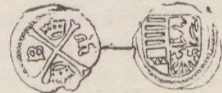
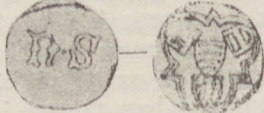
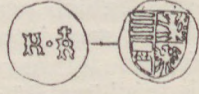
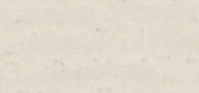
De téved Réthy, hogy csak egy pénzen használta László a magyar király címét; Cagiati a nápolyi pénzek legjobb monográfiájában⁴ e denár 11 változatát, de egy fél és

¹ Szerettem volna munkám gyűjtő címében a helytelen és lehetetlen „vegyesházi“ kifejezést „különböző királyi házak“-ra kijavítani; de ez hosszadalmas is volna, meg is szakítaná munkám egyes részei összetartozásának könnyű felismerését. Úgy látszik, hogy nem tud a magyar numizmatika emez ép oly kevésbé szabatos, mint amennyire, sajnos begyökerezett nyelvújításkori szörnyétől megszabadulni.

² kinek magyar pénze nem volt s a nápolyiak egyikén sincsen magyar királyi cím vagy címer (l. Cagiati I. f. 58/60.).

³ Hóman 218. és 222. l.

Albert és Erzsébet pénzei korrendben
(pénzverőjegyeikkel, átlagos súlyaikkal stb.)

Idő	Aranyak (átlag 23 ³ / ₄ karátos)	Denáro k	Obulusok
1438 I. fele	6 db. átl. súlya = 3.575 gr. C. 131 KR _r (Rupp)=Ramenstain János KL = Lang András v. Miklós „ = hl. O a szent lába közt (r) h báránka = Lemmel János	21 db. átl. s. = 0.73 gr. 2 db. á. fin. = 624/1000. C. 134 KL = Lang András v. Miklós nS (Szadai lelet) o K (Sziklai—Schulek)	
1438 II. fele	5 db. á. s. = 3.578 gr. C. 131 K _r = Rudel Konrád h-PRF monogr. = Pfeffersack Miklós	Súlya = 0.745 gr. C. 134 K _r = Rudel Konrád Leszih 3. sz. K _r = Rudel K. (Rupp: o/ *) C. 133 nS (Festulich pld.)	
1439 I. fele	8 db. á. s. = 3.578 gr. C. 132 K _r , nS, h PRF, h PRF. (r), hP (r)	316 db. á. s. = 0.521; 30 á. f. 435/1000 C. 135 B: K _r , B _r , nS, oK, o K (Dr. Sch), o al, 3 pont, K (r), o D (r), o L (r), h-PRF monogr., h PRF és 3 pont (r), Sh (r), SD (r), SL (r) IE egyik. hamis (réz) C. 135 C: o K, C. 135 „D”: o D f., C. 135 „E”: o D, „s h	
1439 II. fele X. 28-ig.			5 db. á. s. = 0.24 C. 139 B _m
Erzsébet	1440 I. 6. (?) — II. 22. 5 db. á. s. = 3.567 gr. C. 132 KP = Pollner Konrád	Denarii triales Súlya = 0.51 8 á. s. = 0.545 C. 137 Leszih 2. = Belházy 27. sz. C. 135 B. 200 db. á. s. = 0.512 gr. KP = Pollner Konrád o hliom o al. pont, hli., hl. pont o G (31 db. á. s. = 0.48) o G, hl. pont C. 135 A: o G C. 135 „D”: o hliom o al. pont, hli., hl. pont o G	2 db. á. s. = 0.235 gr. C. 138 K _r = Rudel (r) C. 139 KP = Pollner Konrád

K = Körmöcbánya, B = Buda, n = Nagybánya, o = Kassa, h = Nagyszeben (Hermannstadt), S = Segesvár (?)

Albert (1437-XII. 18—1439. X. 27.)

Kétesztendős uralkodása alatt majdnem annyiféle pénzt veretett, mint Zsigmond 51 év alatt: 2-féle aranyat, 3-féle denárt és 1-féle obulust — mint látni fogjuk, — Zsigmond 2 aranya, 2 denára (ha a C. 121-et csak a 120. változatának vesszük) és 1—1 obulásával, „ducat“-jával és „quarting“-jával szemben. Albert pénzeinek (bár általában mind ritkábbak, leggyakoribb még a C. 134, s főleg a 135. B), korrendbe szedése esetleg kezdő numizmatának is síkerülhet, de a részletekbe behatoló és körültekintő vizsgálódással a pénzekről magukról, leleteikből és a fennmaradt írott bizonyítékokból, — a kor általános történetének s az irodalomnak számbavevése mellett — a magyar pénztörténetnek a korszakáról is elég pontos képet alkothatunk, sok érdekes és fontos részlet megállapítása mellett.

A magyar aranyokról Salamon Ferenc (86/7 l.) részletes vizsgálódása során idézi Hegel Károly állítását,⁹ hogy „— mint ki volt mutatva — 100 év alatt (Nagy Lajostól Posthumus Lászlóig) azoknak sem finomsága, sem súlya nem változott“, annyira nem, hogy „a német pénzértékek számításában egyedül a magyar arany szolgálhatott kiindulással“. Schalk K. dr. rendkívül alapos tanulmányában (amelyet a XV. sz. bécsi denárainak pénzlábjáról írt) a bécsi — akkor császári — éremtár 78 aranyán legföljebb 1 cgm súlykülönbséget talált királyaink aranyainak átlagsúlya közt Zsigmondtól Mátyásig, és 3 Albert-arany átlagsúlyát 3.53 gm-nak mondja; a bécsi pénzverőben beolvasztott 1—1 Zsigmond, I. Ulászló és I. Mátyás arany színsúlyát pedig 3.475, 3.459 és 3.491 gm-nak, vagyis ez aranyakat valamivel jobbaknak, mint 23% karátosoknak állapították meg. Ez adatokból és egykorú osztrák oklevelekből arra a következtetésre jut Schalk is, hogy a magyar arany pénzlába 1424—80-ig nem változott. Eberstorfi Albrecht „Münzbuch“-ja alapján azonban a Schoenvisner idézte (Not. 343. l.) Fachsen-féle nézetet, hogy az akkori magyar arany 23 és $\frac{3}{4}$ karátos lett volna, Schalk nem fogadja el, hanem azt mondja, hogy legalább is Zsigmond és Albert aranyai egy részének csak 23 karátosnak (23/24 részben színaragnak) kellett lennie (196., 199. és 201. l.).

Nem tudom ezt mind így szónéklül helybenhagyni. A M. T. M. Éremtárában lévő 29 Albert arany közül a legjobb fenntartású 24 darab átlagos súlya = 3.575 g. s a 3.55 gm-nál könnyebbek, a majdnem szintiszta arany lágyságánál fogva mind többé-kevésbé kopottak, tehát az átlagsúly-meghatározásból kizárandók; úgy látszik, hogy 3.55 gm. lehetett az aranyak kibocsátási súlyának alsó határa. Az arany nagy fajsúlyánál fogva már csekély kopás is akár 0.8—0.10 gm. súlycsökkenést okozhat (hiszen ezért kell ötvözni) és a 3 bécsi Albert-arany kétségtelenül nem volt olyan hibátlan fenntartású, mint a M. T. M. 24 számbavett darabja. Bizonyosnak vehetjük, hogy a magyar (s különösen a körmöci) arany pénzlába évszázadokig (legalább is Károly Róberttől I. Ferdinándig) alig változott;¹⁰ Hóman szerint (M. P. 99. l.) „már Károly korában is 3.55851 volt az aranyforint törvényes“ (kiveretési) „súlya“ pedig még Hóman átlagsúlyának megállapításába is, azt hiszem, túlsok kopott példány súlyadata folyt be. A magyar arany finomsága átlag 23% és $\frac{3}{4}$ karát között lehetett; mindenesetre 23 $\frac{1}{2}$ -nél több volt. Hogy az akkori magyar aranyakat a velencei dukáttal, az akkori világpénzzel egyenlő értékűnek vették, bizonyítják Erzsébet királyné 1440. évi levelei, amelyekben Frigyes császárnak vették, bizonyítják Erzsébet királyné 1440. évi levelei, amelyekben Frigyes császárnak kölcsöneit nyugtazza ilyenképpen: „Zwaytausend Guldein Vnger und Ducaten“ és „newntausent guter Guldein, Vngrischer vnd Ducaten“.¹⁰ Tévesnek kell tehát mondanunk még különben kitűnő pénzügyi íróknak is minden evvel ellenkező (többnyire az eredeti oklevelek hibás olvasásából vagy szövegének meg nem értéséből származó) állítását.¹¹

Albert két aranya közül feltétlenül a C. 131. az első, 1438-beli, a Zsigmond C. 119. számúval való teljes tipológiai egyezése miatt. A C. 131-ből nagybányai veret nem ismeretes, csak

⁹ 229. és 253. l.

¹⁰ Salamon F. sokszor körmöntfont és feltevésekkel átszőtt következtetéseit részben már Belházy („A régi magyar pénzverési súlymértékek“ 1889.) megcáfolta.

¹¹ Kollár 851. és 864. l.

¹² Thallóczy „A kamara haszna története“ című ifjúkori (1879) művének sok teljesen lehetetlen adatából és következtetéséből legyen itt csak mutatóba a 83. lapról ez: „az aranyat a fehér garasokkal (sic!) ellenkezőképen nagy réztartalmakról vörös vagy „roter Guldein“-nek nevezték“, holott a „fehér“ forinttal szemben nevezték így, amely több ezüstöt tartalmazván volt halvány. Lásd Schalk-nál a Fachsenből idézett táblát a 195. lapon.

A M. T. M. Albert-aranyainak súlyai.

C. N. H.	Pénzverőjegy	S ú l y
131.	K L	3·56, 3·56 és 3·55 Belházy gyűjtemény
	h bárány	3·60, 3·595, 3·585, (3·435 kopott)
	K $\bar{R}$	3·585, 3·585, 3·57
	h P R F	3·59, 3·56
132.	K $\bar{R}$	3·59 (és egy kopott) Belházy gyűjtemény, 3·56
	n S	3·575, 3·56
	h P R F	3·61, 3·59, 3·575
	h R R F	3·565
	h P (r)	(3·47 kopott)
	K P	3·59, 3·58, 3·56 (Dr. Sch.), 3·555, 3·55, (3·52 és 3·455 kopott)

a C. 132-ből van mind a három Zsigmond-féle aranypénzverő (Körmöcbánya, Nagybánya és Nagyszeben) kamarából aranya. A C. 132. pedig elseje a négyelt pajzsban az uralkodó négy különböző címerképét egyesítő aranyak hosszú sorának. A csak a C. 131-en előforduló báránymesterjegyről érdekes és elfogadható Seivert fontos tanulmányából az a nézete (166. l.), hogy e jegy a később befolyásos *Lemmel János* comes (szászok ispánjának) jegye, mintegy „beszélő címere“ lehetett. U. o. a/PR és fordított F monogrammról (amely még I. Ulászló alatt a C. 140. és 143/A-n is előfordul) azt mondja, hogy ez az 1420. és 1428. években a szebeni szászok székének bírájaként és nagyszebeni polgármesterként előforduló *Pfeffersack Miklós* jegyének volna magyarázható. Érdekes, hogy míg előbbi az egyik aranyon, addig az utóbbi dénárokon is előfordul, ami bizonyossága az arany- és ezüst-pénzverő kamarák különállásának, amely már az aranypénzverés kezdetén (Károly Róbert óta) megvolt; Albert király dekrétumában is külön nevezi meg („...cusionis monetae auri scil. et argenti“). E kamarákat azonban leggyakrabban mégis egy és ugyanazon kamaragróf igazgatta, aki Seivert adatai szerint Nagyszebenben később majdnem mindig a polgármester volt.

A pénzverőjegyekről általában újból meg kell itt jegyeznem, hogy csak a leg-szigorúbb kritikával megrostáztottakat lehet tudományos szempontból elismerni és én csakis azokat fogadhatom el kétségteleneknek, amelyeket saját szememmel láttam. Hibáztatnom kell Seivertet is abban, hogy minden *n* pénzverőjegyet („lokalpatriotizmus“-ból?) *h*-nak vesz. Sőt Schoenvisner *K—*, „*B—*“-jét is tévesnek tartom a Notitia 217. lapján (113. sz.); ez valószínűleg *K $\bar{R}$* lehetett. Nem tekintve az e korban szerfelett elszaporodott hamis-pénzverés koholta „áljegyeket“, a technikailag még mindig igen tökéletes valódi „királyi pénzek“ közt is annyi hibás, elvert (kettőzött stb.) példány és pénzverőjegy akad, hogy sokszor a gyakorlott szem is igazán csak nagyítóval képes a helyes megfejtésre. Hogy mily hihetetlen tévedésekre és lehetetlen megállapításokra jutottak még neves numizmaták is: már a [Károly Róbert pénzveréséről írottak bevezetésében rámutattam.¹² A szigorúan rostált jegyeket az ábrás lapon sorolom fel, és pedig, — ha lehetséges volt, — legalább valószínű korrendben! És Rupp ritkasági „(r)“-jét is odatettem. De csak Rupp és Réthy megállapításait (utóbbiét a tőle származó Montenuovo-jegyzékből) és a Sziklai Jenő tudományos pontosságú jegyzékében lévőket vettem számba azokon kívül, amelyeket saját szememmel láttam és még ezeket is megrostáltam valódiság meg hibátlan felismerhetőség szempontjából.

Az így átszűrt jegyekből azonban érdekes megállapításokra jutunk, különösen, ha a ránk maradt oklevelek adataival vetjük össze. Kiderül így a pénzverési rendeletekből, hogy ekkor, bár többnyire egy-egy évre adják az uralkodók (vagy ezek nevében később

¹² 146. l. 6. j. Ilyen téves olvasásnak tartom a N. K. 1909. VIII. 52. lapján leírt kiskunfélegyházi aranylelet *h—*, „*B—*“ jegyét is, amely bizonyára *h—* $\frac{P}{R}$ F volt.

megbízottaik is: Giskra, Felsőmagyarország főkapitánya, vagy még később Hunyadi, Erdély vajdája) bérbe a pénzverő kamarákat, — nem is mindig egy, hanem olykor 2—3 kamaraispánnak, kamaragrófnak, sőt a bevált kamarabérletnek több évig is egymásután kamaraispánnak, kamaragrófnak, sőt a bevált kamaránként többféle pénzt is veretnek. Vagy (pl. n-s), — máskor mégis évenként, esetleg kamaránként többféle pénzt is veretnek. Vagy esetleg nincs is mesterjegy, így a C. 135/B. C-liliom jegyű kassai vereteken, ahol a liliom Kassának címeréből vett jelvénye, s eszerint már Albert alatt vagy közvetlenül hallála után kezdődik az a későbbi időre oklevelekkel bizonyítható tény, hogy Kassa városa maga kapta meg a pénzverés jogát (és hasznát) egy-egy időre;¹² de nem lehetetlen, hogy

Körmöcbánya is ilyen helyzetben volt időnként, mert feltűnő a sok K—R és K—R⁺ jegyű verete; már Nuber is ezek egy részét Kremnicium két első betűjének tartotta, nálam lévő sajátkezű feljegyzése szerint.¹³ Ehhez járull, hogy hűtelen kezelés miatt a kamarabérletet nem is egyszer kellett megszüntetni, s új ispánt évközben is kinevezni. Erzsébet királyné, Albert özvegye Krizskó közölte levelében (25., 26. l.) 1440. I. 6-án „kényszerült a Körmöc városát felszólítani, hogy Lang Andrást, testvérét Miklóst és Rudel Konrádot, a körmöci kamara múlt évi bérletét börtönbe zárja és minden vagyonuktól megfosztja, minthogy a kamarai tárgyakat elpazarolták és a királynét csúful megcsalták, úgy hogy roppant kárt kellett szenvednie. Együttal utasította a városi tanácsot, hogy valaki mást, akire a körmöci kamarát bízni lehetne, hozzon javaslatba.“ E kortörténetileg is roppant érdekes levélből megragadja figyelmünket, hogy az említettek keresztnéveinek kezdőbetűi Albert összes K veretű pénzein elő nem fordulnak: sem az A, sem N, sem C vagy K mesterjegy nincs rajtuk, hanem igen is L, R. R⁺! Számbavéve még Ramenstein János nevét is, aki Krizskó szerint 1438-ban egy évre bérelte volt a körmöci kamarát, szinte kikényszeríti mindez azt a következtetést, hogy a családnevek használatának általánossá válásával azoknak, (itt tehát Ramenstein, Lang és Rudel) első betűjét vették mesterjegyük, utóbbira megkülönböztetésül keresztet téve. S ugyanez ismétlődik azután később is, mint látni fogjuk, V. László alatt. A + -tel jelölt betűk természetesen mindig a későbbiek, hiszen a keresztet a meg nem jelöltektől való megkülönböztetésre hivatvák. A pénzverési rendeletek az év legkülönbözőbb szakaiban keltek, a kamarabérletek kezdete legfeljebb véletlenül (Pollner) esett az év kezdetére, s az új pénz veretésének az Árpádok s még az Anjouk idejében is megszokott tavaszi időpontját egyéb pénzügyi és politikai okok miatt sem lehetett többé betartani. Mindez igen növeli a korrendi megállapítások okok miatt sem lehetett többé betartani. Mindez igen növeli a korrendi megállapítások nehézségeit és bizonytalanságát a XV. században. Ilyen nehézséget okoz pl. Ramenstein R jegye is, amely csakis Ruppnál fordul elő, és pedig mkét arany jegyei közt. Pedig ő igen rövid ideig működhetett, mert 1. nem ismeretes egyáltalában pénzdarab az ő jegyével még a M. T. M.-ban sincs, és mert 2. a C. 131. aranyat még az őt követő Lang és Rudel is verték; nem tudom tehát a C. 132. K—R jegyét másnak tartani, mint Rupp számos sajtóhibái vagy téves olvasásai (talán egy kopott darabról, melyen a + nem látszott az R felett) egyikének — esetleg hibás v. hybrid veretnek (noha az aranypénzverést igen gondosan ellenőrizték. kivált Körmöcön). — Nagy gyűjteményekben, főleg a beváltásra nem kerülő aranyak változatainak számából bizonyos következtetést tehetünk a pénzfaj kivert mennyiségére is, hiszen ez a változatok gyűjtésének legfőbb tudományos értelme.

Albert leggyakoribb két dénára, amelyeket tehát nagyobb mennyiségben is veretek, a C. 134 és 135 sz. közül az első a korábbi, amely veretben teljesen, átlagsúlyában azonban már nem egyezik a Zsigmond 0.77 g átlagsúlyú C. 124/A-jával.¹⁴ Bizonyítja ezt az, hogy a K—L jegy (bár a Zsigmond alatt 1434-ben Körmöcön működött Lang az, hogy a K—L jegy (bár a Zsigmond alatt 1434-ben Körmöcön működött Lang Péter jegye is lehetne, — Krizskó 25. l.) a C. 135-ön nem fordul elő, de bizonyítja még jobban — sőt még azt is, hogy a K—L jegy a K—R-nél korábbi — az 1941. évi szadai dénárlelet. Ebben 1 C. 119/A arany és 76 db C. 124/A Zsigmond dénárral (és ezek között 32 K—L jegyűvel) 2—2 db K—L és n-s jegyű Albert C. 134. dénárt találtak, egyetlen C. 135 és K—R jegyű C. 134. nélkül! E lelet tehát kétségtelenül 1438 közepe táján

^{12a} L. Budai pv. 56. l. 48. j.

¹³ L. Károly Róbert 146. l.

¹⁴ L. Budai pv. 70. l., Schoenvisner 218. l. „Hic Alberti denarius est simillimus quoad formam et utrinque partis typum denario Sigismundi No. 109. (= C. 124.) És lásd Réthy C. szövegét, ahol a „123“ sajtóhiba C. 124. helyett.

került a földbe. És még pompásabb bizonyosság — sok minden másra is, amiről még lesz szó, — de mindenekelőtt arra, hogy a C. 135 Albert utolsó dénára: az a már említett szerencsés szerencsi dénárlelet az 1880-as évekből, amelyet Belházy a W. N. Z. 1889. évfolyamában mintaszerű tudományos pontossággal írt le, és Leszih a Borsod-Miskolci Múzeumba került Máhr Pál-gyűjtemény anyagából a N. K. XXV. kötetében „Albert király ismeretlen dénarái” címen igen érdekesen kiegészített. E lelet, amely (mint még lesz módomban részletesen is bebizonyítani) csakis 1441 elején kerülhetett a földbe, egyedül Albert C. 135 és I. Ulászló C. 149. sz. pénzeit (s Ulászlótól csak ezt!) tartalmazta nagy mennyiségben, az Erzsébet által V. László nevével és nevében vert C. 201, meg 3 db C. 137 mellett, és teljesen hiányzott belőle a C. 134! Legfőbb jelentősége (mint minden nagyobb leletnek) abban áll, hogy az elrejtése időpontjában annak helyén vagy környékén forgott pénz, vagy pénzfajok keresztszemetét adja és ebből kétségtelenül megállapítható, hogy Albert utolsó verete a C. 135 és Ulászlónak első verete a C. 149, s hogy a pénzbevéltetés jól működött, mert teljesen kivonta a forgalomból a C. 134. denárokat. De nagyon érdekes benne az 524 db C. 135-nek¹⁵ pénzverőjegyek szerint való megoszlása is. Volt u. i. benne:

268 db kassai,
122 „ körmöci,
86 „ budai,
36 „ nagybányai,
6 „ nagyszebeni és
6 „ S—h jegyű.

amely utolsókat Belházy esztergomiaknak, én azonban Huszár Lajosnak e kötetben található értekezése alapján, amelyben kimutatja, hogy Zsigmond alatt Segesvárt pénzverő működött, — ottani vereteknek tartom; sem esztergomi, sem szomolnoki, sem szerémi pénzverésre ezidőből adatunk nincsen és az S verdejegyet másnak nem magyarázhatjuk, ha csak csekély súlyuk és silány anyaguk után ítélve, nem hamispénzverés termékei, amit ritkaságuk (Rupp) is támogat, hiszen Szerencsen is 524 db-ból csak 6 S-jegyű volt (sőt V. László ugyanitt lelt 185 db. C. 201-éből is csak 5 SD-jegyű, meg I. Ulászló 181 darab C. 149-éből is csak 2 Sh-jegyű). Bizonyos, hogy az S pénzverő (akár királyi volt, akár törvénytelen) 1441-ben I. Ulászló alatt még működött, de nem vert nagymennyiségű és csak silány és könnyű denárt. Feltűnő itt a kassai veretek nagy száma (majdnem fele az összes C. 135-nek) — talán a lelőhely közelsége folytán? — De azt is gyanítom, hogy egy részük, a C—G és C-liliomveretűek, bizonyára Albert halála után, 1440-ben készült. Előbbiek átlagsúlya feltűnően kisebb az összes többi kassai vereténél, és csak 1 eg-mal haladja meg V. László C—G-s dénárainak átlagsúlyát ugyanebből a leletből; e kassaiak pénzverőjegyei feltűnően nagyobbak, otrombábbak és vastagabbak is, mint a többi kassaié. Utóbbiak közül a C—K jegyűeket tartom az elsőknél, mert e jegy már a C. 134-en (sőt 124-en) is előfordult (saját gyűjteményem Sziklai-féle példánya); ezek kissé alacsonyabb átlagsúlya (0.516 g), amely a kiválogatással jól magyarázható, szintén ezt bizonyítja. A körmöciek közül a K—P jegyűeket tartom utolsóknak, ahol a P Pollner Konrád¹⁶ jegye lehetne, aki az elesapott és bebörtönözött két Lang és Rudel Konrád után 1440 elejétől volt a körmőcbányai kamara bérlője, mint Erzsébet királyné leveléből kitűnik. Ha e feltevésem helytálló, akkor tehát Körmőcbányán 1440-ben még Albert nevével vertek denárt nagyobb mennyiségben, mert Szerencsen 4 K—R, de 120 K—P-jegyű dénár került elő.

Ilyen posthumus veretnek tartom a csak C—G jeggyel előforduló ritka C. 135/A-t is, amely egyébként, mint a 135/C és a Leszih-féle leírás 6. sz. C—D és C—C veretű darabjai is, egyszerű verdehibák eredménye és *nem alfaj*; hiszen a kis címerponcoknak bizonyosan nem szándékos, hanem elvétett hibás beponcolásából származnak a verőtőbe.¹⁷

¹⁵ A címerek állásának egyes változatait Belházy, sajnos, nem vette számba; ez az egyetlen pont, amely a minden egyéb részletre kiterjedt figyelmét elkerülte.

¹⁶ Krizskó s utána Péch is tévesen „Rollnernek” írja, lásd Széch. 314/5. l.

¹⁷ a C—C második C-jét is fordított D-nek gondolom és Leszih cikkében 5. szám alatt leírt változatát is csak hibás veretnek tartom, amely a lapkának verésközben való megfordulásából jött létre és így lett az „Alberti” két utolsó betűjéből „Hungarti”; C—,H” jegyét is C—K-nak gondolom, mert elvert példány ez.

először közös uralkodó alatt állott magyar, cseh, osztrák és morva országok egységes megjelenésének kifejezésére a világpiacon.²⁵

Bizonyos, hogy Albert ezüstpénzeit két pénzláb szerint verette; a C. 133. és 134. nagyobb, súlyosabb és finomabb is (legalább a 134-es), mint a többi pénze. Az átlagos súlyokat is az ábrák mellé szedtettem; kiszámításukra Belházy sajátkezü feljegyzéseinek és Leszih adatainak kívül csak a M. T. M. és saját gyűjteményem ép (nem kopott, nem kitört szélű, nem rozsdás) és nem rézből való példányainak magammérte súlyát vettem számba. Zsigmondtól kezdve több rézpéldány²⁶ is előfordul, és ezek egy részét kétségtelenül a törvényes verőtövekről, esetleg a királyi pénzverőben is, de törvénytelen módon, verték; vagy a verdén kívül a vasaknak bűnös kikölesönzése révén²⁷ (ezért tartották ezeket elzárva). Belházy hagyatékából birtokomba került feljegyzéseiben a C. 134 két K—L veretű finomságot ad és így Hóman M. P. 23. és 259. l.-ján található megállapítása szerint bátran *combustio tertia-nak*, $\frac{1}{3}$ részig égetett ezüstnek vehető, vagyis ezeket még Zsigmond C. 124 dénárának, a „moneta maior“-nak pénzlába szerint verték²⁸ Albert uralkodása elején, és tehát nyilván szintén 100 ily ezüst dénárért adtak 1 magyar aranyat, mint Zsigmond 1432. évi rendelete²⁹ értelmében az ő utolsó idejében. Thallóczy (79 l.) azt mondja, hogy „Albert a Zsigmond-féle pénzlabát nem bántotta“, amit ő nyilván az 1439 májusi országgyűlés „dekrétumának“ X. „artikulusából“ következtet, amely szerint „monetam auri et argenti in valore et cursu, quibus pro nunc existit, sine consilio praelatorum, baronum et regni nobilium non immutabimus“, etc.³⁰ De nem figyelte ő meg a „pro nunc“-ot, a májusi időpontot, amelyben nyilván már forgalomban volt a C. 135. Mert igaz, hogy a C. 134-gyel a Zsigmond-féle C. 124 dénár értékét és értékelését nem változtatta meg a király, de 1438-ban! És az országgyűlés idejében forgott C. 135-öt sem változtatta meg ezután. Mivel pedig a C. 135 először is könnyebb (0.52 g), mint a C. 134 (mely majdnem 0.73 g volt), másodszor pedig rosszabb (csak 7-latos ezüst a C. 134-hez képest), ha Hóman szerint 5%-ot adunk a C. 134-es átlagsúlyához, a C. 135-éhez pedig 10%-ot Belházy ama nézete értelmében (438. l.), hogy „a dénárak egy része hibás, másik része kissé kopott lévén, eredeti súlyuk kb. 10%-kal becsülhető nagyobboknak“: *2 teljesen különböző pénzlabára jutunk!* E törvény hozása idejében tehát már a könnyebb C. 135 „új pénz“ forgott, amelyből Albert és Erzsébetnek 1439 IX. 16.-án kelt adókievítő rendelete³¹ szerint 150 ért 1 arany forintot (a C. 134-ből még 100). A budai márka 245.537 g súlyát a C. 134 átlagsúlyával +5%-kal, vagyis 0.7665-tel osztva, kereken 320-at kapunk; 320 db C. 134 dénárt verhettek tehát 1 márka 666/1000 ezüstről, — 1 dénárban pedig 0.487 g színezüstnek kellett lennie, ha a pénzverési rendeletet pontosan betartják. De már Schoenvisnernek (Not. 218. l.) feltűnt „in omnibus denariis argenteis Regis Alberti primo statim introitu nimia aeris admixtio“. És a C. 134 finomsága nem is érte el a 666/1000-et, sem átlagsúlya a C. 124-ét, a 0.77 g-ot; pedig ekkor egy aranyért 100 db C. 134 dénárban a törvény szerint 48.7 g színezüstöt kellett volna adni, vagy kapni.

A C. 135-öt tarthatjuk egyedül a pozsonyi számadásokban Kovács Ferenc (439 l.) szerint 1439/40-ben előforduló „Tzschopen“ és „Newdenár“-nak, amely $1\frac{1}{2}$ bécsi Pfenniggel (nem fillérrel, mert ez obulust jelent!) volt egyenlő. Ennek átlagsúlyát Belházy a szerencsi lehet 524 db-jából 0.5167-nek számítja ki, azonban én a túlkönnyű (átlag 0.38 g) és súlyos segesvári, meg a 31 C—G jegyű kassai db-ok elhagyásával ezt 0.52-ra javítom. E C—G-veretűek átlagsúlya, mint említettem, csak 1 cg-mal haladja meg az V. László nevével vert C—G-s dénárakét, s így bizonyára a leg-

²⁵ L. Greisinger 49. l.

²⁶ A magyar címer színeinek sorrendje Albert pénzein többnyire fehér-vörös, vagyis az első vágásköz magasabb; de a négyelt címerpajzsok 1. (jobbalsó) negyedének alsó határvonala is többnyire oly széles, mint a fehér csíkok, úgyhogy gyakran ötödik csíknak, vagyis a címer 8X fehérvörössel vágottnak látszik. Vannak azonban vörös-fehér sorrendű pénzek is, vagyis itt a felső címerkeret külön keskeny vonal, és többnyire csak 3 fehér pólya van, vagyis összesen csak 6 vágóvonal, és az első és utolsó vágásköz mélyebb (vörös), míg a második, stb. magasabb (azaz fehér v. ezüst).

²⁶ C. szöveg 19. l. és Mont. 320. sz.

²⁷ L. Borbála királyné rendeletét Körmöc városához Széch. III. 312. l.

²⁸ L. Budai pv. 65. l.

²⁹ L. Széch. App. 213. l. — ³⁰ Fejér XI. 247. l., Schmidt 34. l.

³⁰ M. Tört. Tár. IX. 1861. 56. l. és Teleki X. 70. l.

A C. 133-ról, amely súlyánál fogva a C. 134 pénzlába szerint vert pénz, Schoenvisner ezt írja: „hic denarius ob effigiem Regis Alberti rarissimus est“, és egyetlen példány ez ma is. Csak a hg. Festetich-féléről (ma hol van?!) tudok, amely Schoenvisner, Weszerle, Rupp és Réthy ábráját adta; mert a Leszih szerint „úgy látszik, szintén a szerencsi leletből való“^{34a} Máhr-féle példány (Leszih 3. sz.) előbbinek címer-, körirat-, arckép- meg pénzverőjegy-változata. A királyi mellkép csakugyan feltűnő jelenséggé teszi e korban; Károly Róbert C. 18-tól 27. és Nagy Lajos C. 73. számú (1353-beli) denárán, meg V. László C. 197-esén kívül II. Lajos emlékéremszerű tallérjáig és Szapolyai 3-szoros aranyáig nincs is ez egész korszakban ilyen pénz, vagy pláne denár. Valami különös okból, igen csekély számban készülhetett: „alkalmi pénz“. Ilyenre a középkor más országaiban is számos példa van: Dannenberg (322 l.) egész sorát idézi, és tőle származik a talált „Gelegenheitsmünze“ elnevezés is, amellyel a valódi emlékérmektől megkülönböztette. Idézi ő többek közt Lelewelt³⁵ és Madert is, aki egy ilyen 1150 körüli cseh pénzről ezt írja: „Wem es zu gewagt scheint, diesen Pfennig für eine „*Krönungs-Auswurfmünze*“ (így!) zu erklären, der wird ihn doch nicht für eine gemeine Kurrentmünze halten“. Azért írom ezt ide, mert már én is koronázási fillérnek neveztem és tartom a C. II. 71., 113. meg 200.-at, és alkalmi (trónörökös születésére vert) pénznek a C. II. 39.-et. Ilyen alkalom lehetett Albert németrómai császárrá koronáztatása is 1438 V. 31-én; erre következtetek e pénz ritkaságán kívül a királyi mellképből, amelyet visel. Arcképet pénzre vetetni a római császárok idején az ő kizárólagos „*jus imaginis*“-ük volt³⁶ és akkor nemcsak a császár arevonásainak megismertetését célozta a széles nagy birodalomnak főleg távoli részeiben, hanem olykor hatalma elismertetéséhez hozzájáruló „propagandaeszköz“ is volt. És a német császárok sokban utánozták a rómaikat, kiknek utódaiul tartatták magukat. Albert *egyhangú* császárrá választása hírére nem nagy örömmel vette, mert magyar királlyá koronáztatásakor megígérte volt, hogy ha felajánlanák neki, senki fogadná el a császárságot, amelyről tudta, hogy Magyarországon nem népszerű, mert „a magyarok azt kívánják, hogy uralkodójuk csak az ő országuk ügyeivel foglalkozzék“ és az országban tartózkodjék (nem úgy, mint Zsigmond!)³⁷ De végül mégis maguk a magyar urak kérték, hogy fogadja el a császári méltóságot.

A Leszih-közölte denár súlya, mondhatni azonos a C. 134 átlagsúlyával és kivételét ezért 1438 nyarára teszem. A Festetich-féle, Nagybányán vert példányon vésési hiba is van: a köriratok feleserélt volta és a címerben az oroszlan megkettőzése. Mindkét hibát a C. 131 aranyról való téves vagy félreértett másolással magyaráznám, mert úgy látszik, hogy a C. 132-t megelőzte a C. 133 és a C. 131-ről vehette a vésnök a második oroszlant is. És az aranyakon is a címeres oldalon van a király neve, csak hogy itt ez az előlap, és így helyén van a név. Nem hiszem, hogy az egyik oroszlan a Habsburg volna, mint Ivánfi (86. l.) mondja, mert mindkettőnek kettős a farka (a Habsburg nem ilyen) és Réthynek van igaza, mikor a 3. mezőben lévő a 2. mező megfordítottjának tartja,³⁸ de ez persze ellene szól a C. 131-ről való másolásnak. És jellemző, hogy a két C. 133-as közül is a szerencsi leletbeli *körmöci* veret a hibátlan. Feltűnő az is, hogy a körmöci változaton a király szakállas, Nagy Lajos C. 73 dénárjáéhoz hasonlít, — egészen olyan, mintha az aranyakat Szent László képéről mintázták volna —, a nagybányain pedig csupasz. (Az ambrasi arcképgyűjtemény Albert-képmása bajszos, de szakáltalan^{39a}). Mintha valamilyen kísérletezés folyt volna az összetett címer és könnyebb ezüstpénzre való áttérés előtt (akár Károly R. idejében az 1330-as évek elején, l. K. R. 133. l.); mert hogy a királyi pénzverőrendelet nem lett volna eléggé pontos, vagy részletes, vagy érthető,

^{34a} ezt magam azért nem hiszem, mert Belházy nem említi a 487. l.-on, ahol a másik két unicum-ról szól

³⁵ „... pièce très singulière historique, qui est assez rare dans le moyennâge.“ L. még Domanigot is (W. N. Z. XIX. 243. l.).

³⁶ L. Alföldi N. K. XXVI/VII. 15. l. és „Az Érem“ II. évf. 1—2. l. 1924.

³⁷ L. Fraknoi 59—60. l.

³⁸ Csak hogy ő „3. és 4.“ mezőt mond, pedig a klasszikus címertan nem sorolja fel a négyelt pajzs mezőit átlós sorrendben, csak akkor, ha 2. vagy 2—2 egyenrangú címer egyesítésénél a pajzsot kockázzuk és az 1. és 4., meg a 2. és 3. mező azonos (C. 175.) vagy összetartozik. Ez igen heraldikus is: pl. a C. 140-en a magyar és lengyel-litván címerek, vagy Mátyás C. 205 aranyán a pólyák s kettős kereszt a Hunyadiak besztercei oroszlánjával és hollójával kockázva.

^{39a} L. Szilágyi—Schönherr 612. l.

azt a Zsigmond korából ránk maradt egy-két ily rendelet pontos és részletes éremleírása nem teszi valószínűvé.^{38b}

A C. 136 mindkét változatát rossz billon anyaga, csekély súlya (4 db átlagsúlya 0.44 g), veretének nyersessége és főleg minden példányán elrontott köriratának pongyolósága miatt, melyből Albert neve alig hámozható ki: nem tudom királyi pénzverő termékének tartani. Schoenvisner, Weszerle, Rupp vagy nem ismerték, vagy nem hozták műyükben; Nuber is egykorú hamispénznek tartotta. És tulajdonképpen nem is Albert, hanem I. Ulászló C. 149 pénzét utánózták ezek 1441-ben a hátlap 3 címerével, — kihagyva Albert címerei közül az osztrákot, mint V. László C. 198 sz. dénárán —, és C—M pénzverőjeggel, mely utóbbi I. Ulászló C. 150 dénárán és a szerencsi leletben a C. 149-en is előfordult W—D jegyek megfordítottja. Maga ez a C. 136 Szerencsen nem került elő és egyébként is igen ritka. Albert pénzei közül még a hamisak a ritkábbak, a pénzverés további romlásával mélypontjára esve I. Ulászló alatt, már szinte fordítva van ez. A C. 136 ábráját 2. kiadásában a 27. táblára tenném, az egykori utánzatok közé.

Hasonlóképpen egykorú (vagy modern?) hamisítványnak kell tartanunk amaz előlapján pólyák- és lilimokkal (!) hasított címer körül elvert „MONET ALBE...“ körirattal, — hátlapján pedig nagy korona körül „(REGIS) VNGARIE“ körirattal ellátott, kiadatlanul jelzett denárt, amelyet Réthy a Montenuovo-féle jegyzékbe 324. szám alatt felvett, de a C.-ből már ő maga kihagyott. Vajjon hova juthatott ez a szintén különös darab? — A Rupp 614. (= C. 161.) sz. obulust, amelyet ő Albertnek tulajdonított, Mátyás korai C. 217-es denára obulusának tartom; K-A jegye miatt ez Hunyadi pénze sem lehet, kihez Réthy beosztotta.

Erzsébet (1439. X. 27. — 1440. II. 22.)

Még egy különös és szintén elég ritka pénz akad itt: a C. 137. és obulusa, a 138. Átlagsúlya (0.54 g.) alapján ezt is a C. 135. pénzlába szerint verték és Szerencsen új n-s jegyű változata is került elő (Leszih ábráját is hozza, jegyzékében a 2. szám). Belházy továbbá a lelet-leírásában 26. számú változatáról azt mondja, hogy a pénzverő jegyei csak félakkorák, mint a C. 137-en; Leszih szerint (1. száma) azonban akkorák, mint a C. 138-on (amiről a M. T. M.-ban levő szaniollenyomat is meggyőzőtt); és én e két faj korcsának (hibridjének) vélem a C. 138. betűs s a C. 137. címeres verőtővéről, de nem oly értelemben, hogy a kész betűs verőtővel történt a címeres párosítása (mert hiszen ez a C. 138-hoz kisebb volt, mint a 137-hez), hanem úgy képelem, hogy a C. 138. két kisebb betűponcát verték be tévedésből egy még üres 137-es verőtőbe. Súlya 0.56 g.

(A C. szövegében a 137-nél K—R, betűk helyett „pénzverőjegyek“ teendő és felesleges a jegyzet, mert hátlap marad a címeres oldal, ha a másik hiányos is.) Nuber e sok fejtorést okozott pénzfajt Erzsébetnek tulajdonította, amidőn ez Schoenvisner szavaival³⁹ „pro filio suo pupillo Ladislao Posthumo regnavit, huiusque, non autem suo nomine monetas signavit“. Nekem azonban e különös pénz, amely bizonyára egészen különös viszonyok közt, egészen különös körülményeknek köszönhetette létrejöttét, még mást is mond: nemesak azt, hogy ki verette, hanem még azt is, hogy mikor. Mert miben is különös, miben különbözik ez a pénz más dénároktól? Nincs rajta sem a király neve, sem címe, csak a szokatlanul nagy helykitöltő két pénzverőjegy. És *miért* nincs rajta a király neve? Columbus tojása! Mert akkor verték, amikor nem volt király a országnak, neve? Albert halála után V. László még meg sem született és I. Ulászló még nem volt megválasztva! Hogy e pénz névtelenségét Erzsébet királyné nevével eloszlatassuk és megérthessük, miért nem tette ő a saját nevét e pénzre, amelyet nyilván több pénzverőben, de igen rövid ideig, mintegy kísérletképpen veretett, — hiszen igen ritka pénz faj, amelyből Szerencsen csak 2 körmöci és az egyetlen ismert nagybányai példány került elő: nézzük a magyar királyság történetét ez időkben.

Erzsébet „a férfias lelkű, hatalomsóvár királyné“,⁴⁰ mint eszes asszony“, felismerte a következményeket, amelyek reánézve már abból is származtak, hogy férjével együtt

^{38b} L. Széch. III. 318/9, és App. 171, sat.

³⁹ Széch. III. 216, helyesen 316. l.

⁴⁰ Szilágyi-Schönherr 611., s a következőkre 614., 16., 19., 20. l.

történt Koronáztatásánál a veszprémi püspök és nem a primás tehette a fejére, nem a közjogi jelentőségű koronát, hanem csak az ú. n. „házi koronát“.⁴¹ „A Cillei-vérrel örökölt féktelen nagyravágyását ez semmiképen sem elégítette ki“⁴² és „ő sokkal nagyra- vágyóbb volt, semhogy ebbe az alárendelt helyzetbe belenyugodott volna; ő az ország törvényes örökösének tekintette magát és nem akarta beérni a királyné hatalomnélküli méltóságával“, s „nem is mulasztotta el kifejezésre juttatni elégedetlenségét“. „A magyar főurak nagyon zokon vették, hogy Albert nem tartotta be a koronázáskor tett ígéretét, és egy esztendő az országtól távol töltött éppen akkor, mikor a török támadás napról- napra fenyegette az ország területét“, s „ez is Erzsébet népszerűségét fokozta“, „kit Albert a török betörésének hírére a kormány átvételére küldött. A budai 1439 májusi országgyűlésen a rendek hűségesküjüket megújító oklevélben úgy emlékeztek meg róla, hogy ő az ország tulajdonképpen örököse, természetes úrnője, akit a királyság a születés jogcímén, köztudomás szerint elsősorban illet meg“. „Erzsébetet ezáltal mintegy társ- uralkodónak ismerték el a rendek, és ő királyi, uralkodótársi jogokat követelt is magá- nak, mert férje az ő jogán került a trónra.“ „Teljes mértékben igyekezett érvényesíteni az ország kormányában királynői jogait... de ez nem vált hasznára az országnak...“ „Ettől fogva Albert haláláig, mondhatni kettős királyság állott fenn Magyarországon“ „és az 1439. XXII. t.-c., habár burkoltan, külön korlátozás alá vetette Albert király sze- mélyes jogait is,“ „a mi odáig ment, hogy fontos ügyekben „de commissione domini regis et dominae Elisabethae reginae“ adták ki a királyi okleveleket“ (l. a fent idézett adókimutatási rendeletet is).⁴³ De, bár „Albert a rendek beleegyezésével és általuk is meg- pecsételt okiratban biztosította Erzsébetet, hogy őt és gyermekeit férje halála után a magyar királyság örökösei és urai gyanánt fogják elismerni“, (mint azt Erzsébet 1441- ben Frigyes császárnak megírta,⁴⁴) „mégis Neszmélyen, halálát érezve, végrendeletet alko- tott, hogy azon esetben, ha neje fiút szül, ennek mind a három országában az örökösö- dést biztosítsa s csak a gyámságot bízta a királynéra“.

„A női uralomnak nem kedvezett az általános politikai felfogás“, „a magyar nemzet szellemével és hajlamaival“ ez „összhangban nem állott; Nagy Lajos leányának uralkodása nem módosíthatta e felfogást“, sőt! Még egy félszázaddal később is Mátyás király egy követ-utasításában így írt: „a magyarok készebbek egy szálíg levágtatni, mint asszony uralmának alávetni magukat. Még ma is szájukban van annak az íze, hogy hajdan nő uralma alatt az ország mily szomorú sorsra jutott.“ Erzsébet is jól tudta ezt: s így, bár Albert halálával *szükségből* (mely tudvalevőleg törvényt is bont) automatiku- san, legalább is ideiglenesen, a királyi hatalom teljessége reá kellett hogy szálljon, — nem lévén más, akire szállhatott volna — „s ő a kormányt át is vette, az uralkodót illető összes jogokat“, a pénzverést is „gyakorolta, az ország jogos és törvényes örökösének tar- totta és okleveleiben hirdette magát:“ mégis azt is jól kellett tudnia, hogy primás- koronázta király, „rex“, mint Mária, Nagy Lajos leánya, atyjának első felesége volt, — ő sohasem lehet, éppen utóbbinak szerencsétlen királysága miatt is, és ezért „az ország trónjára maga nem is tartott igényt. férje halála után egy szóval sem követelte másá- nak a királyságot, hanem mindig *születendő fiának* jogára hivatkozott“.⁴⁵ kinek gyámja- ként mégis csak ő uralkodhatott. És ennek megfelelően eleinte uralkodó nevét sem verette a pénzekre, hanem közvetlenül Albert halála után rövid ideig inkább ily csonka, névtelen veretekkel kísérletezett (legalább is Körmöcön és Nagybányán); később pedig, 1440 elejétől a már kifejtett tényekből (a K—P=Pollmer-jegy gyakorisága, a C-lilomosok és C—G-veretek feltűnő nagy verdejegye és legutóbbiak kisebb átlagsúlya) következően egyelőre újból Albert névével verette tovább, kifizia megszületéséig, február 22-éig pén- zeit, — legalább is Körmöcön és Kassán. Mert a ritka C. 137. és még ritkább C. 138. csak igen rövid ideig lehetett kiveretés tárgya és forgalomban.

V. László megszületésével azután jelentősen megváltozott a magyar pénzverés, de e változások, bár az eddig elmondottak közvetlen továbbfejlődései, mégis már V. László

⁴¹ Fraknoi 58—61., Kollányi 74. és 77. l., a továbbiakra is.

⁴² Hóman-Szekfü III. k. 260., 261., 269. l.

⁴³ Fejér C. D. 257. és 271. l.

⁴⁴ „Albert külön okiratban tette őt, Erzsébetet és gyermekeit halála után trónja örököseivé“.

L. Szilágyi-Schönherr 611. l. l. j.

⁴⁵ Szabó 317. l.

korának pénzveréséhez tartoznak és ott kell őket tárgyalnunk. Erzsébetnek azonban sikerült kis fia legitim trónöröklési jogát biztosítani s a családi trónigény jogfolytonosságát fenntartani. Erre volt rövid, de tényleges és valóságos uralkodása alatt egészigyekezete irányítva, amit minden tette (húzódozása az I. Ulászlóval kötendő házasságtól, — főleg miután gyermeke fiú lett, — a korona esellel eloroztatása Visegrádról és csecsemő gyermekének megkoronáztatása, stb.) és ránkmaradt írása bizonyít. *Nem akarta ő a nőkirályság népszerűtlensége miatt e jogokat saját uralkodó voltának hangsúlyozásával és így nevének kiveretésével sem csorbitani vagy veszélyeztetni; mert nagyra-vágó asszony volt ugyan, de okos asszony is volt!*

A C. 137/8 számú igénytelen, névtelen, ideiglenesen kiségitő pénzcsekék pedig újabb indirekt, de erősen bizonyító tanui Szabó Dezső igazának, aki a legerélyesebben száll síkra az osztrák történetíróknak — magyarán — történethamisítása ellen, amikor egyoldalú beállítással vitatják, hogy Magyarországon női ágon trónörökösödés állt fenn abban az időben. — Így válik a numizmatika, a történelem szerény „segédtudománya”, ennek magának a részévé.

Eredményeimet röviden összefoglalva:

1. A nem szabatos „vegyesházi” megjelölést a „különböző királyi házak”-kal ohajtanám helyettesíteni.

2. Durazzo László trónkövetelő nápolyi király C. 130. sz. denárát a Corpus 2. kiadásából kihagynám, noha a magyar királyi címen kívül címere keretképpen a magyar színeket is viseli.

3. A M. T. M. és saját gyűjteményem anyagából (amely Sziklai Jenőnek legnagyobb részét és a Belházy-hagyatékból a szerencsi lelet anyagát és ennek ezüst olvasztópróbáit is magában foglalja), továbbá az irodalomból, főleg Belházynak és Leszlihnak a szerencsi leletet, — Hómannak a magyar pénz — Krizskónak a körmöci, — Seivertnek a szebeni pénzverő- és Thallóczynek a kamara haszna történetét tárgyaló műveiből, stb. és mindezek egybevetéséből sikerült kb. félévekre pontos korrenden felül kimutatnom, hogy Albert eleinte Zsigmond pénzverését (C. 119 és 124/A.) követte a C. 131 és 134-gyel, az aranypénzverés változatlan jó (3.575 g. átlagsúly és 23½ karáton = 979/1000-en felüli finomság) fenntartása mellett a 3 (k, n. h). aranypénzverőben, 3.55 gm. feletti kibocsátási súllyal.

4. 1439-ben azonban a dénárok 320-as pénzlábáról és ⅔ finomságáról, — melyekből 100 db-ért kellett 1 aranyat adni — könnyebb, 420-as pénzlábra és ½-es finomságra tért át a C. 135/139-cel, s ekkor 150-re emelte az arany beváltási árat; de még így is ezzel kb. 20%-os valutaromlást okozott, mert míg 100 db C. 134-ben törvényesen 48.7 g színezüstöt kapott a beváltó, addig 1439-ben már a 150 db C. 135-ben törvényesen lévő 39 g színezüstért kellett egy aranyat odaadnia. A Pozsonyban „Tzschopcezen” furesa nevű „new denar” pedig csak a C. 135 B lehetett.

5. A mesterjegyek Albert alatt majdnem kizárólag a kamaraispánok családneveinek kezdőbetűi, így Körmöcön: R = Ramenstein János, L = a 2 Lang 1438-ik évi, R = Rudel Konrád 1438/9. évi, meg P = Pollner Konrád 1440—6. évi, Nagyszebenben a bárányka = Lemmel János 1438. évi és a PRF monogramm Pfeffersack Miklós 1438—42. évi kamaraispán jegye lehetett. Az S Segesvár pénzverőjét, és a C-liliom Kassa városának Albert halála után a királyi kamarában első ízben nyert pénzverési jogát jelenti.

6. A C. 133 és Leszli-féle 3. számú változata alkalmi pénz, valószínűleg Albert német-római császárrá koronázására; a C. 137/8 (és Leszli 2. sz.) Erzsébetnek közvetlenül Albert halála után vert denár- és obulus-kísérlete, amellyel ő a pénzt (bár neve nélkül) veretető magyar királynők sorába lép; ő verethette 1440 elején a K—P, C-liliom és C—G-jegyű C. 132 és 35 sz. Albert-pénzeket is: és bizonyítékok ezek arra is, hogy szó sem lehetett azon időben Magyarországon nőági trónöröklésről. — A C. 135/A, C, „D” és „E” csak egyszerű hibás veretek. A C. 136 és Mont. 324. sz. egykori hamisítványok; a Rupp 614 = C. 161 pedig Mátyás király C. 217. sz. dénárának obulusa.

Mindazoknak, akik ez eredményeimhez segítettek, a magyar Numizmatika tudománya nevében hálásan köszönetet mondok.

IRODALOM.

- Alföldy A.*, A római császár-kor pénzei a történettudomány szolgálatában, „Az Érem“ II. évf. 1924.
Alföldy A., Siscia, N. K. XXVI—VII.
Archeologiai Értesítő r. f. IV. 238. l.
Bárczay O., A heraldika kézikönyve, 1897.
Belházy J., A régi magyar pénzverési súlymértékek, Bányászati és Kohászati Lapok, 1889.
Belházy J., Ein Fund ungarischer Denare bei Szerencs, W. Num. Z. XXI. 1889.
Cagiati M., Le monete del reame delle due Sicilie, 1911.
Dannenberg H., Kannte das Mittelalter Denkmünzen? Z. f. Num. XIII., Berlin, 1885.
Domanig K., Über zwei österreichische Denkmünzen d. XIII. Jhrh., W. Num. Z. XIX. 1887.
Fejér Gy., Codex Dipl. regni Hungariae XI.
Frankói V., A magyar királyválasztások története, 1921.
Greisinger R., A magyar pénz és pénzverés, stb., Körmöczbánya multja és jelene, 38. l. 1909.
Hegel K., Chroniken der deutschen Städte, I. k. 1862.
Hóman B., Magyar pénztörténet 1000—1325., 1916.
Hóman B.—Szekfü Gy., Magyar Történet, III. k.
Huszár L., A segesvári pénzverő Zsigmond korában, N. K. XL. 1941.
Iványi E., A magyar birodalom címerei és színei, 1874.
Kollányi F., A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története. 1901.
Kollár A. F., Analecta Monum. Vindobon. I.
Kovács F., Középkori pénzértékek Pozsonyban, M. Gazd.-tört. Szemle, 1900.
Krizskó P., A körmöci régi kamara és grófjai, 1880.
Leszih A., Albert király ismeretlen denárai, N. K. XXV. 1928.
Magyar Történelmi Tár, IX., 1861.
(Miller J. F.) Appendix ad Catalogum Num. Hung. Instit. Nat. Széch., 1810.
Nuber K. kézirati jegyzetei (szerző birtokában).
Poór A., Magyar vonatkozású faliképek Runkelsteinban, Arch. É. XX., 1900.
Réthy L., Corpus Nummorum Hungariae II., 1907. (Röviden „C“).
(Réthy L.) Die ungarischen Münzen des fürstl. Montenuovo-schen Münzcabinets, 1886.
Rómer F., Ismét Magyarország címere, Arch. É. r. f. V., 1871.
Rupp J., Magyarország ekkorig ismeretes pénzei, II. r., 1846.
Salamon F., Budapest története, III., 85. l.: Pénz, súly, érték, 1885.
Schalk K., Der Münzfuss der Wiener Pfennige i. d. J. 1424 bis 1480 W. N. Z. XII., 1880.
Schmidt F. A., Sammlung der Berggesetze, II. Abt. I. Bd., 1834.
(Schoenvisner St.), Catalogus Numorum Inst. Nat. Széch., III., 1807.
Schoenvisner St., Notitia Hungariae rei numariae, 1801.
Schulek A., Károly R. pénzei és korrendjük, N. K. XXV. 1928 (röv.: „K. R.“-rel jelezve).
Schulek A., A budai pénzverésről Károly R.-tól Zsigmondig, N. K. XXX—XXXI. 1933 (röv.: „Budai pv.“-sel jelezve).
Seivert G., Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer, Archiv für Siebenb. Landeskunde, 1863.
Szabó D., Albert királlyá választása, Fejérpataki emlékkönyv, 1917.
Szilágyi S.—Schönherr Gy., A magyar nemzet története, III. k., 1895.
Teleki J. gr., A Hunyadiak kora, X. 1853.
Thallóczy L., A kamara haszna története, 1879.
Weszerle J., Hátrahagyott érmészeti táblái

Dr. Schulek Alfréd.

A szuhogyi csorbakői vár XVI. századbeli pénzhamisító műhelye.

A borsodmegyei Szuhogy község feletti Nagy hegy köralakú tetején, 312 m magasságban van a középkori Csorbakő, vagy ahogy most a nép és a katonai térképek is elferdítve mondják: Cserbakő vár romja. A romokból nem sok látszik, első felismerésünk akkor fordult felé, mikor 1928. évben a hegy másik végén levő jégkorszakbeli barlangot ásatta a Borsod-Miskolci Múzeum. Diluviális őszállatesontok, különösen a gyapjas orrszarvú és ősló maradványai kerültek ott elő. Az ásatást vezető dr. Saád Andor ekkor egypár síma felületű, gyengén ezüstözött rézlapkát hozott be onnan, amiből nem volt nehéz megállapítani, hogy pénzhamisítás céljaira készültek. A lapkákat ott lelték Csorbakő romjainál. Később kőhordás és kőporszedés közben is találtak hol középkori kerámiai emlékeket, hol ilyen pénzlapkákat, — így tervbe vettük, hogy ott próbaásatást végezzünk. Nemsokára ezután Szegő András szuhogyi cipésmester hozott be vagy 200 darab réz és igen gyengén ezüstözött rézlapkát, egy csomó össze-vissza szabdalt lemezdarabot, nyíradékot, közte egypár olyant is, amiből a pénzlapkák ki voltak vágva. Nyilvánvalóan egy pénzhamisító műhely maradványait. Ő akkor már kilencedik éve kutatta a várat a legnagyobb figyelemmel, annál is inkább, mert azelőtt bányász volt. Ezt a munkáját olyan aprólékos gonddal végzi, annyira összegyűjt minden legkisebb leletet, darabkát és számot tud adni, hogy mit hol és hogy talált, hogy semmi különösebb rombolást és régészeti szempontból kártevést nem tapasztaltunk, mikor ott próbaásatást végeztünk. Ennek megtörténte után őt bíztuk meg azzal, hogy a további kiasást végezze, a leletek kötelező beszolgáltatása mellett.

A vár alapfalainak romjai jórészen még a föld alatt vannak, így fel sem mérhető teljes pontossággal. Egy kb. 20 m hosszú, 15 m széles fellegrvárból, ettől 6—7 m-re egy 1.60—2 m széles, kapukkal, ablakokkal áttört belső, — és ettől kb. 10 m-re eső s a belső várat látszólag köralakban övező külső falból áll. A külsőfal előtt még egy földerődítmény is lehetett, — valószínűleg sáncárok. A falak két széle lapos, nagy kövekkel volt kirakva, közöttük oda behányt apróbb kövekkel kitöltve.

A vár nyugati oldalán levő egyik helyiségből kerültek elő a leletek. Kifelé a völgy felé a fal egy részén bolthajtás nyomai bejáró ajtóra, vagy ablakra mutatnak. A kb. 6—6 m méretű szoba, a vár külső falaihoz igazodva, körnegyed alaprajzú, (északi része a nyugati oldalra derékszögben merőleges, a déli fal pedig félkör alakú). Ebből a földszinti helyiségből egy lépcső vezet (15 lépcsőfokkal) az emeleti, természetesen már meg nem lévő szobákba. Nyomok vannak arra, hogy itt is folyt a pénzhamisítás, mert innen s a vár többi részeiből is kerültek elő hamisított pénzek, olvasztó tégelytöredékek. A szobából egy átjáró visz egy másik, kb. 3.5—5 m méretű helyiségbe. Itt a sarokban van a kéménykürtő, előtte nagy hamuréteg, sok kormos kő, összeolvadt fém-salak s mind a két helyiségben olvasztótégelyek töredékei, melyek közül kettő teljesen épen maradt meg, 22-nek csak a fele, harmadrésze, 36 fenékrész, 21 nagyobb és többszáz kisebb tégelytöredék. A számok mutatják, hogy sok olvasztótégelyt használtak. (L. szövegközi képet.)

Ezek a tégelyek alul kerek, nyílásuknál háromszög alakúak, némelyiknél kis kiöntővel. Erősen kiégetett finom homokos agyagból készültek. Sokmál az eredeti alak a tűzben deformálódott. Van amelyikben belül csak egy kis bronzrög jelzi hogy olvasz-

táshoz használták. Az egyik teljesen ép, mérete: 10 cm magas, szájnyílásának széle 11 cm, a másik tégely 7.5 cm magas és 9 cm széles. Egy fél darab magassága 13 cm. Alakjuk teljesen azonos azzal a XVI. századbeli pénzverőműhelyt ábrázoló képen látható olvasztótégellyel, melyet az Iparművészet könyve I. k. 121. lapján közöl Ráth Gy., Az érem c. művében. (Egy pénzverő műhely I. Miksa korában.)

Volt a leletek közt három, egészen kis alakú tégely töredéke is, fenékatmérőjük 13, 20, 20 mm. Hogy mi célra szolgáltak, nem tudjuk. Bár látszólag azt mutatják, mintha ezüstöt, vagy ónt olvasztottak volna bennük, semmiféle fémlelakódás rajtuk ki nem mutatható. A fehérén csillogó pettyek a homokcsillám lemezkéi.

Vaskések, kis vésők, bronz karikák, összelapított puszkagolyók, bronzlemezek és sok, részben már felismerhetetlen vastárgy került elő a két helyiségből. (L. II. táblán.) Magára a pénzverésre vonatkozó szerszám, annak töredéke, vagy éppen a verőtövek idáig nem jöttek napfényre.

Sok vörösréz és bronzlemez darabot, forgácsot, nyíradékot sikerült kiásni. Százzal meghaladja ezeknek a száma. Van vastagabb rézrudacska, vannak ezekből szétkalapált, szalagszerű, 10—12 mm széles, 2 mm vastag, és vannak egészen laposra kalapált kisebb-nagyobb szabálytalan formájú, szélről levágott, keskeny, forgácszerű darabok. Legfontosabbak azok a keskeny, vörösréz és bronz lemezek, amelyekből a pénzlapkákat kör alakú véső segítségével kivágták. Ilyen idáig 41 darab került ki a romok közül. A legépebben megmaradt két példánynak a hossza 20, illetve 22 cm. Mindakettőn 13—13 lapka kivágás helyével. (L. II. táblán.) A pénzverési technika szempontjából nagyon becses lelet ez, mert ezekből is kitűnik, hogy az egész vékonyra kikalapált lemezeket keskeny szallag alakra vagdalták és abból pontos távolságra egymástól vették, ütötték ki a kör alakú véső és kalapács segítségével a lapkákat. Olyan egy sem került elő, mely szabálytalan alakú lemez volna, vagy éppen azokból a lapkák rendszertelenül lennének kivágva. Van olyan, amelyikből nem esett ki a körülvágott lapka, nem kapott elég erős ütést ahhoz, hogy teljesen átvágja a lemezt. A pénzveréshez szükséges — vörösrézből és alig 5% ónt tartalmazó bronzból készült — fémlapkákból 1391 darab, illetve töredék került elő. Egy részük ezüstözött és ónozott felületű, tehát verés alá előkészített. Az ezüstözés elég gyat-

rán történt, a legtöbbször átlátszik a bronz színe. Ha nem volt ezüstjük, ami úgy látszik sokszor megesett, önozták a lapkákat és pedig kétszer, kiverés után is. Sok a szabálytalan kivágás, ami nem sikerült, vagy behasadt és a nagyobb része töredék, ami bizonyára a lapka kivágása közben törhetett le és mint selejttest dobták el. Teljesen ép kari májú 329 van, de ha jobban megvizsgáljuk ezeket, akkor kiderül, hogy ezek sem egészen tökéletes darabok, nem egyenletes felületűek stb., lehet, hogy már ezek is selejteztettek voltak és azért maradtak ott, szétdobálva, a műhelyben. (L. II. táblán.)

A lapkák kétféle méretűek. Van egy nagyobb típus, átlag 14—16 mm átmérővel, ez a denár veréséhez volt alkalmas. Ezek bronzból s kisebb részben vörösréz-ből készültek. Van egy kisebb forma, 10—12 mm-es nagyságban, ez az obulus formának felel meg, ezek mind vörösrézből valók. Obulus hamisítvány nincs a kivert példányok közt, ami 2 obulus van, azok jó veretek.

Hamisított pénznél egységes és törvényes súlyt természetesen nem lehet keresni. Itt csak a forma s a veret megközelítő hasonlatosságra törekedtek. Az ezüstözött, illetve önozott lapkák súlya 34—62 cgrm, a nagyobb rézlapkáké 35—65 egr, a kisebbeké 43—67 egr köz ingadozik.

Kivert pénz 131 volt a leletben és két olyan, amelyen verési kísérlet történt. A pénzek között, a II. Lajos előttiék jó, törvényes veretek, ezeket talán a hamisított pénzek ezüstözésére, beolvasztásra akarták felhasználni. A többi azonban hamisítvány. Az utóbbiak közt alig van egy pár, amit forgalomba lehetett volna hozni, a többi hibás, törött, tehát már a műhelyben kiseljtezett darab lehetett.

A hamisítás az akkori pénzverési eljárás szerint kalapácsveréssel történt. A veretek nem olyan élesek, mint a törvényes denároké, vagy a kalapácsütések voltak gyöngöbbségek, vagy ami inkább jobban magyarázza a gyöngö veret, az, hogy a vörösréz és bronz keményebb, mint az ezüst és nehezebben verhető. A pénzek vésetei, a Sz. Mária s a címer rajzai, a betűk kifogástalanok. Ha jó ezüsből volnának, csalódásig hasonlóknak lennének az eredetihez. Sehol egy rossz betű, vagy évszám nincs a hamisítványokon. A verőfövek készítői mesterek voltak. A II. Lajos némelyik denárán előforduló fordított kettes évszámot is hűen utánózták a CNH. 308. hamisítványon.

Minket természetesen az is érdekel, megállapítható-e egy olyan speciális denár-típus, melyet közelebből ezen műhely termékének nevezhetnénk meg. Az lenne ugyanis a legkétszertesebb vége, ha legalább is a történetileg legismertebb pénzhamisítók pénzeit külön-külön megtudnánk jelölni. Ennél az érdekes leletnél meghatározó jellegűnek csak azt tudjuk lerögzíteni, hogy a vésetek kifogástalanok, az anyag azonban igen silány, allig önozott, illetve ezüstözött vörösréz és bronz.

Az idáig előkerült pénzek ezek:

Zsigmond CNH. 121, CNH. 129, C—C réz, 2 drb.

I. Ulászló CNH. 141, B—P réz, CNH. 145/a réz, CNH. 149/a I—h.

V. László CNH. 202, a CNH.-ban közölt rajznál valamivel nagyobb.

I. Mátyás CNH. 217, CNH. 222 I—D, CNH. 232 K—P és rózsa, 3 drb; K—V és A, CNH. 232 törött, CNH. 242 K—P és rózsa, obulus.

II. Ulászló CNH. 272 K—h 2 drb, CNH. 272/b, CNH. 276 K—E és S, CNH. 278/a 1505 K—H, 1509 K—G, 1511, CNH. 283 K—h obulus.

II. Lajos 1524 K—?, 1526 K—P, a Mária oldalon átvert, címer nyomokkal. CNH. 308/a 1524.

Zápolya János 1527.

I. Ferdinánd 1528 2 drb, 1530 2 drb, 1531 2 drb.

Hamisítványok:

II. Lajos CNH. 308/a 1524 9 darab L—K.

I. Ferdinánd 1536 5 darab K—B, 1537 26 darab K—B, 1538 20 darab K—B, 1539 19 darab K—B, évszám? 49 darab K—B, gyenge veretű 3 darab, síma lapka, egy pajzs nyomaival, ezüstözött lapka, pár betű nyomaival.

Külföldiek:

Cseh II. Ulászló 2 drb filléres.

Osztrák I. Ferdinánd féllapú, 2 drb.

Salzburgi érseki pénz.

A CNH. 308/a. sz. denároknál kétféle veretet különböztethetünk meg, a Ferdinánd-féle 1536. évinél 2, az 1537. évinél 4, az 1538. évinél 3, az 1539. évinél 3 féle veretet, de ezek csak egészen lényegtelen, apró változatok. Ennyiféle verőtövet mindenestre használtak.

Az utolsó évszám 1539. Amint látni fogjuk, a pénzhamisítás 1541—1553. évek közti időben történt. Itt tehát antedatálásról van szó. Azon, hogy Ferdinánd vereteinél régebbieket, II. Lajos denárait is verték, nem kell csodálkoznunk, maga a törvény megengedte, hogy régebbi denárokat is lehet a forgalomban használni és éppen ezért gyártották a régieket is, mert a közhasználatban is úgy forgott a régi az újjal együtt. Talán éppen ezzel az antedatálással akarták elterelni a figyelmet arról, hogy a pénzek akkor — 1541—1553-ban készültek.

Lássuk már most azt, kik és mikor gyártották itt a hamispénzeket?

Borsodmegyében ezidőben két nagy családnak, a Perényieknek és a Bebekeknek voltak nagy birtokaik. Szuhogy és a hozzátartozó Csorbakő vára előbb a Perényieké volt, kik azt 1351-ben szerezték meg. 1403-ban Zsigmond megengedte Perényi Imrének, hogy a már omladozó várat újra felépíthesse. 1541-ben pelsőci Bebek Imre birtokába került Csorbakő vára.

A Bebekek ősrégi felvidéki család. Ferenc, akinek nagy birtokai voltak Borsodban is, Abauj és Gömör megyék főispánja, a Felvidék kapitánya volt. A korra igen jellemző kalandos életrajzából elég annyit tudni, hogy 1529-ben Ferdinánd párti, de 1530-ban már Zápolya mellé áll. Valósággal fosztogatja a felvidéket, éppen úgy, mint Csótlói Bazsó Mátyás, aki szintén hamispénzverő volt. 1540-ben ismét Ferdinánd pártjára állt Bebek, 1554-ben pedig Izabella híve lesz, Ferdinánd az országgyűlés elé idézteti és számkivetésre ítélik. Bosszúból a Szepességet kezdi pusztítani és török segítséggel megveri Ferdinánd ellene küldött seregét. Később a szultánt Izabella ellen ingerli s magát a törökkel Erdély vajdájává nevezteti ki. Izabella 1556-ban hazaárulónak nyilvánította és megölette. Fia György, aki apja halála után szintén pusztítja a felvidéket s élete végén Zápolya pártján vezér lett, volt a Bebek-család utolsó tagja.

Ennek a Bebek Ferencnek a testvére volt Bebek Imre, II. Lajos titkára, gyulafehérvári prépost, aki 1534-ben református lett és feleségül vette a krétai származású görög Arbanász Ilonát. János király elzáratta, de nemsokára kiszabadult és 1541-ben Ferdinánd fogadta kegyeibe és Csorbakővárát neki adományozta, „a várra nézve Perényi Pétert, a vár eddigi tulajdonosát kielégítette“. 1541-ben, illetve egy másik adat szerint már 1540-ben kerül tehát a vár Bebek Imre birtokába. Egy 1554. évi oklevél jegyzi fel, hogy Bebek Ferenc törette le a várat s abból Lázár István és Barna Pál „takarták“ ki a már akkor özvegy Bebek Imrénét. A várat a szomszédos Rudabánya bányavárosából hozott bányászok rombolták le, Bebekné Horvátiba, egy felsőborsodi községbe ment lakni. Nyilván fel is égették a tetőt, mert az égési nyomokat még fel lehet fedezni a köveken. Egyébként a csorbakői várra akkor már nem is volt szükség, mert a sokkal nagyobb és stratégiaiilag is fontosabb helyen felépített közeli Szendrő vára teljesen pótolta. Ez is a Bebeké volt.

Eddig még nem tudjuk, miért törette le Bebek Ferenc a várat, mi történhetett a családban, két — 1567. és 1568. évi — oklevél a várat a Bebek fiának, Jánosnak, ahogy az oklevél mondja „gonosztevő János“ birtokának nevezi meg. Akkor már mint lerombolt várat említi Csorbakőt. Hozzá tartoztak a Szuhogy, Alsó és Felső Telekes, Kelecsény, Felsőnyárad községekben levő jobbágy- és zsellértelkek. A lerombolást már csak azért sem értjük, mert ha csak a Bebek Imréné elűzése lett volna a célja, akkor egyszerűen kilakoltatták volna az özvegyet a várból. Egy ilyen várlerombolás, feldúlás, kifosztás, birtok elkobzás egyébként nem volt különösebb dolog a Bebekéknél.

Ezekből a numizmatikai szempontból talán nem is fontos, de a Bebek-család jellemrajzára annál fontosabb adatokból kétséget kizárólag megállapítható, hogy a XVI. században, akkor, mikor a pénzhamisítás a csorbakői várban folyt, a vár a Bebekéé,

közelebből: Bebek Imrée volt. Itt felmerülhet az a kérdés, lehetséges-e, hogy a várban már a Perényi Péter idejében, tehát 1540—1. előtt verték volna a hamispénzt. Az ott talált pénzeket nézve, tekintettel arra, hogy a legelső hamisított pénz évszáma 1524, illetve 1536, a legutolsó évszám pedig 1539, az első percben elfogadhatónak látszik ez a feltevés. Csakhogy a Perényiek nem voltak pénzhamisítók s ha az lett volna is Perényi Péter és nem az az új vártulajdonos Bebek Imre, akkor a birtokba vételkor mindenesetre eltünteteti a nyomravezető műhelyfelszerelési tárgyakat, szerszámokat stb., de az 1553. évi elpusztuláskor még minden ott volt és bizonyos, hogy a pénzhamisító műhely akkor is üzemben volt. A másik kérdés: feltehető-e, hogy a vár lerombolása után, tehát 1553 után készítették volna ott, mint elhagyatott, félreeső helyen, tehát biztonságban a hamis pénzeket, mások, nem Bebekék. A leletkörülmények kizárják ezt a feltevést. A sok pénzlapka, olvasztótégely s a hamisított pénzek a vár omladékai közt olyan fekvésben voltak, hogy a lerombolásnak okvetlenül a pénzhamisító művelet közben kellett történni, azonkívül olyan nagy üzemre vallanak a leletek, hogy ott zavartalanul végzett nagyobb munka és állandó berendezkedés tételezhető csak fel. Legfontosabb bizonyíték azonban az, hogy történelmi adatból tudjuk, hogy nemesak Bebek Ferenc volt közismerten pénzhamisító, hanem maga Bebek Imre is.

Budai Ferenc Magyarország polgári históriájára való Lexikonában írja (I. 322) Bebek Ferencről: „Már 1530. esztendőben gyanúságba ejtette magát Zápolyához való hajlandósága felől, mert a murányi kapitánnyal, Basó Mátyással tzimborált a rossz pénz verésében, a ki pedig Zápolyától függött. Az ország törvénye szerint minden Márkában nyoltz egész lat ezüstnek kellett lenni, de Basó Murányban, Bebek pedig Krasznahorkán egy Márkába nem tettek többet egy lat ezüstmű, a többi rézzel pótolták ki, mégis mindenektől azt kívánták, hogy az ő pénzeket úgy vegyék el, mint finom ezüstöt, és akik ezt nem akarták, azokat fenyegették s kényszerítették. Nyilván kimutatta osztán magát 1532. esztendőben, mert már akkor a mely pénzt veretett, arra Zápolya nevét nyomatta. Többet hordatott össze iminnen-amonnan a falukról s városokról erőszakkal száz harangkalmál és azokat mind pénznek verette.”

A Numizmatikai Adattár (93) közöl egy 1530. évi adatot: „Pelsőczy Bebek Ferenc Gömör megye főispánja meghagyja a tornai bírónak, hogy az ott tartani szokott vásárokon hirdesse ki, hogy mindenki bármilyen pénzt elfogadjon, mert a vonakodókat megbünteti.”

Ugyancsak az adattár (114) 1530. évi adata a Hain Gáspár-féle löcsei krónikából ez a rész „István király napján Bebek Ferenc a löcseiekhez írott levelében azzal fenyegetőzött, hogy ha el nem fogadják az ő pénzdarabjait, melyeket igen silány voltuknál fogva mindenütt visszautasítottak, akkor ő majd ötezer törökkel jön a Szepességre és elsőben elpusztítja a városnak minden birtokát. Erről a pénznemről pedig mondogatták, hogy egy márkájában alig van 3 lat ezüst, holott 8 latját kellett volna tartalmazni.”

A Quellen und Forschungen IV. k. 14. l. után Szilágyi Magyar Nemzet Tört. V. k. 184. l. azt írja, hogy a „pénzhamisítást az egyháziak is egészen szabadon üzték, így Bebek Imre prépost is.”

A Bebek Ferencre vonatkozó adatokat azért soroltam fel, hogy még tisztábban láthassuk a két testvér üzelmeit. Kétségtelen, hogy Ferenc volt az, aki nagyobb méretben üzte a hamisítást Gömörben, neki a főispáni hatalma is segítségére volt a rossz pénz elfogadtatásában. Nem lehetetlen, hogy együttműködve intézhették a dolgokat s a szuhogyi műhely talán egy kisebb üzeme lehetett a krasznahorkainak. Egy bizonyos: a világtól jobban eldugott szuhogyi csorbakői várban egész biztonságban verethették a hamis denárokat.

Amit akkor nem is kellett titkolni. A mohácsi vész után a főurak egészen nyilvánosan verették a pénzt. I. Ferdinánd 1529. évi pénzrendeletében panaszkodik, hogy a pénzért hamisítják s a hamisítást szigorúan büntetni fogja. 1530-ban Zápolya János a budai országgyűlésen elrendeli, hogy minden vármegyében állítsanak fel egy bíróságot, melynek kötelessége megvizsgálni, hogy akik a király beleegyezése nélkül pénzt veretnek, vagy verettek, fej- és jószágvesztésre ítéltessenek. 1538-ban ilyent a Ferdinánd-párti pozsonyi országgyűlés is elrendel.

Ezeknek a rendeleteknek az éle azonban főképpen mindig a másik király pénze ellen irányult, annak hitelrontását célozta. A főurak kihasználva a három részre szakadt

ország gyászos helyzetét és azt, hogy a pénzverési jogot nem ismerték el felségjognak, ami nem is volt törvénybe iktatva, — laza lelkiismerettel azt vélték, hogy felhalmozott ezüstjeikből büntetlenül verethetnek a sokgazdájú országban pénzt. Nemcsak ebben, de aztán főképpen abban volt a hiba, hogy pénzeikben minél kevesebb volt az ezüst és annál több a réz.

A pénzhamisítás szemérmetlenül folyt a főurak közt. Aki olvassa Komáromy Andrásnak a Századokban (1893) megjelent Egy hamispénzverő a XVI. sz.-ban c. s a Numizmatikai Közlönyben Gálócsy Zoltán XVI. sz. magyar pénzek hamisítványai c. közleményében (NK. 1905. 90.) is ismertetett tanulmányát, az látja a tényleges valóságban a mohácsi vész utáni hamispénzverés rejtelseit. Miklós mester, aki ötvösnek készült s Erdélyből Ugocsa megyébe került Perényi Gáborhoz, majd Huszt várába Kövacsóczy Kristófhöz, onnan Munkács várába, 1537-ben Büdy Mihály beregi főispánhoz, Szerednyére Dobó Ferenchez, Homonnára Homonnay Györgyhöz, Jeszenőre Homonnay Gáborhoz, Csicsvárra Rákóczy Jánoshoz, Sárospatakra Perényi Ferenc udvarába, hol egy fél évig csak lószerszám- és nyeregdíszeket készített. Perényitől Füzer Várába, innen Ugocsába, majd Nagymihályba, Homonnára, Kővárra Homonnay Antalhoz ment. Eleinte csak ötvösmunkát végzett, de az urak unszolására, — amint ő vallotta, — hozzáfogott a pénzveréshez. Végül is elfogták s részletes vallomása után kivégezték. (1552. évben. — Orsz. Levéltár. NRA. fasc. 547. nr 23.)

Mikor 1542-ben Homonnay Gáborhoz került, a három Homonnay testvér három pénzveréshez értő lengyel zsidót hozatott Jeszenő várába, hogy hasznát lássák a tárházaikban felhalmozott arany és ezüst „marhának“. Vártak még egy ércvésőt is, de azt a lengyelek elfogták és halállal büntették. A három pénzverő hamarosan megugrott, de Bebek György kisegítette őket és egész pénzverő bandát küldött a nyakukra. Alkalmassint nem tudott tőlük másként megszabadulni. Előljárójuk Mihály mester volt, aki a pénzveréshez szükséges formákat készítette, aztán Csetneki Bertalan, a félszemű Janó, (később eperjesi hóhér), Sturczér Tamás és egy Mihály nevű erdélyi ember. Ezek Lipolez várában is működtek. Miklós mester nem említi a vallomásban, hogy Bebek Ferencnél, vagy Csorbakón Imrénél járt volna, pedig ha ő 1542-ben Jeszenőn, Csicsváron, Varannón, Patakon, szóval Zemplén megyében járt és onnan Abaújba is átjött, akkor közel volt Szuhogyhoz, mintegy 60 kilométerre. Akkor már Bebek Imre volt a vár ura.

Komáromy András azt is leírja, hogy „a pénzhamisítók kikutatására kiküldött bizottság a hamisítók minden szerszámját feltalálta, s hogy tőkéken, kemény fák törzsén, rézlemezekből verték a hamis pénzt, már készen is volt egy süveggel, csak éppen ezüstözni kellett. Erdőkben, hegyszakadékokban lopva, bujkálva verték a hamispénzt.“

XVI. századbeli pénzhamisítóműhelyt, illetve ilyennek maradványait idáig nem sokat találtak. Ennyey József az Oroszlánkövára és urai c. tanulmányában (Fejérpataki emlékkönyv 115—116) megállapítja, hogy a vár hirhedt rablótanya volt s 1887-ben állítólag cseh tudósok régi írásokkal, rajzokkal napokig járták a romokat, még alkalmas pillanatban kibontották az egyik üreget, egy tágas pincészerű helyiséget. Az üregben kohó volt, mellette sok rozsdás szerszámot találtak és kosárszámra hordták ki a ferdeveretű, féloldalon ezüstözött rossz pénzt, félig kivágott rézlemezeket, a cseh pénzverők emlékeit.

A pilishegyi Klapiec-barlangban Bella Lajos bukkan rá egy kisebb pénzverőműhely maradványaira, melyet dr. Harsányi Pál ismertetett a Numizmatikai Közlönyben (1914. 13—14.)

Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy a szuhogyi Csorbakó nevű várban a XVI. században, közelebből 1541—1553. években nagyobb arányú pénzhamisítóműhely működött, melyet Bebek Imre volt prépost, a szintén pénzhamisító Bebek Ferenc gömöri főispán testvére és György nagybátyja, — tartott fenn. A pénzeket ezüstözött, vagy még többször ónozott vörösréz- és bronzlapkákra verték, 1524, 1536, 1537, 1538, 1539 évszámokkal, II. Lajos és I. Ferdinánd neveivel, igen jó s a törvényes denárokéhoz csaldásig hasonló vésetekkel. Obulusokat is verhettek, de ezekből kivert példány idáig nem, csak a lapkák maradtak meg. Különösebb jellemző sajátosságot nem tudunk megállapítani arra nézve, hogy e Bebek-féle hamisítványokat meg lehetne különböztetni a többi — egykorú, — hamisítványoktól.

A kassai pénzverőház.

1705—1710.

A Rákóczi-kor pénztörténetének legérdekesebb, de legkevésbé ismert része a pénzverőházak története. Mindjárt a felkelés első évében Rákóczi kezére jutnak a királyi verőházak: előbb Nagybánya, majd Kőrmöcbánya. A nagybányai ház a zsigódi vesztt csata után Munkácsra költözik át, s az üzemnek csak egy része — az sem sokáig — marad a régi helyén. A kőrmöcbányai verőház egy része pedig Selmece megyébe, mert a régi keretek között nem tudja teljesíteni a rézpénzverés bevezetésével megnövekedett feladatait. A királyi pénzverőházak Rákóczi-korabeli élete is érdekes és tanulságos fejezete a magyar pénzverés történetének, mégis ha a felkelés pénztörténetének, a pénzveréssel kapcsolatos kísérleteinek és problémáinak megvilágítására a legjellemzőbb példákat keressük, akkor azoknak a pénzverőházaknak az életét kell vizsgálnunk, melyeket a fejedelem alapításainak tekinthetünk. Ilyen kettő volt: a kolozsvári és a kassai.

A kassai pénzverőház története ebben a korban két egymással alig összefüggő időszakból áll. Az első időszakban a monetária *kincstári kezelésben* működik. Ez az időszak 1705 elejétől 1709 májusáig tart. 1709. május 24-én a fejedelem *bérbeadja* a pénzverőházat. A szakirodalomban csak ez az utóbbi időszak volt ismeretes Thaly Kálmán forrásközlése nyomán.¹ A megelőző időszak története mindeztideig teljesen ismeretlen maradt s csak sok apró adat egybevetéséből tudjuk összeállítani, mert a források nagy része elkallódott, ami megmaradt, szétszóródott. Munkánk a kőműveséhez hasonlít, aki apró téglák sokaságából építi meg a házat. Ezért a felmerülő kérdésekre sokszor csak hozzátétel lesz a válasz.

A monetária történetének első kérdése az, minek köszönheti a létét, és mikor kezdődött meg a működése. E kérdésre a felkelés gazdasági erőforrásainak elégtelenségében és Rákóczi ebből eredő pénzügyi politikájában kapjuk meg a választ. A vármegyékhez és a városokhoz intézett 1704. április 22-i rendeletében a fejedelem nyíltan feltárja feladatának pénzügyi nehézségeit: „Mint hogy a' Nemes Országban, úgy más szomszéd országokban fenn forgó mostani revolutiók 's hadakozások a' Nemes Országban lehető, eddig folyni szokott kereskedésnek modalitásait akadályoztatván, úgy a' fiscalítások rendesen jöhető jövedelmi az hadak által distrahiáltatván, egyszersmind az arany 's ezüst bányák (honnan is az előtt szokott a' Nemes Ország tár háza bővölködni) meg fogyatkozván, a' Nemes Országban kevés jövedelmét, — mely is az illy fundusokból szokott szaporodni, — ellenben pedig e' mostani köz igények elő segéllésére kívántató feles költségeknek szükséges voltát tapasztalljuk.“² A *pénzhiány* már a felkelés első évében nyomasztó volt, s „a' pénznek fogyatkozása miatt eshető rövidségek“ elkerülése végett Rákóczi egymillió forint névértékű rézpénz kibocsátását határozta el abban a reménységben, hogy „Istenünk rövid időn a' rendes jövedelmeket a' maga kívánatos rendire helyre állítván“, Selmece átvaltathatja „az országban folyni szokott“ jó pénzre. Bár kezdetben valóban váltottak át rézpénzt ezüstre, csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy a rézpénz nem nélkülözhető, sőt az előirányzott összeg nem is lesz elegendő a szükséglet kielégítésére, a kontingenst emelni kell. A nagybányai és a kőrmöcbányai verőházak nem birkózhattak meg a *rézpénzverés* adta rendkívüli feladatokkal, s ezért új verőház létesítéséről kellett gondoskodni. Kassa 1704. szeptember 22-én kaput tárt a felkelők előtt, s Rákóczi az új monetária helyéül Kassát jelölte ki.

¹ Thalynek a kassai pénzverőház történetére vonatkozó cikkei az Archeológiai Értesítőben jelentek meg: Érem- és pecsétani adalékok a Rákóczi-korból. XI. (1877.) 321—323. — Művészeti és pénzverési adatok a Rákóczi-korból. XII. (1878.) 241—246. — Érmészeti adalékok. A kassai és a kolozsvári pénzverőház történetéhez. XIII. (1879.) 28—29. — Érmészet, ötvösség és pecsétmetszés a Rákóczi-korban. 1707. Érmészet. XIII. (1879.) 98. — Thaly adatait foglalja össze Huszár Lajos A kuruckor érmészete c. tanulmányában. Rákóczi Emlékkönyv. (Budapest, 1935.) 401. Különlenyomatban is.

² Kőrmöcbányához intézett eredeti rendelete. M. N. M. Személyek szerinti iratok.

Választása a Felvidék fővárosára nemcsak gazdasági jelentősége és jól védett volta miatt esett. Kassa falai között *valamikor* virágzó pénzverés folyt, s ha igen szegényes keretek között, s alig számbavehető eredménnyel, de még 1698-ban is működött pénzverőháza. 1699-től azonban semmi nyoma többé.³ A kuruc csapatok hosszú ostromzára idején ugyan a császári parancsnok — akárcsak Váradon és Lipótvárott — Kassán is rákényszerült szükségpénz veretésére. Az 1704-ben vert rézgarasnak azonban már semmi köze a régi verőházhoz, s már a Rákóczi-kor pénztörténetéhez tartozik.

A kassai pénzverőház tehát a Rákóczi-kor alkotása, s létét a felkelés katonai és gazdasági életét fojtogató pénzhiánynak köszönheti. A pénzhiányt akarta enyhíteni Rákóczi, mikor rendeletet adott ki 1704. november 31-én, majd 1704. december 17-én Keczer Sándornak, hogy „a' mintz házat erigállya Kassán.”⁴ A verőház első feladatául 50.000 forintnyi egy polturás és 50.000 forintnyi tíz polturás előállítását szabta.⁵ Oly nagy volt a pénzszűke, hogy még meg sem kezdhette működését, a fejedelem máris utalványokat bocsátott ki az ott veretendő pénzre. A kassai monetária gondoskodjék a kassai helyőrség⁶ és a lengyel határra vigyázó két sereg fizetéséről,⁷ továbbá adjon 25.000 forintot Orosz György distrikutális komisszárius kezéhez.⁸

A pénzverés a pénzverőház *felállításának és berendezésének nehézségei* miatt igen lassan indult. Jellemző erre, hogy az Orosz György számára 1705 január 24-én utalványozott pénzt még március 18-án sem tudták kifizetni.⁹ A nehézségeket alkalmas pénzverő eszközök és hozzáértő mesteremberek hiánya okozta. Az eszközöket Hellenbach készítette el, s Selmecről szállították Kassára. A főadminisztrátor gondoskodott mesteremberekről is.¹⁰ A verőház felszerelése lassúbb tempóban haladt, mint ahogyan azt a munka üteme megkívánta volna. Félévi munka után még mindig az eszközök szaporításáról kellett gondoskodni.¹¹ Javításuk már az üzem kezdetén nagy gondot okozott: bomlanak az eszközök — jelenti Keczer Rákóczinak — és Eperjesről hozatott javításukhoz értő mesterembereket. Az eszközök romlását Rákóczi a munkások vigyázatlanságának tulajdonította.¹² A pénzverésnek valóban nagy akadály volt az „ahoz értő emberbeli fogyatkozás.”¹³ A „mester emberek defectussa miatt nem verhetik oly szaporán az polturát, mint más pénz verő házoknál.”¹⁴ A tisztek között is voltak „refractuáriusok”, akiket „más modalitással” is hajtani kellett a szolgálatra.¹⁵ A pénzverést január vége felé már megkezdették, de jó félév beletelt, míg a pénzverőház rendje úgy-ahogy kialakult. De sohasem jött anyira rendbe, — mint látni fogjuk — hogy a fejedelem megelégedését kiérdemelte volna. Forradalmi idő alkotása volt, mégis a forradalom lendítő ereje híján. Munkáját kapkodás és dilettantizmus jellemezte mindvégig.

A verőház létesítésére irányuló fejedelmi akarat végrehajtója *Keczer Sándor* volt. Ő a monetária tulajdonképpeni megteremtője. A felkelés egész ideje alatt szolgálta a verőház ügyét, de szolgálata különösen kezdetben volt nagyjelentőségű. Az eperjesi vértanú, lipóci Keczer Ambrus fia volt, s az atyai hagyományt folytatta tovább, mikor

³ Az 1693—98. években vert pénzfajtákat: krajeár (1693, 1695, 1697, 1698), garas (1695, 1697, 1698), 15 krajeár (1695, 1696), rézbárcá (1698), felsorolja dr. Viktor von Müller zu Aicholz, Österreichische Münzprägungen 1519—1918. Wien, 1920. c. munkájában. 192., 194—197., 203—206.

⁴ Thaly Kálmán kurucok okmánygyűjteménye XVII. 248. M. N. M. Fol. Hung. 1389. — Protocolum Rákóczianum, 195. M. N. M. Fol. Hung. 978.

⁵ Keczer jelentése Rákóczinak, Eperjes, 1705. január 30. O. L. Missiles.

⁶ L. a 4. jegyzetet.

⁷ Galgóc, 1704. december 31. Prot. Rák. 199.

⁸ Kistapolcsány, 1705. január 24. Prot. Rák. 207.

⁹ Rákóczi rendelete Orosz Györgynek, Eger, 1705. március 18. v. 19. Prot. Rák. számozatlan lap a 235. előtt.

¹⁰ Rákóczi rendelete Hellenbachnak, Szécsény, 1705. február 23. Prot. Rák. 219—220. — Eszterházi Antal jelentése Rákóczinak, Kassa, 1705. március 7. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 72—73. — Rákóczi rendelete Keczernek, Eger, 1705. április 16. Prot. Rák. 248.

¹¹ Rákóczi rendelete Keczernek, Ócsai tábor, 1705. július 1. Prot. Rák. 297. — Keczer jelentése Rákóczinak, Kassa, 1705. július 12. O. L. Missiles.

¹² Keczer jelentése Rákóczinak, Kassa, 1705. március 10. O. L. Missiles. — Rákóczi rendelete Keczernek, Egri tábor, 1705. június 6. Prot. Rák. 275.

¹³ Eszterházi id. jelentése.

¹⁴ L. az 5. jegyzetet.

¹⁵ Rákóczi rendelete Keczernek, Ócsai tábor 1705. július 1. Prot. Rák. 297.

1704 októberében átállott Rákóczi pártjára.¹⁶ A fejedelem distriktuális komisszáriussá nevezte ki és őt bízta meg a kassai monetária dolgainak intézésével. A fejedelem bizalmát teljesen bírta és méltán. Beteges ember volt, mégis fáradhatatlan a szolgálatban. 1705 márciusában is betegen vitette be magát Eperjesről Kassára, hogy végrehajtsa Rákóczinak a pénzveréssel kapcsolatos rendelkezéseit.¹⁷

1705 március elejéig ő töltötte be az inspektori feladatkört a verőházban, mert egyelőre nem talált „alkalmas embert, az ki Kassán az Ország számára az rézpénz verettetését magára vállalja“. Betegeskedése és sokoldalú elfoglaltsága miatt ezt a szolgálatát nem sokáig végezhette, s *Pruckner János Vilmost* állította be az inspektori teendők ellátására.¹⁸ *Pruckner* a felkelés előtt a szepesi kamara szolgálatában állott, — 1701-ben helyettes számvevője volt,¹⁹ — s munkáját a pénzverőházban is a kamerális dolgokban járatos ember ügyességével, de kicsinyességével végezte. „Eő kegyelme — írja felőle *Keczer Rákóczinak* — jól tudja az egész camerális dolgokat, sok hasznát vettem azoknak tőle való ki tanulásában.“ Eleinte heti 10 forint fizetése volt. *Keczer* fizetésének emelését javasolta, mert ő végezte a numerátor feladatát is, „az numeratióval — pedig — szüntelen foghlalatossági vadnak, mivel háromszor olvastatik meg, — a pénz — migh keze közül ki adattatik.“²⁰ A fejedelem végül is évi 800 rh. forintban állapította meg a fizetését, de azzal a figyelmeztetéssel, hogy viselje jól magát.²¹ Az intelemre valóban szükség volt, *Pruckner* szeretett okoskodni. 1705 júniusában, hogy az Erdély számára rendelt 200.000 forint elkészülhessen, bevezették az éjszakai munkát. *Keczer* az éjszakai munkához *Benő Istvánt* állította be inspektorként, „noha ugyan akarván régi camerális szokását követni *Pruckner* uram, nem tudván a szükségét, vagy nem gondolván vele, eléggé volt ellen tartó.“²² Ekkor még sikerült „eő neki zabolát vetni“, de 1705 novemberében a fejedelem elé terjesztett követelése már nagyobb bajt okozott. Privilegiumot kívánt a kassai pénzverőház számára, és ezzel a katonai hatóságok, főként a kassai parancsnok ellenőrzésétől szeretett volna szabadulni. Békében ilyen kérdés természetes lett volna, de teljesíthetetlen a nemzet önvédelmi harcának idején. *Pruckner* állását kötötte hozzá. „Ezen principiumból való búcsúdását és tisztí resignatiójára való szándékát kegyelmednek csudálljuk“ — válaszolta a fejedelem. „A dolgoknak jó rendi nem hozza magával, hogj az camerális dolgok annyi-

¹⁶ L. Rákóczi 1704. október 17–20. között kelt rendeleteit, melyekben *Keczer* konfiskált birtokainak visszaadása felől intézkedik. Prot. Rák. 93., 96.

¹⁷ Jelentése Rákóczinak. Kassa, 1705. március 10. O. L. Missiles.

¹⁸ Rákóczi instructioja *Keczer* számára. Érsekújvári tábor, 1704. nov. 21. Thaly K. kuruckori okmánygyűjteménye XVII. 248. M. N. M. Fol. Hung. 1389. — *Keczer* jelentése Rákóczinak. Kassa, 1705. március 13. O. L. Missiles. — Eszterházi Antal március hó 7-én kelt jelentése már őt említi inspektorként. — Thaly szerint a kassai pénzverőház első inspektora egy *Hutter*, vagy *Huttmann* nevű ember volt. (A. E. XII. 242.) Ez tévedés. Thaly maga is mondja, hogy a nevet emlékezetből, s lehet, hogy hibásan idézi. *Huttmann* nevű tisztviselőt a Rákóczi-kor pénzügyi adminisztrációjában nem ismerünk. E név megszületése felületes olvasás eredménye is lehet. A szomolnoki bányászoknak és az ottani előjáróságnak a Consilium Oeconomicumhoz intézett 1708. évi beadványában ugyanis ez áll: „Facta fuerat nobis quidem haecenus de die in diem spes exolutionis nostrae, prout et Dni officiales cum *Huttmannis* aliisque extraneis operariis suam mercedem jam acceperunt, dum vero nos metallifossores manibus jamjam capere debuissimus pecuniam, ecce vicissim per Dnum Ladislaum Berthoti inspectorem, nescio quo delata est.“ O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 89. — Ebben a szövegben a német „*Huttmann*“ szó kohászt jelent.

¹⁹ Archivum Rákóczianum. XII. 194. — Megyeri Gergely ügyében 1697. június 22-én adott információján: vice rationum magister ex officina Camerae Scepusiensis. O. L. Törzsanyag. — Így címezi hozzáintézett leveleit 1703-ban *Kmetty István Lőrinc* is. O. L. Missiles.

²⁰ *Keczer* jelentése Rákóczinak. Kassa 1705. márc. 13. O. L. Missiles.

²¹ Rákóczi rendelete *Keczernek*. Eger, 1705. március 18. és április 4. Prot. Rák. 234. és 242. — *Pruckner*hez. Eger, 1705. április 4. és 29. Prot. Rák. 242. és 258.

²² *Keczer* jelentése Rákóczinak. Lőcse, 1705. június 23. O. L. Missiles. — *Benő István* névalírása Székely Istók Kassán 1692. december 30-án kelt kötelezvénye alatt. M. N. M. Törzsanyag. — Egy 1704. október 7-én kelt számadáson, melyet *Benő István Rácz Mártonnal* együtt írt alá, hivatalukat O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 70. *Benő István* és *Rácz Márton* 1705. szept. 27-én kelt felmentvényét l. O. L. Lymbus Ser. I. fasc. 74–76. — *Benő István* neve a kassai pénzverőházzal kapcsolatban csak Ónodi András deák csesdi perceptor számadásában fordul elő még: „Percipiahtam *Pruckner* Uramtul, cassai pénz verő háznak inspectorátul flor. Rhen. 10.000. Item nemzetes *Benő István* ugián az cassai pénz verő háznak inspectorátul flor. Rhen. 8.000“. Dátum nélkül, de nyilván 1705-ből. Autographa commiseriatica belli Rakeoziani ex assignationibus et quietantiis congesta. M. N. M. Fol. Hung. 651., 37.

val meg különböztessenek a militaris állapotoktól, hogj az hadi tisztek akárminemű exturbantiákat be hant szemmel nézhessenek és így azon kassai pénz verő házat is nem engedhettyük olly privilegiummal, hogj a melly inconvenientiák ottan esnek, azokat azon helybeli commendáns be hant szemmel nézhesse“.²³ Kérelmének annyi eredménye mégis volt, hogj Rákóczi a pénzverőházat „azokban az ügyekben, amelyek az ő megsegítését és az egyéb nehézségek könnyű eltávoztatását illetik“, a *Consilium Oeconomicum* alá rendelte.²⁴ Ettől az időtől kezdve a Gazdasági Tanács intézkedik a monetaria dolgaiban. Rákóczi fejedelmi tapintata azonban nem hozta meg a kívánt eredményt. Hiába ígérte Prucknernek, hogj „fáradtságának jutalmazását illetőleg további jóakarátát nem fogja tőle megtagadni“, az — valószínűleg már 1706 februárjában — ott hagyta hivatalát.²⁵ 1706. március 21-én Rákóczi Keczer a pénzverőház főinspektorává nevezte ki, munkájának könynyítése érdekében pedig megengedte, hogj „cassirer“ alkalmaztassék mellette.²⁶ A pénztárosi tiszte az a *Rácz Márton* töltötte be, aki Bervaldszky Kálmán tévedése következtében úgy szerepel irodalmunkban, mint a kassai monetaria 1707—1709. években való inspektora.²⁷ A Pruckner távozásával megüresedett inspektori tiszte Jászai György deákkal töltették be.²⁸ Ő 1706 júniusában arról panaszkodott, hogj „kötelességének, úgy mint kívántatjuk, nem tehet eleget“, mert Szepesi Márton alezredes „nem lévén contentus a város által residentiájára assignált házzal“, kitudta őt házából. Szolgálatá csak a pénzverőház bérbeadásával ért véget, mert a monetaria átadására kiküldött biztosok azt jelentik 1708 december 30-án Rákóczinak, hogj ő az inspektor. Működéséről hiányzanak a közelebbi adatok. Vele zárul a kassai pénzverőház történetének első szakasza.

A monetaria ez első időszakának *belső viszonyairól* keveset tudunk. Békés és zavartalan munka nem folyhatott. A fejedelemnek egy 1706. szeptember 16-án kelt rendeletéből kiteszöleg „a pénz verő ház körül forgolódo tisztek és szolgák többnyire szolgálattyok idejétől fogva ez ideig is számadatlanok, másként is pedig volnának a' pénz verő ház körül olly difficultások és fogjatkozások, mellyeket is voltaképen investigálni és jól rendre hozni szükséges volna.“ Ezért bizottságot küldött ki a bajok orvoslására, elnöke Berthóti Ferenc tábornok, tagjai Kálmánczai István szenátor Keczer Sándor főinspektor és Ajtai Mihály, a nagybányai pénzverőház inspektora voltak.²⁹ Ajtai szakértelmét Rákóczi többször felhasználta a kassai monetaria érdekében. E bizottságnak aligha nyílt alkalma feladatának elvégzésére, mert Kassát Rabutin ostroma fenyegette, s Bercsényi parancsára a város kiürítésével megbízott Károlyi Sándor tábornok

²³ Rákóczi Prucknernek. Kovácsi, 1705. november 20. Prot. Rák. 446.

²⁴ U. az. Szaniszló, 1705. december 5. Prot. Rák. 457.

²⁵ 1706. március 3-án arra utasítja őt Rákóczi, hogj „számadásainak beadása és restantiája iránt való praetensioja végett Oeconomicum Consiliumunkhoz recurrályon“. Prot. Rák. 478. — Klobusiezki Ferenc 1707. őszén a bányáknál szerette volna őt „rationum exactor“-nak alkalmazni, „signanter azért, hogj a szomolnoki és sóvári bányák állapotában expertus lévén, aligh találunk mást, az ki értené a bányáknak belső defectusát“, de mivel Keczer Sándor „ollyant mondot, hogj ő kegyelmének nem esnék kedve szerint, ha Prucknert arra a tisztre accomodálnánk, mind eddigh in suspensio hadtuk. Rationum exactorra penigh, óránként szaporodván a munka, nagy szükségünk vagyon, azért az iránt ő Felsőhe parancsolattyát várjuk. Én sem nem ditsirem, sem nem gyalázom Prucknert, de ha tsak az az oka, hogj német, több német tiszteink is vadnak; hogj azt mondgyák némelylek felőle, hogj nem confederátus, azt én nem hihetem, de ha úgy van, könnyű arrul tenni, vagy csapjuk ki az ország-bul, vagy confederáltassuk. Levele Károlynak. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 87. — Keczer gyanúja aligha volt alaptalan, mert 1708. január 17-én Róth Mihály vizsgálatot folytat annak kiderítése érdekében, hogj „miesodás levelek voltak azok, mellyeket egymásnak irtanak Pruckner, Schröger Sigmond és maga István deák nevű görög?“. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 89. — Rákóczi 1710. január 10-én kelt rendeletében már néhainak mondja őt: „Berthóti Ferenc vice generális és senátor hívünk relatiójából értjük, hogj néhai Pruckner halálával confiscált res mobilisse közöt néme'ly örökös jószágainkat illető literale documentumok találtattak volna“. O. L. Missiles. — Az adatok összevetéséből arra kell következtetnünk, hogj jó kamarai tisztviselő volt, de állhatatlan és megbízhatatlan ember.

²⁶ Rendelete a Consilium Oeconomicumnak. Prot. Rák. III. M. N. M. Br. Jeszenák-család levéltára.

²⁷ Bervaldszky Kálmán, Rákóczi szepesvári pénzverdéje. Numizmatikai Közlöny. IX. (1910). 127—128.

²⁸ Rákóczi rendelete Radics András brigadéros kassai parancsnoknak. Érsekújvár, 1706. június 26. Prot. Rák. 366. — 1706. szeptember 16-án Érsekújváron a fejedelem úgy rendelkezik, hogj „mínez háznak inspectora nemzetes Jászay György hívünk“ adjon hónaponként ezer forintot Radicsnak, U. o. 383—384. — Pettes András és Kálmánczai István jelentése. O. L. Missiles.

²⁹ Rákóczi rendelete a Consilium Oeconomicumnak. Esztergom, 1706 szeptember 16. — Keczernek, 1706. szeptember 18. Prot. Rák. III. — Kálmánczai Istvánnak. Prot. Rák. 407.

szeptember 24-én a pénzverőházat, sőt nyersanyag-készletét is átköltöztette Szepes várába.³⁰ Kassa október 11-én felszabadult az ostrom alól³¹ és így a monetária szepesvári működése egész kis időre terjedt. Egyetlen emléke a pénzverők Szepes várából kelt folyamodványa.³² Ebből tudjuk azt, hogy a pénzverést ott is folytatták. A szepesvári tartózkodás rövid és jelentéktelen epizód volt a kassai verőház életében. Az a feltevés, hogy emléke a pénzek szignatúrájában is fennmaradt, egészen tudománytalan.³³

A kuruckori pénzek táblázatában öt fajta rézpénz őrizi a kassai pénzverőház emlékét: a 20, a 10, a 4, az 1 polturás és a rézdénár. A levéltári adatok nagyrészt bizonyosságot tesznek e tárgyi emlékek hitelessége mellett.³⁴

A munka a 10 polturások verésével kezdődött el 1705 január vége felé.³⁵ Júliusig csak ezt a pénzfajtát verték. Július 12-én jelenti Keczer Rákóczinak, hogy már a polturások veréséhez is hozzáfogtak.³⁶ A 10 polturásnak 1705-ös és 1706-os évjáratait ismerjük. A libertás értéke 1707-re már annyira alászállott, hogy „Mádon az cigány esismára való patkókat csinált belőlek”.³⁷ Verését 1707 februárjában meg is szüntették Rákóczinak — február 4-én Keczerhez intézett parancsára: „mivel a libertás el áradott, többé az cassay monetariában ne libertást, hanem poltura pénzt veretessen számossat”.³⁸

Változatosabb az 1 polturások története. A poltura-veretést 1705 áprilisának közepétől sürgetik a fejedelem rendeletei.³⁹ „Kegyelmed poltura pénzt mennél felesebben veressen, sőt naponként azon veretendő pénznek summája industriája által nevedekjék.” — parancsolja Keczer Sándornak.⁴⁰ „Azon industriuskodgyék, hogy a poltura pénznek szaporaságát lúthassuk.”⁴¹ A polturák virágkora az 1706. december 20-i rozsnyói tanácsülés és az 1707 júniusában tartott ónodi országgyűlés közti időre esik. Rozsnyón elhatározták, hogy a 10 és 20 polturásokat bevonják, s helyettük egypolturásokat fognak veretni, s az ónodi országgyűlésig korlátozás nélkül verték is az egész országban. A kassai pénzverőházban 1705. július 12 óta szakadatlanul folyt az 1 polturások verése, s így nemcsak 1705-ös és 1706-os, de 1707-es évjárata is ismeretes. Rákóczi az ónodi országgyűlés tilalma ellenére,⁴² Kassán tovább is verette a poltura-pénzt. 20.000 forint értékűt veretett a kassai vármunkások és a szomolnokai bányászok fizetésére, hiába tiltakozott e rendelethe ellen Klobusiczki Ferenc, a Consilium Oeconomicum praesese: „Már publicáltatott az Ország előtt, hogy több veres pénz nem fogh verettetni. Csak annyi

³⁰ Keczer jelentése Rákóczinak. Eperjes, 1706. szeptember 24. O. L. Missiles. — Beresényi utasítása Károlyi számára. 1706. szeptember 22. Darócson kelt levelének melléklete. Arch. Rák. V. 264. — A szepesvári tartózkodásról megemlékezik Szentmiklósi Gottfried iglói krónikája is. N. K. IX. (1910). Adattár. 6—7.

³¹ Beresényi levele Rákóczinak. Torna, 1706. október 11. Arch. Rák. V. 291.

³² Extractus instantiarum. 1706 októberében történt 433. számú bejegyzés. Archivum Familiae Rákóczi de Felső-Vadász. Fasc. 27.

³³ Bervaldszky: „A C jelzésre vonatkozólag, mely tudtommal csakis az 1706 évi réz négy-polturásokon fordul elő, aligha esalódunk, ha azt a szepesvári pénzverdével hozzuk kapcsolatba. A C jelzés jelentése eszerint Cips, magyarul Szepes”. Thaly adatát a kassai pénzverőháznak Szepes várába való átköltöztetéséről nem ismeri, s ezért újsággként közli Szentmiklósi jelentéktelen tudósítását.

³⁴ L. Huszár Lajos idézett tanulmányában a kuruckori pénzek táblázatát. — A Kassán vert Rákóczi-pénzeknek bélyegváltozatok szerint összeállított, tudományosan még fel nem dolgozott gyűjteménye van a kassai Rákóczi-Múzeum birtokában. A gyűjteményt jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Eremlára őrizi.

³⁵ L. az 5. jegyzetet.

³⁶ O. L. Missiles.

³⁷ A mádi cigány egy pár libertásból készült patkóval Keczer is megajándékozta. Ő Beresényinek küldte el az ajándékot keserű humorú sorok kíséretében: „volt nekem is nyereségem mostani utamban, kívántam ezen nyereséggel Nagysághodnak udvarlanom és kedveskednem”. Levele Beresényinek. Kassa, 1707. július 11. O. L. Missiles.

³⁸ Prot. Rák. V. — M. N. M. Br. Jeszenák-család levéltára.

³⁹ „Igaz dolog, parancsolta Nagyságod 50.000 forintig polturájul, 50.000 forintig tíz polturásul Kassán pénzt veretni” — írja Keczer 1705. január 30-án kelt levelében. — A polturák verését sürgette Keczernek 1705. április 25-én és Prucknernek április 29-én küldött rendeleteiben is. Prot. Rák. 258. — A késedelmet a „kíváncsi öszközők” hiánya okozta.

⁴⁰ Ócsai tábor, 1705. július 1. Prot. Rák. 297.

⁴¹ Rendelete Keczernek. Érsekújvár, 1706. július 4. Prot. Rák. III.

⁴² „A tíz polturások négy polturára, a husz polturások nyolc polturára szállíttatnak, az egyes poltura pedig az ő szokott rendes folyásában maradjon. Mely rézpénznek tovább való veretése már ezentul teljességgel megszűnven, abban hagyattatik.” A határozatot a június 8-án tartott gyűlésen hozták és az országgyűlési határozatok VII. artikulusában fektették le. Dr. Áldásy Antal, Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. Budapest, 1895. 70. és 140.

becsi vagyon már az polturának is, mint az congónak, miért kell hát szaporítanunk?“ E 20.000 forint kiverésére 80 mázsa réz szükséges, s ezt csak úgy lehet előteremteni, ha az eladásra szánt szomolnoki rezet fordítják erre a célra. S ez esetben „mivel fogjuk contentálni mindazokat, az kik meg hittek bennünket, s mind pengig több fejir pénz szerzésére honnan leszen fundusunk?“ — kérdezte jogos aggodalommal Klobusiczki.⁴³ A nehéz kérdést Rákóczi úgy oldotta meg, hogy a beolvasztásra szánt kétmilliónyi libertás anyagából nyerendő rezet kötötte le a Szomolnokról elvitt réz pótlására.⁴⁴

1706 vége felé a fejedelem úgy határozott, hogy a poltura-pénzt ezután *Szomolnokon* fogja veretni. Mi vezette erre az elhatározására, — nem tudjuk. Rendeletét december hó 20-án visszavonta, „mivel Kassán már mind ahoz való eszköz, 's mind a' pénz verő ház készen van, vecturája is Kassára mind egy lenne akár rézüll, akár pénzüll, azért jobbnak láttatik, ha tsak Kassán veretik azon poltura pénz“,⁴⁵ melynek veretését a libertásoknak a forgalomból való kivonása szükségessé tette. Ha Rákóczi terve megvalósul, Szomolnok olyan filiája lett volna Kassának, mint Selmec Kőrmöcbányának.

A kassai 1 és 10 polturások történetének érdekes részlete Keczer Sándor főinspektornak 1706. július 12-én kiadott az a rendelete, hogy a pénzt az addiginál *vékonyabbra* verjék.⁴⁶ A rendeletet valószínűleg a réz hiánya tette szükségessé. A fejedelem nem helyeselte ezt az intézkedést, s 1707. február 4-én ráírt Keczerre, hogy ne verjék a polturát „olgy vékony materiában, a' mint el kezdették, hanem vastaggal, mint az előbbeniak voltak“. ⁴⁷ A két rendelkezés között azonban két hónapnál több idő telt el és ez alatt a vékonyabb pénzek eléggé elszaporodhattak.

20 polturást csak az 1705. évben, annak is csak a második felében vertek Kassán. Keczer Rákóczihoz 1705 július 24-én írt levele egyetlen írásos emléke. „Mai napon láttam, — írja, — hogy Hellenpach uram husz polturásokat kezdett veretni, én is, elkészülvén az öszszközök, husz polturást kezdek veretni.⁴⁸ Az igen gyér számban előforduló kassai 20 poltura a bizonyosága, hogy szándékát, ha rövid időre is, megvalósította.

A 4 poltura⁴⁹ unikum példány. Mint ilyen, nem magában álló jelenség. A kassai monetária valósággal kísérleti műhelye volt a kuruc korszak pénzverésének. Az 1706. évi 4 poltura és az ugyancsak egyetlen példányban fennmaradt 1705. évi *rézdénár* hiteles voltát nem tudjuk levéltári adattal igazolni, de írásos emlékünkn van 5 és 2 poltura — nyilván már ezüst — próbaveretekről, melyeket Hrabovszki János, a pénzverőház későbbi bérloje Rákóczinak „be adott projectuma“ szerint 1708. október 20 körül Kassán veretett.⁵⁰ Ez az adat a numizmatikust óvatosságra figyelmezteti akkor, midőn a Rákóczi-kor pénzeinek hitelessége tekintetében kell döntenie. A négy poltura alighanem a devalváció tervével van kapcsolatban. Az ónodi gyűlésen ugyanis a libertás értékét négy polturaiban állapították meg. Kézenfekvő volt tehát az a gondolat, hogy a 10 polturasok helyett 4 polturasokat kell veretni, s egyetlen eddig ismeretes példánya az ónodi határozatot megelőzőleg, a devalváció tervének felmerülésekor próbaveretnek készült.

Feltehető, hogy Kassán verték azokat az *őnpénzeket* is, melyekről Kálnási János 1707. június 13-án kelt levelében emlékezik: „A' metzenzéfiak magok munkájok

⁴³ Jelentése Rákóczinak. Eperjes, 1707. július 2. O. L. Missiles. Kivonata Thaly cikkében: A. É. XIII. (1879.) 98.

⁴⁴ Klobusiczki, 1707. július 13-án Eperjesen kelt rendelete Berthóti László szomolnoki inspektorhoz. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 84—86. — Berthóti Klobusiczkihoz küldött 1707. július 9-i jelentésében 100 mázsa rezet említ: „Keczer Sándor uram ő kegyelme tovább is urgeálja a száz mása rezet, az husz mása rezet Nagyságod parancsolatja szerint meg küldtettem, tovább mi tévő legyen, Nagyságod parancsolatját el várom“. O. L. Missiles.

⁴⁵ Rendelete Klobusiczkinak. Rozsnyó, 1706. december 20. Prot. Rák. III.

⁴⁶ L. a 32. Jegyzetet.

⁴⁷ Prot. Rák. V.

⁴⁸ O. L. Missiles.

⁴⁹ Rohde Tivadar csak galvanoplasztikai másolatait ismeri. (II. Rákóczi Ferenc pénzei és emlékérméi. N. K. VI. (1907.) 85—90) — Az eredeti példány 1865-ben dr. G. A. Egger bécsi gyűjteményében volt. Dr. M. ismertette az Unediertes Vierpolturenstück der ungarischen Malkontenten c. közleményében: Wiener Numismatische Monatshefte. I. (1865.) 78. Képét is közölte, V. ö. Budai Antal, Pótlék II. Rákóczi Ferenc pénzeinek lajstromához. N. K. VII. (1908.) 115—116. — Az említett kassai gyűjteményben is van egy példánya, de aligha eredeti példány.

⁵⁰ Pettes András jelentése Rákóczinak. Kassa, 1708. október 20. O. L. Missiles.

megh jutalmaztatása véget el rendelt s jövődében fejér pénzüil be váltando ólom (6n) pénzt acceptálni nem akarják.⁵¹ Rákóczi ón pénzeiről nem tud a szakirodalom, de szór-
ványosan előkerülnek a gyűjteményekben és a katalógusokban. A szakemberek felfogása
mindeztideig az volt, hogy ezek vagy próbaveretek csupán, vagy pedig hamisítványok.
Ez az egyetlen, máig ismeretlen mecenzéfi adat arra enged következtetni, hogy a Rákóczi-
kor pénzügyi intéző körei legalább is kísérletet tettek az ónpénzek törvényes forgalomba
hozatalára.

A *pénzverőmesterek* fizetéséről Szepes várából kelt folyamodványuk tájékoztat.
A tizpolturások márkájától 3 és ½ dénár, a polturások márkájától pedig 4 és ½ dénár
fizetést kaptak. Fizetésük javítását kérték, mert — mint láttuk — a pénzt Keczer ren-
deletére vékonyabbra verték, és ennek következtében munkájuk megnövekedett.⁵²

A *pénzverés* sokszor erőltetett tempóban folyt, de — különösen 1705 első felében —
nem tudott lépést tartani a szükségletekkel. Március 10. körül közel 300.000 forint összegű
utalványozás és igénylés terhelte a verőházat. Ebben az időben a felszerelés gyarló
volta ellenére is heti 10—12.000 rh. forint készült libertásokban.⁵³ A fejedelem külö-
nösen az Erdélybe rendelt 200.000 forintot szorgalmazta, s ezért az utalványozások egy
részét a Keczer kerületbeli harmincadokra hárította át.⁵⁴ Június vége felé, mikor már
az éjtszakai munkát is behozták, Keczer örömmel jelentette Rákóczinak, hogy addigi
utalványozásait július 7-ig teljesíteni fogja.⁵⁵ Az egypolturások verésének bevezetésével
a monetária összecszerű teljesítménye alászállott, munkája pedig még inkább megnehe-
zedett. 1705 októberében már azt jelenti Keczer, hogy nappali és éjtszakai veréssel is
csak 8000 forint készülhet el hetenként.⁵⁶ Hogy a kívánt összeg kiteljék, át kellett térni
olykor az egypolturások veréséről a libertásokéra. Klobusiczki tudósítása szerint 60
mázsa réznek polturává való „ki kovácsolása“ egyhónapi munkájába kerül a pénzverők-
nek.⁵⁷ A pénzverés technikájára nézve nincsenek adataink, s csak a „kikovácsolás“ szóból
következtethetünk arra, hogy a polturákat *verték*, s nem a hengeres géppel készítették.
Valószínűleg a más fajta pénzeket is. E tekintetben a pénzek vizsgálata fog eredményt
hozni.

A kassai rézpénz történetéhez hozzátartozik még a *felülbélyegzés* munkájának
ismertetése is. A felülbélyegzést az ónodi országgyűlés határozta el, s elleinte nem volt
egységes a pecsételés. Más mintát vésnek Kassán, mint Körmöcbányán és gyakori a dupla
ellenjegy előfordulása is.⁵⁸ Pedig Rákóczi 1707. június 28-án utasította Hellenbachot,
vigyázzon a pecsétek teljes egyformaságára, nehogy különböző voltak miatt a felül-
bélyegzésben zavarok támadjanak és küldjön át egy „qualitate et quantitate“ azonos
példányt a Consilium Oeconomicum elnökének, ő majd intézkedni fog, hogy a kassai
pénzverőházban a szerint történjék a pénzek megjelölése.⁵⁹ A főadminisztrátor azonban csak
július 20. táján juttatta el Klobusiczkinak a Máriás-pecséteket és a mintául szolgáló
pénzdarabot. Küldeménye már megkésve érkezett, mert Keczer 30 000 forintot már felül-
bélyegeztetett és pedig *kettős pecséttel*. Ezt a sajátos megjelölési módot Klobusiczki
a fejedelem rendeletével indokolta meg: „Isten őrizzen attól, hogy én Nagyságodnak
előírásokat akarjanak adni, de ő Felségének a rendelete az, hogy a kijelölt pénzek kettős
pecséttel pecsételtessenek le.“ Ezt az eljárást azonban maga is igen helyesnek tartja,
mert „nagyon sok előállható zavart el lehet kerülni, ha a kettős pecsételést az egész
országban szem előtt tartják.“⁶⁰ Megdől tehát az a feltevés, hogy mert eleinte más pecsét-
tel bélyegezték Kassán, mint Körmöcön, azért az előbbieket az egyöntetűség kedvéért

⁵¹ O. L. Missiles. Az idézet Rákóczinak az ónodi táboron 1707. június 7-én kelt válaszából való.
Fogalmazvány Kálnási levelén. — A mecenzéfiak a munkácsi váron dolgoztak, s így lehet az is,
hogy az ónpénzeket nem Kassán, hanem Munkácsen verték. L. Rákóczi rendeletét Keczernek és
Radicsnak. Esztergom. 1706. augusztus 10. Prot. Rák. 378.

⁵² L. a 32. jegyzetet.

⁵³ Keczer jelentése Rákóczinak. Kassa, 1705. március 10. O. L. Missiles. — Eszterházi id.
jelentése.

⁵⁴ Egerben 1705. március 11-én kelt rendelete Keczer előbb említett jelentésén.

⁵⁵ Keczer jelentése Rákóczinak. Lőcse, 1705. június 23. O. L. Missiles.

⁵⁶ Rákóczi rendelete Keczernek. Tasnád, 1705. október 21. Prot. Rák. 411.

⁵⁷ Eperjes, 1707. július 2. O. L. Missiles.

⁵⁸ L. Huszár i. m. 398.

⁵⁹ O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 84—86.

⁶⁰ Levele Hellenbachhoz. Eperjes, 1707. július 21. U. o.

még a körmöci jeggyel is ellátták. A kassaiak — Rákóczi egyik rendeletének félreértése következtében — mindjárt kettős pecsételést alkalmaztak a pénzekben, s e szerint a kettős bélyegzésű pénzek mind a kassai verőházból kerültek ki. A felülbélyegzés részletes története még felderítésre vár, s a kutatás még érdekes részleteit fogja napfényre hozni. Egyik epizódja a fejedelem tudósításában maradt ránk. A debreceniek Kassára küldötték felülbélyegeztetni pénzüket, s itt követjüket rajtakapták, hogy a eszmaszárban kivitt egy Máriás-pecsétet a pénzverőházból. A követet a fejedelem lecsukatta, a debreceniek pénzének felülbélyegeztetését pedig félbenhagyatta.⁶¹ A kassaiak a fejedelem kegyére hagyatkozva próbálták a devalváció okozta kárt elkerülni. „Az városnak bizonyos quantitásból álló síma libertása vagyon, hogj ezen két in forma cambij bélyegesekkel a' monetáriában fel váltani méltóztassék, reménkednek.“ Rákóczi az ónodi határozatra hivatkozva, kereken elutasította kérésüket, mert ekkor még bízott abban, hogy a felülbélyegzéssel helyre áll a rézpénz becsülete és forgalma: „A' két milliót repartíálván a' nemes Ország, hogy praecise csak azon réz pénz bélyegeztessék meg, a' melly a' quantumot ingrediállya, azon kívül senkiét nem lehet.“⁶²

A kassai pénzek rézanyagát főként a *szomolnoki bányák* szolgáltatták. A bánya inspektorának, *Berthóti Lászlónak* az volt a fejedelemtől vett parancsolata, hogy „valamikor mennyi réz az pénz veretéshez kívántatik“ és „az midőn — Keczer Sándor — kívánni fogja“, akkor és annyit adjon.⁶³ Berthóti a követelt mennyiséget nem mindig tudta szolgáltatni, mert a bányák elhanyagolt állapotban voltak, s természet helyett, amíg lehetett „a' régen már el készült“ kész rézzel pótolta a hiányt.⁶⁴ 1706 végén már a Murányban tartalékolzt rezet is pénzverésre kellett fordítani.⁶⁵ A *bányászok* is elégedetlenkedtek, fizetésüket keveslették, amit kaptak, azt is rézpénzben kapták, s alig élhettek. 1706 nyarán fizetésük javítását kérték, Rákóczi azonban ingerült hangon utasította el a Consilium Oeconomicum előterjesztésére adott válaszában kérésüket. „Bányászok fizetésekbeli bonifikáció kívánásán nem annyira csudálkozunk, mint hogj kegyelmetek illy országos gondokkal éjjeli nappali terheltetésünk idején is olly aprólékos állapotokat terjeszt előnkbe, mellyeket maga is instructiója szerint el igazithatna: tudván azok fizetése meg jobbításával nem csak a hazának közönségesen praejudiciuma, hanem más bányászoknak is út és példa mutatatik hasonló kívánságoknak előnkbe való terjesztésére. A' végre nem is szükség kegyelmeteknek az elébbeni mód szerint observált fizetést augeáltatni. Kik is, nem kétlyük, a' naturálék drágasága miatt fakadtanak ki illyetén kívánságokra. Mindazáltal hogj ha kegyelmetek a' réz pénz valorát, a' mint kelleltik, ugy manuteneáltattya, és a' naturálék limitatióját is observáltattya, tolláltatnak afféle panaszkodásra való állapotok.“⁶⁶ Később belátta, közigazgatási intézkedésekkel nem lehet segíteni a gazdasági élet bajain és hozzájárult ahhoz, hogy a bányászok fizetésük felét ezüstben kapják.⁶⁷ A pénzhiányon és az élelmezési nehézségeken azonban minden segítő szándék megtört. A Consilium Oeconomicum 1707. január 31-i jelentésében ezt írja: „nekünk csak husz forintunk sintsen az cassában, nem is várunk ante ultimam martij sehonnán semmit is, gabonánk, árpánk sehol sem terem... ha csak Keczer uram valahonnan meg nem segiti azon negotiatiot, az éppen el vész“.⁶⁸ Gabonamagtár létesítésével is próbáltak javítani a vígasztalan helyzeten,⁶⁹ de hiába. A „szomolnoki negotiatio“

⁶¹ Rákóczi levele Károlynak. Arch. Rák. II. 97. — Rendelete Keczernek. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 84—86. és Prot. Rák. III. — Mindkettő Terebesen 1707. szeptember 31-én. kelt.

⁶² Extractus instantiarum, 1707. október 1-én kelt 95. sz. bejegyzés. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 84—86.

⁶³ Rákóczi rendelete Keczernek. Eger, 1706 március 20. v. 21. Prot. Rák. 505.

⁶⁴ Rákóczi rendelete a Consilium Oeconomicumnak. Érsekújvár, 1706. június 14. Prot. Rák. III.

⁶⁵ L. Rákóczi rendelete Keczernek. Kistapolcsány, 1705. január 28.: „A melly réz a pénz veréstül marad, szállítsa Muránba.“ — Rozsnyó, 1706. december 16. „Murányban levő 20 mása rezet vitesse Kassára a pénz verő házhoz.“ Prot. Rák. 209. és Prot. Rák. III.

⁶⁶ Rákóczi a Consilium Oeconomicumnak. Érsekújvár, 1706. július 19-én, Prot. Rák. III.

⁶⁷ Klobusiczki rendelete Berthóti Lászlónak. Eperjes, 1707. július 13. — Klobusiczki világosan felismerte, hogy ez a félrendszabály nem fog segíteni, véleményét nyíltan meg is mondotta Rákóczinak: „ob evitandas confusiones alázatos opinióm szerint jobb volna már azoknak csak egy félével fizetni.“ Eperjesen, 1707. július 2-án kelt levelében. O. L. Missiles.

⁶⁸ Klobusiczki Bercsényinek. Eperjes, 1707. január 30. O. L. Missiles.

⁶⁹ „Nemes Gömör vármegyéből és másunnan is proveniáló dézmabeli beneficiumokat az szomolnoki negotiatióknak conserváltására rendeltük.“ Klobusiczki Berthóti Lászlónak. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 84—86.

1708 augusztusában „ujjban fel zendült mostani lehnungjoknak ki fizetéséért, tizen két ezer forintnál több kívántatik, réz pénz absolute egy grajczárt sem akarnak el venni.“⁷⁰ Elöljáróikkal is elégedetlenek voltak, mert azok fizetésüket már mind felvették, őket pedig csak áltatták napról-napra. A város bírása és tanácsa is osztozott a bányászok elégedetlenségében, oly nagy volt az inség és a közteher.⁷¹ E zendülés már az összeomlás előjátéka volt. Az üzem 1709 január havának közepén „mint az fizetlenség, mint az időnek kemény s hideg volta miatt“ egészen megállott, s az inspektor is behúzódtott Eperjesre.⁷²

Ilyen körülmények között szó sem lehetett rendszeres és eredményes termelő munkáról. A pénzverőházhoz 1706 őszén kiküldött bizottságnak ugyan azt is feladatául szabta Rákóczi, hogy „Szomolnokra divertálván, a' micsoda fogjatkozások ott is lesznek, annak orvoslására és az oeconomia amplitatiójára bizonyos projectumokat tegyenek“.⁷³ A rendszabályok azonban nem sokat használtak, mert a hiányok nem a helyi igazgatás és gazdálkodás ügyetlenségéből, vagy mulasztásából adódtak, bennük az ország gazdasági nyomorúsága ütközött ki.

Tetézte a bajt, hogy a rézbányák egy része magántulajdonban volt, s pl. gr. *Gvadagniné* nem akarta a szokott áron átengedni az országnak bányái termését, s példáját a bányabirtokos valdburgerek is követték.⁷⁴ S mikor Rákóczi rezuik konfiskálását rendelte el,⁷⁵ már adták volna, de Berthóti nem mindig tudott fizetni érte. A grófné panaszt tett a fejedelem előtt az inspektor ellen, hogy sem a bevett réznek árát nem fizeti meg, sem a készen lévő rezet nem akarja átvenni. Rákóczi a tisztek hanyagságának tulajdonította a réz beváltásában mutatkozó zavart, s nem volt meglegedve Berthóti működésével sem.⁷⁶ Ő önérzetesen tiltakozott Gvadagniné „sinistra informatio“-ja ellen: a mult esztendőben 41 mázsa rezt vette át és azonnal fizetett érte, most is átvenné, akármennyit hozna is, „de hogj érette mindgjárt meg fizethessek, abba módom nincs.“ A pénz hiánya bénítja meg az üzem működését és a bányák művelését. „Édes méltóságos nagy jó uram — panaszskodik Berthóti a Consilium Oeconomicum elnökének — jól tudgja nagyságod, szokták mondani, üres kamarának bolond gazdaszonya, teli kamarának okos gazdaszonya, az én dolgom is szintén ugj vagjon, ugj látom, nekem is utolyára meg kel bolondulnom. Nagyságtok nekem azt parancsollya, eddig az mely defectusok voltak, orvosollyam. Isten bizonyságom, valamiben tudtam, s most is lehet, szívesen kívánom orvosolnom, de mint fellyebb is megh írák, azon az úton anélkül nehéz itt orvosolni.“⁷⁷ A fejedelem végül is kénytelen volt megengedni, hogy a grófné 30 mázsa rezt ne a kincstárnak, hanem idegeneknek adja el.⁷⁸ A felkelés tragédiájához tartozik, hogy mire a rézpénz becse végleg elfogyott, lassan *elfogyott a réz is*, melyből verni lehetett volna.

A réznek a pénzverésre való előkészítését Kassán végezték, s így a kassai verőház e tekintetben sokkal előnyösebb helyzetben volt, mint a nagybányai. *Bácsmegyei Adám* hadi mérnök még 1705 júniusában vízi erővel hajtott *réznyújtó-műhelyt* készített a kassai monetária használatára.⁷⁹ Építéséhez és javításához szükséges ácsmesterekről Hellenbach gondoskodott.⁸⁰ Mikor kezdetét vette az ezüstpénzek verése, ő küldött *olvasztó-mestert*⁸¹ is a pénzverő házhoz.

⁷⁰ Klobusiczki jelentése Rákóczinak. Eperjes, 1708. augusztus 29. O. L. Missiles.

⁷¹ L. a bányászoknak a 18. jegyzetben említett beadványát.

⁷² Klobusiczki jelentése Rákóczinak. Eperjes, 1709. január 16. O. L. Missiles.

⁷³ L. a 29. jegyzetet.

⁷⁴ Berthóti László jelentése a Consilium Oeconomicumnak. Szomolnok, 1706. március 20. O. L. Missiles.

⁷⁵ L. a 66. jegyzetet.

⁷⁶ Rendelete a Consilium Oeconomicumnak. Kassa, 1708. március 13. O. L. Lymbus. Ser. I. fase. 90—91.

⁷⁷ Berthóti jelentése Klobusiczkinak. Szomolnok, 1708. március 19. O. L. Missiles.

⁷⁸ Rendelete a Consilium Oeconomicumnak. Kassa, 1708. április 14. O. L. Lymbus. Ser. I. fase. 90—91.

⁷⁹ Keczer jelentése Rákóczinak. Kassa, 1705. július 12. O. L. Missiles.

⁸⁰ Rákóczi rendelete Hellenbachnak. Érsekújvár, 1706. július 3. Prot. Rák. 370. — Keczernek. Július 4-én. Prot. Rák. III.

⁸¹ Rákóczi rendelete Hellenbachnak. Emőd, 1706. február 19. „Nem lévén pedig ot mester ember, a ki az ezüst és réz olvasztásához tudgjon: küldgjön oda ahoz értő embert, a ki a rezet ezüsttel tudja temperálni.“ Prot. Rák. 470.

A kassai verőház olvasztó műhelyében veszték el Eperjes és Kassa német parancsnokai által a kurucok ostroma idején kibocsátott *szükségpénzek* is. A kassai szükségpénz valószínűleg az 1704-es veretű garas volt. Kassa városa 1704. év végén azt panaszolta Rákóczinak, hogy „a németek 15.000 réz pinzt hadtak a lakosokon“, s kérték, engedje meg „azon pénznek cursussát“, vagy pedig „a' mostani formára“ verettesse át. Rákóczi a szükségpénzek beváltása mellett döntött; az eperjesit 13.000, a kassait 10.793 forint névértékben eredeti forgalmi értéküknél kisebb összegért váltották át a fejedelem pérzeire,⁸² mert Rákóczi rendelete szerint a felperetés költségeit az összeg névértékéből levonták.

Kassán verték át kuruc pénzekre a fejedelemnek azt a császári korból származó 4.000 forint ára rézpénzt is, melyet bujdosása alatt borainak árulásából tettek félre a kassai kamaraháznál és Eperjesen a kamarai tiszték.⁸³ Nyilván az 1698-as kassai veretű *réztárcák*ról van szó e tudósításban.

Bár Rákóczi *ezüst pénzeit* Kassán nem verték, a rézpénzverés történetével nem fejezhetjük be a kassai pénzverőház tevékenységéről szóló beszámolóinkat. A Rákóczi-kor pénztörténetének van egy fel nem derített és meg nem írt fejezete. Ezt a fejezetet azokból az adatokból kell összeállítanunk, amelyek császári pénzeknek a fejedelem monetáriáiban történt veréséről szólnak. A kuruc-kor iránt táplált kegyeletünk nem gátolhat minket abban, hogy szóljunk a fejedelem egy olyan pénzügyi műveletéről is, mely már részben a pénzhamisítás fogalma alá tartozik.

Már a nagybányai pénzverőház történetében ismertettük Rákóczinak azt az 1705. május 16-án kiadott rendeletét, hogy Ajtai a „fél tallérosokat a régi formára, császár képire veresse“.⁸⁴ Megelőzőleg március 20-a körül is adott ki hasonló tartalmú rendelkezést, midőn Hellenbachnak megparancsolta, hogy „a' sléziai ón váltására a' régi formára veressen pénzt“.⁸⁵ Beresényinek a fejedelemhez intézett leveleiben kapjuk meg a magyarázatot arra, mi tette szükségessé ezeket az intézkedéseket, s a fejedelem a saját arany és ezüst pénzei helyett *miért verette a császár pénzeit*.

„Panaszlom Nagyságodnak, — írja Beresényi 1705. május 5-én —, hogy se Lengyelországban, annyiival is inkább Morvában, az országunk fehérpénzt elvenni nem akariák. az aranyat 3 frt 25 pénznél, az forintost 12 garasnál följobb. Most is örömost fizetésekben pánczélinget hozatnék az hajduságnak, arra hozattam vóna fehérpénzt — nem veszik el; mit csináljak? alázatosan várom Nagyságod parancsolatját. Az *régi pénzt immitálni*, vagy valami tallérokat verni nem volna-i jobb? Mert már az kalmárok sem fogják följobb szedni az emberektől, mint az mint ők költhetik.“⁸⁶ Május 23-án kelt levelében ugyanez a panasz: „Kegyelmes Uram, mit csináljunk az fehérpénzzel? nem veszik el feljobb 12 garasnál, az aranyat negyedfél forintban. Örömost az hajduságot fegyverezném, ingezném, — de nem veszik pénzünket. Viza Uramé is, az császár halálára nézve is, nem akarák elvinni az új, ország-czimerő aranyokat, — még attul is féltek, az ki nálok volt olyan, Nagyságodtul; hanem mégis Helenpach által szerzettem régi aranyat ezer egynéhány százot, és az többit fehér régi pinzül, — úgy küldhettem meg.“⁸⁷ A külfölddel való kereskedelem és a diplomáciai szolgálat biztosítására tehát a császári pénzek nélkülözhetetlenek voltak. Az országból gyűjteni össze ezeket, egy pénzügyi válság idején, mikor még a fejedelem aranypénzeit sem akarták elfogadni, reménytelen vállalkozás lett volna. Nem maradt más megoldás, mint a császári pénzek utánzása.

⁸² Kassa város folyamodványa: Extractus instantiarum, 141. sz. bejegyzés. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 71. — Keczer Eperjesen 1705. január 30-án kelt jelentése szerint a „kassai német ádeiben vert réz pénznek summája extendáltatik ad f. 10.793.“ O. L. Missiles. — Rákóczi az eperjesi szükségpénz átváltását 1705. április 27-én rendelte el. Prot. Rák. 334. — Az eperjesi szükségpénzre nézve I. Erdy János, Eperjes meg szállási érmei. A. É. II. (1869–70.) 205–206. — L. Keczernek adott instructioját. Thaly kuruckori okmánygyűjteménye XVII. 248. M. N. M. Fol. Hung. 1389.

⁸³ Keczer jelentése Rákóczinak. Eperjes, 1705. július 24. O. L. Missiles.

⁸⁴ A nagybányai pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. 1703–1705. Budapest, 1940. Különlenyomat a Numizmatikai Közlöny XXXVIII–XXXIX. (1939–1940) évfolyamából. 6.

⁸⁵ Prot. Rák. 235.

⁸⁶ Arch. Rák. IV. 490.

⁸⁷ Arch. Rák. IV. 539.

Folyt is a felkelés egész ideje alatt,⁸⁸ sőt 1708-tól már *csak ezeket* verték. Rákóczi erre vonatkozó rendeletei megelőzték Beresényinek a régi pénzek imitálására vonatkozó javaslatát, s így nyilván az ő személyes elhatározása döntött ebben a kényes kérdésben.

A kassai pénzverőház történetében is találunk adatokat császári és lengyel pénzek utánzására. 1705. április 18-án Rákóczi utasítja Keczer Sándort, hogy „az régi formán ha csak 100 kópiákat is csináltasson és mennél hamarébb, ha csak fehér is, adstrállya, s legyen correspondenter Bertóti Ferenczel az iránt”⁸⁹ Berthóti nevének említéséből látjuk, a Lengyelországgal való kereskedelem érdekében vált szükségessé a kassai imitáció. Rendszeressé azonban csak 1706 tavaszán lett. Rákóczi ugyanis 1706. február 6-án kelt körrendeletében arról értesítette a vármegyéket és a városokat, „hogy rhenes új forintokon kívül más apróbb fejer pénznek is veretetésse és az olytán pénznek folyása rendeltetett, úgy hogy mennyivel több fejer pénz fog veretethetni, annyival a' réz pénznek veretetésse fog kisebbedni, sőt a' mennyire ki fog telhetni, a pénz verő házból réz pénzért a' fejezt fogiák commutálni, s egy valorban a' réz pénz a' fejezel fog folytani.”⁹⁰ Rákóczi 1706. február 19-én értesíti Hellenbachot, hogy „a kassai pénzverő házból determináltatott *garasnak és dutkáknak veretése*.”⁹¹ Dutka a lengyel hármás garas népies neve volt nálunk, s verését a császári korban is gyakorolták Magyarországon. Erre mutat Rákóczi rendelkezése is: „a császár birodalma alatt való időben observált temperamentum szerént veretesse az dutkákat.”⁹²

De más adat is bizonyítja: *Kálmánczai István* a Huszton talált lengyel pénzre nézve azt javasolja, hogy „talám jó volna dutkákra haszonnal fel veretni, melj oeconomia németh idejében is” volt.⁹³

A garasok és dutkák *ezüstjét* részben Ajtai Mihály, részben pedig a szomolnoki ezüstmánya szolgáltatta. *Ajtai Mihály* 1706 március közepétől kezdve köteles volt a „gazdag ölom”-ból nyert ezüstnek felét Kassára szállíttatni,⁹⁴ ott azután az e célra küldött olvasztómester által a szomolnoki rezes ezüsttel „temperáltatván”, a garasok és dutkák nyersanyagát szolgáltatta. Rákóczi rendelete világosan mondja, hogy a szomolnoki rezes ezüst felhasználása érdekében kellett a kassai verőházra bízni az említett pénzek készítését.⁹⁵

Az ezüstpénzek verése éppen olyan keservesen kezdődött, mint a rézpénzeké. A fejedelem első rendelete után két hónappal még mindig a nagybányai ezüst-küldeményt sürgeti.⁹⁶ A szomolnoki ezüstmányák művelését pedig éppen ezidőtájtban hagyták félbe.⁹⁷ 1706. augusztus 12-én, tehát már öt hónappal a dutkák és a garasok verésére nézve kiadott parancsa után, még mindig így ír Rákóczi Keczernek: „nem láttyuk azon ezüsből verettetett pénznek semmi láttattyát, kegyelmed eddig mennyit veretett, és minemő szükségre erogáltatott fejer pénz, tudósítottson bennünket”⁹⁸ Hellenbach egyik jelentéséből kitűnik, hogy végül mégis sor került a garasok verésére. 1707. augusztus 9-én

⁸⁸ Erre számos adatot lehet idézni. Érdekes Ajtai javaslata: „Császár formájára két polturást, egy polturást, simplex kis pénzt Felsőged consensusa accedálván, jovallanám verettetni, jobb haszon, jollehet több munka lenne, mint az fél tallérral. A fejedelem Ajtai „resolvált projectuma”-t nem helyeselte, és így döntött: „Mostani formára való sustákat veretessen, és példázó vasat is a szerint csináltasson.” A javaslaton nincs dátum, a fejedelem válasza Kassán 1707. december 16-án kelt, O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.

⁸⁹ Rákóczi rendelete Keczernek. Eger, 1705. április 18. és 22. között. Prot. Rák. 251.

⁹⁰ Máramaros vm.-hez intézett eredeti rendelete: M. N. M. Törzsanyag. — A fejedelem Egerben 1706. április 17-én arra utasította Velics Zsimondot, hogy „informáltassa magát Kálmánczai István senátor hívünk által circa monetarium, nevezet szerint midőn apró pénz, garas, vagy más féle verettetik, mennyivel több proveniál, mint sem akkor, midőn tallér, avagy más féle verett pénz példájára applicáltatik az ezüst.” Prot. Rák. 331. — A fejedelem levéltárának lajstromában két cím őrzi e tervezgetés emlékét: 1333. Informatio de monetatione unius marcae argenti in varias sortes cudendae és 1389. Projectum de quantitate varii generis monetarum ex una marca argenti cudendarum. Arch. Rák. I. 16. 18.

⁹¹ Prot. Rák. 470.

⁹² Keczernek. Eger, 1706. március 17. Prot. Rák. 485.

⁹³ Jelentése Rákóczinak. Sziget, 1705. március 30. O. L. Missiles.

⁹⁴ Rákóczi rendelete Ajtai Mihálynak. Eger, 1706. március 17. Prot. Rák. 485.

⁹⁵ L. a 41. jegyzetet.

⁹⁶ Rákóczi rendelete Ajtainak és Keczernek. Érsekújvár, 1706. május 19. Prot. Rák. 352.

⁹⁷ L. a 64. jegyzetet.

⁹⁸ Prot. Rák. 383.

ugyanis ezt írja Rákóczinak: „most is nagy zavar származott abból, hogy Keczer uram Kassán a két garasosokat másképpen verette, mint itt a körmöci műhelyben szokás, mely pedig Felséged parancsolatja szerint rendben folyik.“⁹⁹ Tehát két garasosokat vertek s ezeket Rákóczi rendeletére Körmöcön is készítették. Folyhatott egyidejűleg a dutkák verése is Kassán, — bár közvetlen adatunk nincs erre, — Keczer ugyanis a fejedelem rendeletére 1708. őszén „dutkáiban lévő 1280 r. forint fejir pénz“ is küld Kőrösi György kezéhez.¹⁰⁰

Rákóczi szorult helyzete, mely őt idegen pénzek utánzására kényszerítette, magyarázza meg, hogy miért nem verték Kassán saját nemes fém-ből készült pénzeit is, holott a pénzverőház alapításakor az ezüst forintosok formáit is elküldték Selmeceiről Kassára.¹⁰¹

E kényszerűségből gyakorolt pénzügyi politikája ad választ arra a sokszor felmerült kérdésre is, miért 1707 az utolsó évszám a fejedelem pénzein.¹⁰² El kell vetnünk azt a feltevést, hogy 1707 után a régi verőtövekkel verték tovább a pénzt, hiszen ez a magyarázat maga is magyarázatot igényel. Bizonyosra vehetjük, 1708-tól a felkelés lebonyolításáig már csak azokat a pénzfajtákat verték, melyeket a kassai verőház bérleti szerződése és a munkácsi monetária inspektora számára adott 1710-es utasítás¹⁰³ sorol fel, ezek pedig kétségtelenül forgalomban lévő Habsburg-pénzek megjelölései.

A kassai ezüstpénzveréssel kapcsolatos a szomolnoki bányainspektornak egyik igen érdekes, de nagyon homályos tudósítása is. 1707. július 9-én írja a Consilium Oeconomicum elnökének a következő sorokat: „Az ide való sok rendbeli fogyatkozások iránt Ethesius Ferencz uram büvebben fogja informálni nagyságodat, ha mind így leszen, kevés fejér pénzt fogunk patkolni. Az melly négy ezer rh. forintokrul parancsolt vala nagyságod, az készen vagyon. A pénzt kezemből ki adgyam, maga itéletire bizom nagyságodnak.“¹⁰⁴ A szomolnoki verőház terve már a rézpénzveréssel kapcsolatban felmerült, nem lehetetlen, hogy egy eddig ismeretlen pénzverő-kísérlet emlékét őrzik ezek a homályos értelmű sorok.

Nyílt kérdés, vajjon a régi verőtövek kerültek-e Rákóczi birtokába, vagy a pénzek után készített példákkal verték-e az utánzott pénzeket? Erre a kérdésre csak a pénzek gondos összevetése után lehetne esetleg feleletet kapni. Feleletre váró kérdés az is, ki készítette a kassai Rákóczi-pénzek verőmintáit? Az 1705—1707 között vert rézpénzek előforduló C, C—M, M—C jelzetek kétségkívül a kassai pénzverőház betűjelzetei, de nem szolgálnak bizonyítékkul arra nézve, hogy a verőminták valóban Kassán készültek, mert a kassai vaspéldametszőre vonatkozó első levéltári adat csak Rákóczi 1706. február 16-án kelt leveléből való: „Ajtai Mihály példa mettzők iránt fog conferálni kegyelmeddel“¹⁰⁵ közli Keczerrel. 1706-ban már bizonyosan volt példametszője a kassai háznak, mert Ocsovai Dániel, a munkácsi ház példametszője Ajtaival való vizsgálja miatt azt kéri Rákóczitól, hogy cserélje ki őt a kassaival.¹⁰⁶ A fejedelem válasza is kassai mintázó léte mellett bizonyít, mert a kérelem elintézésékeppen ezt a rendeletet küldi Keczernek: „Kegyelmed tekinese megh a munkácsi példázót, ha ez alkalmatosabb leszen az kassainál, applicállyá oda, amazt penigh küldgye Munkácsra.“¹⁰⁷ Ocsovai aligha került Kassára, mert 1708-ban Debreczeni Ötvös András a kassai példametsző. Működésé-

⁹⁹ O. L. Missiles.

¹⁰⁰ Sárospatak, 1708. október 2. Prot. Rák. III.

¹⁰¹ Eszterházi id. jelentése. — Hellenbach egyik levelében (Selmec, 1705. június 16) szó van fél forintosokról is: „Három s négy hét alatt csinál az sculptor formát fél forintosokat Körmöcön, de java'ja, jobb lenne a fél forintosokat Kassán veretni, mint hogj panaszkodnak, hogj nagjok az ott való formák s eszközök. Körmöcön penigh kiss monétát vernek.“ E javaslatot Rákóczi elutasította, mert 1705. július 1-én Hellenbach már ezt jelelti: „Ezután már a' fél forintosok, és több eszközök létével töb pénzt verethet.“ Mindkét levele: O. L. Missiles. — Rákóczinak nem volt fél forintosa, nyilván a tudósításban is császári pénzek veréséről történik említés.

¹⁰² Királydaróczi Daróczy Zoltán, II. Rákóczi Ferenc pénzeinek változatai e. felsorolásában (N. K. VI. (1907.) 137—138.) előfordul egy 1708-as veretű körmöcbányai poltura leírása.

¹⁰³ Thaly, II. Rákóczi Ferenc udvari közgazdasági tanácsának utasítása a nagy- és felső-bányai bányák s a munkácsi pénzverő-ház inspektora számára. 1710. Történelmi Tár. 1881. 371—377.

¹⁰⁴ Berthóti jelentése Klobusiczkinak, Szomolnok, 1707. július 9. O. L. Missiles.

¹⁰⁵ Rákóczi rendelethe Keczernek Munkács, 1706. február 16. Prot. Rák. V.

¹⁰⁶ Extractus instantiarum. Rozsnyón, 1707. január 30-án kelt szám nélküli (502. szám után) bejegyzés. O. L. Archivum Famílie Rákóczi de Felső-Vadász. Fasc. 27.

¹⁰⁷ Rozsnyó 1707. február 3. Prot. Rák. V.

ról csak annyit tudunk, hogy „a pénznek csinálására való példákon kívül, melyekért maga heti bérét fel vette“ számos pecsétet metszett.¹⁰⁸ Úgy látszik, gyakorlott példametsző volt,¹⁰⁹ viszont a kassai pénzek kezdetleges kivitelű rajza gyakorlatlan, vagy tehetségtelen ember kezemunkája, s nagyon elüt a körmöci veretek tetszetős kivitelű, csinos rajzától, s így aligha Debreczeni Ötvös munkái. Eszterházi Antal tábornok 1705 március elején a kassai verőházban szemlét tartván, beszámolójában azt panaszolja Rákóczinak, hogy „azon instrumentumok, a kik Selmecezzül jde hozattanak, mind forintosoknak az eő formái, it pedig huszon eőt pinzes réz monétát excudálnak. Forintosos jdeának hasznát nem vehetik.“¹¹⁰ A fejedelem erre április 13-án úgy intézkedett, hogy Hellenbach a „tiz polturának és polturának formáit is küldgye el Kassára“. Mivel azonban a tiz poltúrások verése már január óta folyt Kassán, felmerül a kérdés, honnan vették hozzá „a pénznek csinálására való példát“. A kassai monetária első verőmintái valószínűleg egy ismeretlen löcei mester kezéből kerültek ki, mert Rákóczi a kassai és eperjesi szükségpénzek átverésével kapcsolatban — még a verőház működésének megindulása előtt — arra utasította Keczer, hogy „csináltasson formát Lőcsén mostani formára“.¹¹¹

Az eddigiekben a pénzverőház 1705-től 1708-ig terjedő négy esztendejéről adtunk számot. 1708. december 30-ával új időszaka következik. Ezen a napon megjelennek a monetáriában a fejedelem biztosai, hogy a kincstári kezelésből kibocsátott verőházat átadják Hrabovszki János bérlő kezébe. Hrabovszki a kuruckor ismeretlen alakjai közé tartozik, egyik levelében „decretalis montanista“-nak írja magát,¹¹² a másikban Hellenbach báró főadminisztrátor megbízott emberének.¹¹³ Ő is aféle kamerális ember lehetett, mint Pruckner János Vilmos.

A bérbeadás indokát csak sejtethjük a biztosok jelentésének abból a mondatából, mellyel Hrabovszki javaslatára céloznak: „azon apró pénznek, mellyet maid minden monetáriákban az előtt reprobáltak, eő kegyelme indítója lévén az mostani pataki proiectuma szerint.“ Az átadás azonban nem sikerült, a biztosok eredmény nélkül távoztak, mert az inspektor, Jászai György deák Keczer Sándor főinspektor rendelkezése nélkül tudni sem akart az üzem és az eszközök átadásáról. Hivatkozott arra is, hogy a fejedelem rendeletére be kell fejeznie a posznami palatinusné ezüstjének pénzzé veré-

¹⁰⁸ „Terhes és szemfény vesztegető munkálódási“ megjutalmazásáért a Consilium Oeconomicumhoz folyamodott. Kérését Rácz Márton Kassán 1703. július 5-én kelt ajánlólevelével támogatta. Ez a levél felsorolja a Debreczeni Ötvös András készítette pecsétet: „meczet az T. Oeconomicum Consilium szükségére elsőben is két öreg pecsétet pro Administratione Epperiensensi, s az másikat pro Administratione Trans Danubiana, ugyan más egy öreg pecsétet pro Tabula Judicaria, Regiák pecsételésre való három pecsétet. Méltóságos Praeses, úgy több epperiesi administratio Consiliarius uraiméknak is ött pecsétet, in summa tizenegyet. És mind ezeket az monetaria munkának akadályoztatása nélkül vitte véghez.“ (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 92—93.) — A következő évben újból sürgette munkája megérdemelt bérét: „az el mult esztendőben az cassai monetáriában létemben meczettem volt tizenegy pecsétet, amelyek sok szemfény vesztő gyakorlatosságim által mentenek végben, melyektől kívántatnának 80 avagy 90 forintok.“ (O. L. Ser. I. fasc. 98—100.) Utóbbi folyamodványából arra következtethetünk, hogy bár Kassán lakott, már nem tartozott a pénzverőház kötelevényébe. — 1709 július 12-én a fejedelem számára Fejes Bálint parancsára készített ötvösmunkák számolóját mutatta be. (U. o.) — Tanulságos feladat lenne pecséteinek összegyűjtése és a Rákóczi-kor pénzével való stíluskritikai összevetése. Thaly szerint: „az itt elsorolt pecsétek legtöbbjét egykorú lenyomatok számos példányaiban ismerjük, sőt a közjövédelmi tanács aczél vésetű nagy kerek pecsétének eredeti stampigliája a Nemzeti Múzeum birtokába került. Mind ennek, mind a többinek finom vésete csinosan és szabatosan berendezett címeralakzatai, továbbá az éles, határozott kinyomatú s tetszetős alakú betűk, művészi keret nagy vésnök gyakorlatlottságot árulnak el. Debreczeni Ötvös András e műveiért megérdemli, hogy korának hazai legjobb mesterei közé sorozzuk.“ A. É. IX. (1877.) 321—323.

¹⁰⁹ Bár Klobusieczkinak Hellenbachhoz intézett 1707. július 21-i levele szerint (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 84—86.) Keczernek „nincs olyan mesterembere, aki az ilyenfajta metszésben — a madonnás poltura-pecsétek — kimetszésében járatos lenne, s szívesen venné, ha — Hellenbach — gondoskodnék kimetszésükről.“ Ha azonban Debreczeni nem tudta az ilyen aprólékos vésnöki munkát elkészíteni, Keczer hol vette a felülbélyegzéshez használt pecsétet?

¹¹⁰ Id. jelentésében.

¹¹¹ Prot. Rák. 246. — L. Keczer id. instructióját.

¹¹² A nagybányai pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. 11.

¹¹³ Egy 1708. augusztus 25-én kelt nyugtán: „Generosus Dominus Joannes Hrabovszki homo et commissarius Illustrissimi Domini L. B. Joannis Godofridi ab Helembach.“ O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 92—93.

sét.¹¹⁴ Mindez csak ürügy volt. Az inspektor megsúgta a biztosoknak, hogy „azon apró pénz verést nem eörömet másnak engedné“, s nagyobb bért ígért a Hrabovszki által megajánlott összegnél. A biztosok mégis Hrabovszki behelyezését javasolták, hogy „az máriások iránt való próbáját is in praxi megh mutathassa.“ Jászaival szemben bizalmatlanok voltak, mivel „eö kegyelme azon monetáriának adminisztrációjáról mind eddigh is az országnak számot nem adott és csak most készül hozzá“.¹¹⁵

A huzavona miatt csak 1709. március 24-én került sor Hrabovszki installációjára.¹¹⁶ A biztosok a pénzverő-eszközöket leltár szerint adták át a bérlőnek, sajnos, ez az inventárium nem maradt ránk. Megmaradt azonban Hrabovszki János árendátor és *Szingenthaller Mihály* kontraskriba — egyszersmind olvasztó- és próbamester-instrukciója és mindkettőnek a reverzálisa. Becses emlékek a pénzverőház belső életének és munkarendjének a megismerésére.¹¹⁷

A *bérleti szerződésben* Hrabovszki különböző ezüstpénzek: máriás, tizennégy pénzes, poltura és másféle aprópénz verésére kötelezte magát. Szó sincs tehát a régebben vert pénzekről, új korszaka kezdődik a kuruc pénzverésnek. A pénzimitációról előadottak után nem gondolhatunk arra, hogy újfajta Rákóczi-pénzek bevezetéséről van szó. A felkelést megelőzőleg forgalomban volt Habsburg-pénzeket kezdik verni, nyilván a pataki gyűlés határozatából. Ez nyílt vallomás a felkelés pénzügyi politikájának esődjéről. Milyen pénzeket jelölnek ezek az elnevezések? — még megállapításra vár. Általában az 1707. végétől a felkelés bukásáig terjedő rész a Rákóczi-kor pénztörténetének leghomályosabb fejezete, s különösen nehézé teszi a kutatómunkát az, hogy a levéltári adatok mellett nem szólal meg többé a tárgyi emlékek bizonyágtétele.

Az *igaz körmöci ligához* pontosan ragaszkodjék — ez a legfőbb követelménye Hrabovszki és Szingenthaller utasításának. A pénzrontást szigorú és pontosan körülírt eljárás van hivatva megakadályozni. Olvasztás előtt az olvasztómester gondosan mérje meg az árendátortól átvett ezüst és réz mennyiségét, vajjon a kettő aránya megfellel-e a megadott próba szerint az előírásnak. Az árendátor és olvasztómestere együtt készítsék el a matériát a pénzverésre, s az összeolvasztás után Szingenthaller, mint próbamester állapítsa meg „per capellarem probam“, hogy az öntvény a körmöci ligának megfelelő-e. S ha rendben lévőnek találja, az elkészített ezüst egy darabkáját felülvizsgálatra még a főinspektornak is mutassa be, s az ő hozzájárulása után kerülhet csak a pénzverőmesterekhez.

Ha pedig a bérlő pénzrontás, vagy hamis pénz készítésének bűnében találatnék, nem fog használni neki nemesi szabadsága, személyének és javainak „árestáltatásával“ kegyelem nélkül bűnhődni fog. A kontraskriba is figyelni tartozik, nem esik-e valaki a verőház személyzetéből a hamisítás gyanújába, és ha gyanúja támad, azonnal jelentse a főinspektornak.

Hrabovszki a pénzzé vert ezüstnek minden girájától egy rhénes forint bért tartozik az országnak fizetni. Magára vállalta azonban a veréshez szükséges ezüstnek és minden egyéb anyagnak a *maga költségén* való megszerzését és a mesteremberek fizetését. A szomolnokai ezüst árát illetőleg az volt a megállapodás, hogy a bérlő olyan áron fogja kapni, amint azt közönségesen mások is veszik. Az átadáskor rendelkezésre bocsátották a verőház berendezését és eszközeit, de azzal a kikötéssel, hogy ha azokból valami elveszne, vagy eltörne, a maga költségén tartozik azt megcsináltatni. Éppen ezért az eszközöket csak inventárium szerint adhatja a mesteremberek kezébe.

A monetária termeléséről havonként kell *számadást* adnia a főinspektornak. Vessen azért számot minden hónap végén a kontraskribával együtt: „hány girából miesodás pénzt az ell mult hónapban veretett“, a következő hónapra hány gira verésre elkészült ezüst maradt. E számadás alapján történjék azután a bérleti összeg megfizetése, melyet ha késedelmesen adna meg, dupláját tartozik fizetni.

¹¹⁴ Rákóczi rendelete Keczernek. Sárospatak, 1708. december 10. „M. Posznamiai Palatinusné Asszony 120 font ezüsthöz engedgyen pénzt veretettui a pénz verő házban erga contentione solitam Domus Monetariae.“ Prot. Rák. III.

¹¹⁵ Pettes András és Kálmáneczai István Kassán 1708. december 30-án kelt jelentése Rákóczi-nak. O. L. Missiles.

¹¹⁶ Kálmáneczai jelentése Rákóczi-nak. Kassa, 1709. május 24. O. L. Missiles.

¹¹⁷ Hrabovszki és Szingenthaller instrukciója, valamint Hrabovszki reverzálisa: Thaly kuruc-kori okmánygyűjteménye. XIII. 149—152. M. N. M. Fol. Hung. 1389. — Hrabovszki és Szingenthaller reverzálisát idézi Thaly A. É. XII. (1878.) 242—245.

A számadás elkészítése a kontraskriba dolga: „minemő pénzt és hány girából mennyit vernek, mindenkor maghának föll írja, és árenda pénzt ki vévén belőle, árendátor uramot rólla quiteállya, és contraquietantiát eő kegyelméül vegyen rólla.“ Ő tehát az árendapénz kezelője is: „Az mely árenda pénzt bé veszen, abból feő inspector uram híre nélkül se magha ne költsen, se másnak belőle ne adgyon, hanem csak inspector uram commissiójára erigállya.“ Úgy látszik, Szigenthaller Keczer Sándor bizalmi embere volt, s mintegy ellenőre a bérlőnek és a pénzverőháznak.

A megállapodás szabályozza Hrabovszkinak és a verőház *személyzetének* viszonyát is. Az árendátor nem lehet önmaga bírása. Ha valaki személye, vagy a szolgálat érdeke ellen vét, nem bocsáthatja el, hanem ügyét bízza Keczer ítéletére és döntésében nyugodjék meg. Ha az árendátor „Kassán kívül talál lenni“, Szigenthaller a helyettese. Egyébként is vigyázni kell a pénzverőmesterekre és más szolgákra, hogy kiki az eő kötelességhe szerént az dolgokban ell járjon, munka tevő nap s tova ne sétállyon.“

Igen érdekes és a korra jellemző Hrabovszki utasításának az a rendelkezése, hogy a reábízottakat „isteni félelemben tartsa, hogy Isten káromlók, részeghesek, verekedők, a reábízolók ne legyenek, egyszóval magha jó példaadásával, úgy mint előttök járó, mindorféle excessusoktul tiltsa, hogy így Isten áldását vehesse.“ Ez a rendelkezés Szigenthaller utasításában is megvan. Neki is kötelessége örködni a verőház népének *erkölcsére*, hogy senki közülük „ünnepek napokon kocsmákön akár mi gaz emberekkel ne mulasson, és az városon éitezakának idején ne derbézöljön, és aki olyan találtatik, feő inspector uramnak megh mondgya.“

A kassai pénzverőház további történetéből az tűnik ki, hogy Rákóczi új pénzpolitikája sem vezetett eredményre, s a kudarcot a viszonyok kedvezőtlen volta és a feladatok rendkívüli nehézsége csak részben magyarázza meg. A kuruckor hadtörténete bebizonyította, hogy a felkelés katonai vereségét a vezetésre és a kiadott parancsok végrehajtására alkalmas emberek hiánya okozta. A Rákóczi-kor minden külső csillagása ellenére is sok tekintetben hanyatló korszaka a magyar történelemnek; a tehetőségtelen emberek kora. A közérdek felett gyakorta az egyének magánérdeke győzedelmeskedik. A pénz történetének is ez a tanulsága.

A kassai pénzverőház bérbeadása után két hónappal Kálmánczai István tanácsúr lehangoló jelentésben számol be kassai tapasztalatairól. Hrabovszki *nem alkalmas* a monetária vezetésére. Bérleti összeg fejében még egy polturát sem adott be. Havi számadását rendetlenül készíti. A mesterembereket magától elidegeníti. Szigenthallert, ki gazdája zavaros műveleteit nem helyesli és becsületesen ragaszkodik utasításához, az ezüst próbájától eltiltotta és el is akarja bocsátani, pedig ehhez utasítása szeint nincs joga. Mivel pedig „három féle pénzt, úgy mint máriást, 4 krajczárost és egy polturást egy szersmind akarván veretnj, azzal is az igaz ligáját az pénznek confundálni akarja.“ A tanácsúr lesújtó ítélettel végzi Hrabovszkiról szóló beszámolóját: „ha az pénzverést tovább is ily confusióval akarja folytatni, az országnak nem sok hasznot fogh hajtani és félő, hogy az pénz dolgában is az igaz liga iránt az országnak ne praejudicáljon.“¹¹⁸

Kálmánczai jelentése 1709. május hó 24-én kelt. A pénzverőházzal szembeni legközelebbi, s egyben *utolsó adat* 1710. november 17-éről való, s Rákóczinak Eszterházi Dániel tábornok kassai parancsnokhoz intézett rendelete: bizonyos eszközöket a kassai verőházból a munkácsi monetáriába szállíttasson át, s ha még él az ottani pénzverőháznak egy régi munkása — a neve nincs kitéve — azt is küldje Munkácsra.¹¹⁹ Ez az adat arról tesz tanuságot, hogy ha élt is még ebben az időben a kassai ház, élete tengődés volt csupán.

1711. április 26-án Kassa meghódol a császári csapatok előtt, június 22-én elesik Munkács is. Ezzel Rákóczi két utolsó pénzverőháza is az ellenség kezére jutott, a munkácsi gépekkel együtt a kassai verőház gépei is. E gépek néma tanúi voltak egy hősie erőfeszítésnek, melynek pénztörténete éppen olyan emlékezetes és tragikus fejezete multunknak, mint a szabadságháború politikai és katonai története. Nemzeti történetünk legszebb álmái omlottak össze a felkelés nyolc esztendeje alatt a tények hatalma előtt és az emberi gyengeségek miatt. A kassai pénzverőház története is egyik szomorú fejezete a gyorsan felfelé szárnyaló, azután hirtelen önmagába visszahulló nemzeti erőfeszítésnek.

Esze Tamás.

¹¹⁸ L. 116. jegyzetben idézett jelentésél.

¹¹⁹ Arch. Rák. III. 597.

Mária Terézia metszeteiről másolt érmei.

Mária Terézia királynői méltóságot, szépséget és jóságot sugárzó képe számtalan szor jelenik meg kora képzőművészeti emlékein. Fél százados uralkodása alatt birodalma számára a bécsi rokokó finom formáiban a barokk monarchia eszményét testesítette meg. A festészet és a szobrászat versenyezett egymással nemes alakjának ábrázolásában. Az éremművészet és a grafikai művészetek sem maradtak el és híven követték a királynő életének útját. Nagy számban és kis méretben készült képeikkel könnyen eljutottak a közönség különböző köreibbe és kielégítették az ábrázoló művészettel szemben megnyilvánuló igényeket. Tanuskodnak róla, hogy Mária Terézia életének eseményei közül melyek látszottak a kortársak szemében a legérdekesebbeknek. Sokszor a medaillisztika és a grafika ugyanazokat a tárgyakat választotta, ami a téma különös ikonográfiai fontosságát bizonyítja. Megtörtént, hogy magát az egész kompozíciót vagy a kompozíció egy-két figuráját le is másolták, a metszett kép után készítették a vert képet. E másolásnak pár példáját mutatjuk be a Mária Terézia trónralépését követő osztrák örökösödési háborúra vonatkozó érme és metszetek köréből, melyek sem érem- sem metszetszművészeti szempontból érdemben fel nem dolgozott anyagból kerültek ki.

A Habsburg-ház női ágának örökösödését biztosító Pragmatica Sanctiót a körültekintő diplomáciai előkészítés után sem sikerült bonyodalmak nélkül keresztülvinni. Az érdekelt hatalmak a III. Károlyval kötött szerződések ellenére Mária Terézia trónralépése után igényeket emeltek az osztrák örökös tartományokra. Károly Albert, a családi kapcsolatokra hivatkozó bajor választófejedelem, Nagy Frigyes, az országa gazdagító sára törekvő porosz király, és az ősi ellenség, Franciaország, melynek élén Fleury bíboros keverte a kártyát, megindították hadaikat a „magyar királynő” ellen. Mária Terézia a királyához hű magyar nemzethez folyamodott, mely a *Vitam et sanguinem* valóra váltásával megmentette a *Domus Austriae*-t. Erre a meglepetésre Európa nem számított. Kétségtelennek tartották a Habsburg-birodalom összeomlását, nemcsak a győzelemre törő ellenséges országokban, hanem a hagyományos barátságot érző Hollandiában és Angliában is. A kocka azonban megfordult és azon a napon, melyen a bajor választót még Frankfurtban német-római császárrá koronázták, Mária Terézia seregei már bevonultak Münchenbe. Anglia és Hollandia pesszimizmusa optimizmusra változott és döntő módon avatkoztak be a háborúba. Az aacheni békében a Habsburg-Lotharingiai-ház birodalma Szilézia és kis itáliai birtokok elvesztésén kívül, a maga egészében helyreállt és Mária Terézia férjét I. Ferenc néven császárrá választották.

Ez a szomorúan kezdődő, de szerencsésen végződő színjáték szolgáltatta a szóban forgó érme és metszetek tárgyát. Az ellenfeleitől körülvevett, tapasztalatlanak és tehetetlennek tűnő ifjú szép királynő sorsa megindította az érzékeny kedélyeket. Erköletesi elmélkedésekre adott alkalmat a nemzetek között kötött szerződések szentsége felett. Nem maradt el az alacsonyrendű érdeklődés sem a védtelen nő ellen támadó férfiak harca iránt. Készen kínálkozott a hálás téma a népszerű sokszorosító művészetek számára: szentimentális, morális, pikáns motívumokban gazdag politikai tragikomédia. Mindezeket a motívumokat a karikatúra volt képes a legtökéletesebben kifejezni. Az a művészi műfaj, mely éppen ott virágzott, ahol a magyar királynő sorsát sok szeretettel figyelték: Angliában és Hollandiában. Ezekben az országokban a népi művészet hagyományaiból következett a karikatúra kedvelése. Az angol karikatúra nagy mestere, Hogarth ezekben az években volt teremtő ereje teljében és stílusának hatása minden korabeli karikatúrán fellelhető. Természetesen tarthatjuk, hogy az angol és holland érmeiken és metszeten az osztrák örökösödési háborúra vonatkozó gúnyképeknek hosszú sorát találjuk. Közülük három metszet és két érem szoros összetartozását állapítottuk meg. Az egyik metszetről az egyik érem elő- és hátlapja, egy-egy másik metszetről a másik érem elő- és hátlapja másolta a maga kis képét.

Az első metszet Mária Terézia országainak szétesztését ábrázolja (1. lásd III. táblán). A nagy termet Európa országait megszemélyesítő alakok töltik meg. A terem közepén álló asztalra a Habsburg-ház örökös tartományainak térképét terítették. Fleury bíboros páleájával jelöli ki a kívánt területekre mutató bajor, szász és porosz fejedelem számára a reájuk eső részt. A királynő oldalt áll, kisfiával a karján kesereg, mellette a férje. A gyakorlott mesterségbeli készséggel, közepes művészi színvonalon készült rézmetszet a karika-

úrák szokásos mozgalmas kompozícióját mutatja. A bonyolult politikai viszonyokat tükröző tömegben szinte elvesznek a fontos figurák. A megadott dallamra énekelhető sokszakos vers és a szereplők szájába adott szószalagok magyarázatai nélkül a kortárs sem ismerhette ki magát az áttekinthetetlen ábrázolás útvesztőjében. Az első érem (A. I. III. táblán) mestere biztos kézzel emelte ki a színpadon szereplők közül a cselekmény igazi mozgatóit. Az érem előlapjára a térképpel leterített asztal, a bíboros és a három választó került. A metszeten mögöttük álló kisebb jelentőségű fejedelmek és az asztal végére tola-
kodó török az érmen nem kaptak helyet. Az érem hátlapján egyedül a kisfiát karján tartó királyné áll. A szószalagok mindkét lapról elmaradtak: az elő- és hátlap képei között hatá-
sos értelmi ellentét keletkezett: a támadók és a támadott, a többen egy ellen gondolata
fejeződik ki benne.

A második metszet Mária Terézia kifosztását ábrázolja (2. l. III. táblán). A függöny előtt álló királynőtől a fejedelmek már minden ruháját elszedték és szétviszik a tartományok nevével jelölt ruhadarabokat. A bajor választó a császári koronát is a fejére tette. Fleury bíboras azonban még így is megelégedve az eredménnyel. A második érem (B. l. III. táblán) előlapján ők ketten veszik körül a kifosztott királynőt, a többiek elmaradtak. A harmadik metszet a kocka fordultát mutatja (3. l. III. táblán). A császári korona már meg-ingott a bajor választó fején és menekülés közben búsan néz vissza a királynőre. Mária

Terézia fürgén bújik bele a bajor nadrágba, komornája segít neki. Fleury bíboros a szoba sarkában töpreng a kudarcon. A második érem (B. I. III. táblán) hátlapjáról csak a bíboros maradt el. A komorna elhagyása a másoláson túlmenő kompozicionális változtatást idézett volna elő, ő emeli fel a királynő szoknyáját és így válik láthatóvá a jelképes bajor nadrág. Mindkét szokásos színvonalú rézmetszet kompozíciója sikerültebb, mint az osztozkodást ábrázoló metszeté. Kevesebb a szereplő, a cselekmény drámaibb, a mondanivaló világosabb, a karikatúra szellemesebb. A kísérő szövegek elhagyhatók, a képek kifejezőek a gondolatot. Az érmen a kompozíciók még egyszerűbbekké váltak, mesterüknek nem volt nehéz a dolga. Az elő- és hátlap közötti ellentét itt történeti, a királynő sorsának rosszból jóra fordulását szemlélteti. Ezt fejezi ki a metszeteken nem szereplő szellemes szószalagok hozzáadása is. Az előlapon a bajor választó mondja: Győztem! —, a hátlapon a királynő: Vesztettél!

Az érmék vésői vagy vésője mind a négy kis kerek kép megkomponálásánál, azaz másolásánál ugyanúgy járt el. A sokalakos jelenetekből csak a fontos figurákat vette át. A figurák formáiban az érméken a metszetekkel szemben kis eltéréseket tapasztalunk. Mint a kompozíciók leegyszerűsítése, ezek is természetes következményei az éremművészeti követelményeknek. A vonalak még élesebbek, mint a metszeteken. A ruhák részleteiben, különösen a kis pontokkal jelölt helyeken, sok az eltérés. Ilyen az érmék egyetlen formái plusza, a kisfiát karján tartó királyné krinolinjának kis csillagos mintával való telehíntése. Ugyanennek az alaknak a metszeten eltakart körvonalát az érmen ki kellett egészíteni. A plasztikus kép tisztasága a kis formák némi eltolódását is megkívánta. Az érmék képei így önálló invenciót nem mutatnak, azonban mesterüknek megvolt a maga érzéke hozzá, hogy a körbe komponálható motívumokat kiemelve a készen kapott képekből.

Sem a metszeteken, sem az érmeken nem szerepelnek szignatúrák. Az érmeeken szereplő 1742 évszám, mely a metszetek terminus ante quemje, mutatja, hogy a karikatúrák a politikai eseményekkel egy időben készültek. A készülés helyére a metszetek holland, francia, angol szövegeinek vagy az érme német, holland, francia szövegeinek

nyelvéből nem következtethetünk. Az osztozkodást ábrázoló lapon azonban szerepel a kiadó: Cooper T. londoni kiadó neve. Egy a kifosztást ábrázoló laphoz hasonló tárgyú más metszet (4), szövege szerint, angol eredeti után készült. A bajor nadrágba bújó királynő: ábrázoló lap közlétevéje megjegyezte, hogy a közölt kép is angol metszet után készült. A kérdéses három metszet angol eredete így a holland és francia szövegek mellett is valószínűvé válik. Ezt a feltevést megerősíti egy Mária Teréziának Nagy Frigyes felett aratott diadalát ünneplő angol szövegű és londoni kiadású karikatúra (5. l. szövegközi kép), melyen a kifosztási jelenet három mellékalakját más vonatkozásban látjuk viszont. E rézmetszeten Bickham George junior szignaturája és az 1745 évszám szerepel. Bickham a XVIII. század első felében mint az angol politikai karrikatúra megteremtője vált ki († 1758). Egy másik lapot is ismerünk tőle, mely ugyancsak a Mária Terézia körüli háborús bonyodalmakra vonatkozik (6) és melynek több alakja egy holland kiadású hasonló vonatkozású karikatúrán tér vissza (7). Bickham jelzett metszeteinek technikája és stílusa is megegyezik az érmeek számára lemásolt jelzetlen metszetek művészi munkájával. A stílus sajátosságai és a technikai készség azonban ezen a színvonalon az egykorú angol karikatúra más művelőinek munkáitól sem sokban különböznek (8) és inkább a közös tárgykör és a kompozíciók egészben vagy részben történt átvétele visznek közelebb a mester megállapításához. A szóbanforgó metszetek mesterét tehát Angliában, Londonban. Bickham George junior 1742-ben működő műhelye körül kell keresnünk.

A metszetekről másolt érmeek angol politikai vonatkozású, angol, holland, latin szövegű érmeek csoportjába tartoznak. A képek és a betűk közös stílusa és technikája egy mesterre vagy műhelyre mutat. Évszámaik szerint a metszetekhez hasonlóan a negyvenes években készültek. Ebbe a csoportba tartozik még egy Mária Teréziára vonatkozó gúnyképes érem is, melynek metszetről másolása még megállapításra vár (C). Ez érme (D) angol vagy holland eredetének kérdését az angol eredetű és holland közvetítéssel a kontinensre került metszetek másolása annyiban tisztázta, amennyiben a metszett majd vert képek „Vorlagejának“, a művészek mintájául szolgáló rajznak, angol eredete kétségtelenné vált. Kérdéses maradt azonban, hogy az orániai később hannoveri dinasztiaik korában, az angol és holland közvetlen politikai és kulturális kapcsolatok idején, maguk az érmeek Angliában vagy Hollandiában készültek-e?

A mai körülmények között csak a budapesti közgyűjteményekben kutattunk. Az éremművészeti anyag szíves közléséért Dr. Huszár Lajosnak köszönetet mondunk.

Metszetek:

1. Mária Terézia országainak szétosztása.

Rézmetszet, röplap.

A metszet lemezének mérete: 24×36 cm. A lap mérete: 53.5×42.5 cm.

Címe: LA RARETÉ DE PRAGUE. DE PRAAGSCHE RARIEKIEK.

A képen szereplő személyek szószalagjai és a kép alatti vers francia és holland szövegek. A vers holland szövege adott dallamra énekelhető.

A lap alján: „Te Amsteldam, by JAN 'T LAM, Boekverkooper bezuyden 't Stadhuys, naer de Copy van LONDON, Publish'd According to Act of Parliament, by T. COOPER, at the Globe in Pater-Noster-Row.“

A Magyar Történelmi Képesarnok metszetgyűjteményében.

2. Mária Terézia kifosztása.

Rézmetszet, röplap.

A lent levágott szélű lap mérete: 21.8×25.8 cm.

Címe: T . . . H Versoeninge ofte de Q . . . N . . . van H . . . Y naekt uytgeschud.

A képen szereplő személyek magyarázó megjegyzései és a kép alatti vers holland szövegek.

A Magyar Történelmi Képesarnok metszetgyűjteményében.

3. Mária Terézia bajor nadrágba bujik.

Rézmetszet, röplap.

Az eredeti lap a budapesti közgyűjteményekben nem található meg.

Közlötték a Tolnai Világtörténelme, Ujkor, II. k. 334. l. Szövegét nem közlötték.

4. Mária Terézia kifosztása.

- Rézmetszet, röplap.
A metszet lemezének mérete: 21.5×30 cm.
Címe: De Koninginne van Hongaryen ontkleedt.
„1742 — Volgens de origineele uit het Engels. — Indiana.“
A Magyar Történelmi Képcsarnok metszetgyűjteményében.
5. *Mária Terézia és a bajbajutott Nagy Frigyes.*
Rézmetszet, röplap.
A metszet lemezének mérete: 20×32.8 cm.
Címe: The Evacuation, or, the Sh-tten Condition of the King of Pru-a.
„Bickham ju se May's Buildings Covent Garden 1745 Where is sold 20 more.“
A Szépművészeti Múzeum grafikai gyűjteményében.
6. *III. Károly temetése.*
Rézmetszet, röplap.
A metszet lemezének mérete: 20×32.8 cm.
Címe: The European Mourner s: Or, the Emperor's Funeral. With Belleisle's
Progres to Captivity.
„Bickham May's Buildings Covent Garden where may be hod 30 more different sorts.“
A Szépművészeti Múzeum grafikai gyűjteményében.
7. *Az európai uralkodók bálja.*
Rézmetszet, röplap.
A metszet lemezének mérete: 23.2×37.2 cm.
Címe: BERICHT Van den SOLEMNE LE BAL, Die de Potentaten van Europa op de
Grootte Duitsche Zaal gehouden hebben. OUVERTURE DU BAL SOLEMNEL, Que
les Puissances de l'Europe, ont tenus a la grande Salle Germanique.
„The Amsterdam by ARENDT VAN HUISSTEEN, Boekverkooper op de hoek van de
Gapersteeg 1742.“
A Magyar Történelmi Képcsarnok metszetgyűjteményében.
8. Más hasonló metszetek a Magyar Történelmi Képcsarnok és a Szépművészeti Múzeum
gyűjteményeiben.

Érmek:

(valamennyi az Orsz. Magy. Tört. Múzeum Éremtárában.)

- A. Bronzérem. Mérete: 43 mm.
Előlap körirata: EEDE EN VERBONDE GEBROOKEN: ENT VUUR ALOMME
AANGESTOOKEN
Hátlap körirata: DE PRAGMATIQUE SANCTIE BELOOFT EN NOU VAN MYN
ERVELANDE BEROOFT
Hátlapon: 1742.
Montenuovo: 1707. — Welzl: 7857. — Széchényi Appendix: 108. 1.
- B. Bronzérem. Mérete: 41 mm.
Előlap körirata: DIE ENT BLOSTE KONIGIN VON UNGARN.
Előlapon szószalag: J'AI GAGNE.
Előlapon: MDCCXLII.
Hátlap körirata: DIE KONIGIN VON UNGERN ZIEHT EIN BEUERSCHE
HOSE AN.
Hátlapon szószalag: VOUS AVEZ PERDU.
Hátlapon: MDCCXLII.
NB. variáns elő- és hátlapján: MDCCXLIV.
Montenuovo: 1747. — Welzl: 7875. — Széchényi Appendix: 108. 1.
- C. Bronzérem. Mérete: 38 mm.
Előlapon szószalag: DAS IST DAS VERITABLE UNGARISCH WASSER.
Hátlapon: 1743.
Montenouvo: 1712. — Welzl: 7876. — Széchényi Appendix: 108. 1.
- D. Hasonló érmek a Magyar Történelmi Múzeum Éremtárában pl.: Vernon tengernagy,
1741. Spanyol béke, 1741. Stuart Jakab (?), 1743. Vilmos cumberlandi hg, 1746. Vilmos
Károly Henrik hg, 1747. Orániai Vilmos, é. n. ifj. Vayer Lajos.

Kresznerics Ferenc érmészeti feljegyzései.

A budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi Kresznerics Ferenc naplóját, helyesebben utazási feljegyzéseit 1796—1810 évekből és ebből az utazási naplóból írtuk ki az érmészeti vonatkozású feljegyzéseket, melyek érdekes képet adnak egy XIX. sz. elején élt gyűjtő érdeklődési körére és gyűjtői tevékenységére nézve.¹

Kresznerics Ferenc neve különben nem ismeretlen a magyar tudományos világban. Különösen matematikai, nyelvészeti és teológiai műveiről tud a szakirodalom, de a numizmatika terén is hagyott maradandó nyomot egy-két értekezésével. Életével és tudományos működésével nem óhajtunk részletesen foglalkozni, mert csak a naplójegyzetek ismertetése és magyarázatokkal való ellátása a cél. Ezért életrajzából a Szinyei adatai alapján csak a legszükségesebb részleteket közöljük egész röviden.²

Kresznerics Ferenc bölcséleti doktor, r. k. plébános volt. 1776 febr. 25-én született Iváncon, Vas megyében. Apja Kresznerics Ádám, ivánci jegyző, anyja Loránth Krisztina volt. Iskoláit Szombathelyen, Sopronban és Pozsonyban végezte. 1790-ben szentelték pappá. Nádasdon és Salomváron volt segédlelkész, Apatiban udvari káplán és Iváncon segédlelkész. 1792-ben Zalaegerszegre került, 1793-ban Szombathelyen a Teológián a bölcséleti tanszékre hívták meg, a következő évben pedig a pesti Egyetemen bölcséleti doktorátust szerzett. 1796—1802 között beutazta az ország több megyéjét és útjáról naplót vezetett. Gyűjtötte a közmondásokat és a gyökérrendű magyar szótárt írta. Egyben régiségek gyűjtésével is foglalkozott. 1804 végén Somogyi János státus tanácsnok fia mellé került nevelőnek Bécsbe és 2 évig élt itt. Szorgalmasan gyűjtötte az érmeket és könyveket. 1806-ban megint Szombathelyen lett tanár, majd 1812-ben Ságara ment plébánosnak. 1822-ben kemenesaljai esperes lett, 1827-ben pedig szentszéki bíró. Még korábban, 1813-ban a M. T. Akadémia a tagjává választotta. Termékeny munkás élet után hunyt el 1832 jan. 13-án. Könyveit, régiségeit és kéziratainak egy részét Teleki József gróf 4000 forintért vette meg és az Akadémiának adományozta.

Jelentősebb tudományos művei: Tentamen publicum e geometria pura et practica 1807, Tentamen publicum ex algebra 1808, Magyar szótár gyökérrenddel 1831—32 stb. Az utóbbit az Akadémia 200 dukáttal jutalmazta. Kisebb-nagyobb értekezései jelentek meg a Magyar Hirmondó, Hazai és Külföldi Tudósítások, Erdélyi Múzeum, Tudományos Gyűjtemény stb. folyóiratokban.

Érmészeti tevékenysége kettős volt. Gyakorlati gyűjtés és elméleti tudományos munkálkodás. Gyűjteményének terjedelméről és összetételéről Weszerle József kéziratos feljegyzéseiből értesülhetünk.³ Szerinte a Kresznerics gyűjteményében volt mintegy 50 ezüst és réz görög pénz, 36 ezüst és 2 réz római köztársasági, 8 arany, 413 ezüst és 2550 réz császárkori érem, végül 10 aranypénzből, 10 emlékérem- és tallérből, valamint 200 garas és denárból álló magyar anyag. Az utóbbiak között említi Szent István és Salamon pénzeit, Kemény János tallérját stb. Megjegyzendő, hogy a pénzek jórésze Szombathelyen és környékén előkerült leletekből valló. Látható, hogy a gyűjtemény súlypontja a római pénzekre volt.

¹ A napló pontos címe: Kresznerics naplója bécsi útjáról és dunántúli útjáról 1796—1810. évekből, levélmásolatai és egyéb jegyzetei. Kéziratban. Budapest, Egyetemi Könyvtár G. 160.

² Szinyei, Magyar írók élete és munkái, VII. 275—77. l.

³ M. T. M. Éremtárában, 39. k. 187. l.

A gyűjtemény egy részének részletes leírása is fennmaradt két kéziratos műben. Az egyik „*Nummi comati Romani, quos Museum Francisci Kresznerics complectitur*” címen 1803-ból a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonában, a másik pedig „*Nummi veteres, quos Museum Francisci Kresznerics complectitur*” címen 1819-ből az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában. Az utóbbi kézirat 286 és 291 lapot tartalmazó két kötetből áll. Előbb jönnek a görög és barbár pénzek, majd a római consularis és császári érmek, végül a császárkori pénzek időrendben, hozzávéve a bizánci pénzeket is. Appendixben sorolja fel az új szerzeményeket. Végül a császárok nevei és a feliratok betűrendje szerint készített indexek egészítik ki a leírásokat. Mindenütt, ahol lehet, idézi Eckhelt, akinek a rendszerét követte, mint bevezetőben említi, és feljegyzi lehetőség szerint az érmek lelőhelyét is.

Nyomatásban egyetlen numizmatikai vonatkozású műve jelent csak meg. „*A császárok*. Írta görög nyelven második Iulianus császár. Megmagyarázta Kresznerics Ferenc“. 1806-ban jelent meg számos, a szöveg közé nyomott rézmetszésű érem-ábrával. Ez lenne a műnek érmészeti vonatkozása és ebben Kresznerics hű követője a XVII–XVIII. sz.-ban elharapódzott divatnak, mely a numizmatikai irodalomban a császárok életrajzait éremképekkel illusztrálva megjelenő művek egész sorozatában élte ki magát. Ez a munka nem is jelentős természetesen érmészeti szempontból, annál inkább a pontos leírásokat tartalmazó kéziratos feljegyzései, azaz gyűjteményének fennmaradt katalógusai.

Ismertetve Kresznerics gyűjtői és tudományos tevékenységét, ráterhetünk az említett naplójegyzetek közlésére, hol mindenütt igyekezni fogunk, amennyire lehetséges, a feljegyzésekben említett érmészeti adatok magyarázását is. A feljegyzések nemcsak magyarul, hanem latin nyelven is íródtak és művelődéstörténeti szempontból is érdekesek, mert megvilágítják — mondhatni — egy lelkes gyűjtő hétköznapijait. Az első fejezet a leltárjegyzékkel kapcsolatos feljegyzéseket tartalmazza (a kurzív rész a napló eredeti szövege):

1796 okt. 12. *Ki indulván új székeknek, Szent Györgynek. Jászapáti itt láttam a Maximianus pénzt.*

1802 szept. 7—12. Azon öt napok alatt, míg Tomajba mulattam, elolvastam Schönvisner urnak azon egész munkáját, melyet a régi magyar pénzekről írt. Ez a munka a mindenki által ismert Notitia Hungaricae etc. címen 1801-ben megjelent könyv.

1802 okt. 21. (Bihálba a plébánosnál) láttam azt a forgó eszközt, mellyel pestisbe szokták áldoztatni a betegeket és a numismát.

1802 októ. 22. Átrándultam Gödrébe Winkler urhoz. Winkler kőszegi születésű érdemes pap. Sokat jótékonykodik s tudós ember. Titularis kanonok s jól érti a héber nyelvet. Van egy régipénz gyűjteménye. Van ezen gyűjteményben 25 régi arany, 285 ezüst, a többi réz, mind öszve több két ezer darabnál. Sok esztendőktől fogva szedte nagy munkával, a mint a Cseh országba, és bé Török országba, Bosniába, és más helyekre folytatott levelezése nagy csomóval mutattya. Vannak benne Attila ezüst pénzei is, melyeket ő legalább azoknak tart. Vannak fáttyu pénzek is közöttte, de a melyeket a forgott Numismaticus könnyen kiismer. Ezen gyűjteményét a Pesti Magyar Universitáshoz ajándékozza egy levele⁴ által, melyet ő a Consilium által ő Felsőségének küldött lésnek. Ime egy tevékeny gyűjtő személye került napvilágra. Winkler a gyűjteményét tényleg az Egyetemnek ajándékozta. Erről írja Stöhr Géza,¹ hogy 1804-ben összeállított lés a kor tudományos színvonalán álló éremgyűjteményt Winkler Mihály gödrei plébános, pécsi tiszteletbeli kanonok a pesti Egyetemnek. A gyűjtemény katalógusa a legpedánsabb numizmatikai művek egyike.⁵ A fentebb említett Attila ezüstpénz valószínűleg az ismert fiktív Attila-érem lesz (Weszerle, Érm. Táblái G. III. 5.), hátlapján Aquileia képével. Ennek utánöntött példányai elég gyakoriak.

⁴ Stöhr G., A budapesti Tud. Egyet. Class. Arch. tanszéke Éremtárának története, Orsz. Magy. Régészeti Társ. Évk. II. 1923—26. 319—25. l.

⁵ A katalógus pontos címe: Catalogus Numerum et aliorum Monumentum, auctore Rdo. D. Michaelae Winkler Canonico Honorario Quinque-Ecclesiensi Regiae Scientiarum Universitati Hung. Anno 1804. donatum. *Stöhr* i. m.

1802 okt. 25. A pécsi püspöki könyvtárt nézte meg, hol többek között „*nagyon gazdag régi Pénz gyűjtemény*“-t talált. Erről a gyűjteményről a Széchenyi gyűjt. katalógusa azt írja,⁶ hogy a pécsi Klimó-féle éremgyűjtemény sok ritka érmet tartalmazott, de bővebbet nem mondhat róla, mert kevéssel ezelőtt lopás csönkította meg.

1802 okt. 27. Pécsvárad, a szekszárdi templomba, mely most épült, Grabarics praefectus emléktáblát helyezett el... „*ezen kő mellé minden most forgandó pénzeket is akar rekeszteni, melyeket már össze is szedet*“... *A pécsvárad templomban a Szent-ségen egy numisma lógg, melly bizonyította, hogy azt egy külső országi biborossa az Apáturságnak csináltatta*“. Ez a Grabarits Lázár prefectus egyúttal Tolnamegye táblabírája is volt.⁷ Az a szokás, hogy újonnan emelt épületek, különösen templomok falában vagy alapjában forgó pénzeket helyeznek el, általános szokás volt századok óta és néhol ma is divatozik.

1802 nov. 1. Az eszéki töltésnél „*a Mursa omladéka között mintegy 40 ezer régi pénzeket találtak*“... Erről a hatalmas leletről semmi más feljegyzést nem sikerült találni.

1802 nov. 7. Kiskomáromban Csalló nevű káplánnak könyvei és pénz gyűjteménye is van.

1804. nov. 26. (Bécsben) *emi I. S. C. aureum gallicum in moenibus repertit.*

1805 ápr. 26. (Éttől kezdve a feljegyzések mind Bécsből) *hic pransus Semsei cum filia, Németh Cons. Barthodeischi et Prényi Georg Consil.⁸ vespere cum D. Semsei Personali usque quadrantem pro 12 matutinis currimus, praesertim de rebus numismaticis, hi ille insignem collectionem e Romanis 5 millia, inter caetera de Pancratio D. N. PACATIANVS AVG cum nota anni 1001, qui est Christi 248. Hungaricam quoque elegantem, in qua est aureus Abafi (sic!) pondere 100 aureorum. O huius forma, in medio est aureus 20 aur. p. circa circum 10, videntur tunc, sicut cum hostiis fecisse. D. Jankovics dives in MSS. Comes Széchenyi quin ei 12 m. promisit.* Tehát Semseivel és barátjaival ebédelt. Este Semseivel, a hajnali ájtatosság előtt egy negyedórával előbb fejezte be a beszélgetést. Főként numizmatikáról volt szó. Ismerteti Semsei szép gyűjteményét, benne Apafi 100 dukátos aranypénzét, melyet Jankovich és Széchenyi gróf versenyezve igyekeznek megszerezni. Az itt említett Semsey András királyi személynök ragyogó közéleti pályát futott be.⁹ 1778-ban tagja volt a 3 bánsági megye visszacsatolására kiküldött bizottságnak, mint királyi biztos. Majd királyi táblai elnök, septemvir, az udvari kancellária tagja, Ugocsa és Abaúj megye főispánja, királyi személynök, végül 1808 óta kamarai elnök lett. 1814-ben halt meg. Szép éremgyűjteményét Weszerle József is ismerteti említett kéziratok feljegyzéseiben.¹⁰ Szerinte a gyűjteményben aranypénz volt 722 körmőci arany súlyában (kb. 2530 g), ezüstpénz pedig — emlékérem és tallér együtt — 24 font (kb. 13 kg). Számszerint 35 görög, továbbá 64 arany, 90 ezüst és 1200 réz római pénz. Sok magyar, erdélyi arany és tallér, közöttük Báthori Kristóf, Albinus Mihály stb. tízes aranyai, Brandenburgi Katalin aranyforintja, de mindenekfelett Apafi százdukátos aranyérme. A Széchenyi-katalógus is dicséri a gyűjtemény gazdagságát. A Kresznerics által említett Pacatianus-denár a Coh² V. 7. sz. érem,¹¹ mely Róma fennállásának 1000 éves emlékére készült. A legfontosabb azonban az Apafi-féle százaz arany emlegetése. Erről Kresznerics azt írja, hogy Széchenyi Ferenc gróf és Jankovich Miklós, mindkettő híres gyűjtő a maga korában, versengve igyekeztek megszerezni. Weszerle szerint „a Jankovich emptus“, tehát, úgy látszik, végül is a Jankoviché lett az érem. Jankovich gyűjteménye vétel útján tudvalevőleg a Magyar Nemzeti Múzeumba került és a gyűjtemény eredeti katalógusát átnézve, abban tényleg rá is

⁶ *Cat. Num. Hung.* III. k. 292. l.

⁷ *Schematismus* 1805. 179. l.

⁸ Johannes Bapt. Németh de Nyék, Joannes Barthodeiszky de Rátk et Salamonfa és Georgius L. B. de Perény, mindhármán consiliariusok vagyis udvari tanácsosok voltak az egykorú *Schematismus* (1805. 120—22.) szerint.

⁹ *Pallas Lexikon* XIV. k. 1052. l.

¹⁰ *M. T. M. Eremtára birtokában* 33. k. 33. l.

¹¹ néhai Jónás Elemér dr. meghatározása.

akadtunk erre a nevezetes éremre a 246. sz. alatt.¹² Az itteni adatok szerint ez Apafinak 1674-i százasa aranya, melyet ő Semsey Andrásról, Szójeczky József közvetítésével, 132 dukátért vásárolt meg. Ezt az érmet Resch ismeretes művében 196. sz. alatt írja le és az érem azonos a Magyar Történeti Múzeum Éremtárában őrzött Apafi 100-as arannyal, tehát ezek szerint ennek az aranyéremnek a hiteles provenienciáját egyelőre 1802-ig ki tudjuk mutatni.

1805 ápr. 28. *sim apud Marton Praefectum, qui mihi narravit de aureo Mathiae Corvini cum ejus effigie.* Ez az aranyérem csak azzal a XVI. sz. végén Severin Brachmann Bécsben és Prágában működött éremművész által készített posthumus Mátyásémmel lehet azonos, melyet Rupp 551. sz. alatt ír le.¹³ Az előlapon arckép, a hátlapon többsoros felirat látható. Az egyetlen ismert aranypéldányt a bécsi Állami Éremtár őrizte és ez csak az 1935-i velencei egyezmény értelmében került vissza több más műkincssel együtt Magyarországra. Nyilván erről a darabról tesz említést a különben ismeretlen kilétű Márton prefectus, mert Mátyásnak ismeretes ugyan más arcképes emlékérmé is, de aranyból csak ez a típus.

1805 máj. 22. *Praep. Nagy discussit, per illum misi Literas Hüblero, Horváth Clerico cum uno Libro Numismatico...* Ez a prépost valószínűleg azonos Nagy József szombathelyi préposttal.¹⁴

1805 máj. 24. *hic pransus Praep. Csornensis cum Pisceli Heiszler ex Saxonibus Transilvania oriundo, hic mihi numos antiquos promisit.* A csornai prépost 1805-ben Buday Ágoston volt.¹⁵

1805 jún. 22. *emi 4 monetas memoriales Caroli Archi Ducis emortualem nuptias Oenipontanas adventum eo 4 Augggg et Clementis 14 a Tandlero in platea Carinthiae a 15 grossis.* Károly József főherceg Mária Terézia második fia volt és a négy emlékérem a rövid jelzés szerint valószínűleg a következő lehetett: 1. Károly főherceg halálára 1761 Wiedemanntól (Széch. kat. I. 368. l. 107.), 2. a császári család Innsbruckba érkezése 1765. Wiedemanntól (Széch. I. 378. l. 138.), 3. Lipót fhg. és spanyol Ludovica házasságára 1766. Wiedemanntól (Széch. I. 378. l. 139.) és 4. valószínűleg Mária Terézia koronázási érme Iustitia et Clementia felirattal 1741 (Széch. I. 243. l. 24.).

1805. jún. 16. *venit Schwarz, accepit literas a Balog C. Gius. et monetas antiquas cum literis.*

1805 jún. 18. *...fui apud P. P. Servitas, vidi eorum Bibliotecam, Collectionem item Mineralium et Numorum...*

1805 júl. 5. *D. Istvánfi Parochus in Koronczó apud me advenit et Sági, retulit 35 numos Romanos.*

1805 júl. 13. *visitavit me Gindl ex Paulinus, cui et ego visitam restitui, habitat in Kärtnerstrasse nro. 1137 in 2º consigne, emi ab eo 3 arg. Monetas, singulas a 15 grossis, unam Otaciliae Sev.*

1805 júl. 15. *ab uno Aurifabro in Trattnerhof emi Monetas Romanas 50 cupreas, inter quas et Magnentii erat.*

1805 júl. 15. *(emi) item nummum 1 argenteum Trajani ab 1 flno.*

1805 aug. 5. *emi numum argenteum Caesarii 30 kr.*

1805 aug. 10. *emi Kevenhüller Numismatica 30 kr.* E mű teljes címe: F. A. Kevenhüller, Regum veterum numismatica etc. Viennae 1752.

1806 jan. 25. *Aurifabrum et Binzium adivi, hic jam vendidit numariam collectionem.*

1806 ápr. 25. *Chyrurgus Dinnhoffer fuit apud me, et dedit numos, ut ei describam.*

1806 máj. 1. (ad Augarten) *et conveni cum Cap. Josepho Horváth de Szent György, qui mihi numos antiquos promisit.*

¹² M. T. M. Éremtára gyűjteményében. „Maximum hoc omnium aureorum hungaricorum et transylvanicorum monumentum Andreas Semsey Ecce'sae Camerae R. Hungaricae Praeses a familia Csákyana obtinuisse retulit. Per Josephum Szójeczky occasione auctionis post fa Semseyana ab aureis centum triginta duobus procuratum“. A katalógus 1805. ápr. 1-ről van keltezve és belőle még az is kiderül, hogy Semsey állítólag a Csáky családtól szerezte.

¹³ Dworschak soro'ja a Severin Brachmann művei közé. Archiv für Med. u. Plakettenkunde 192—24. 77. l.

¹⁴ Schematismus 1805. 29. l.

¹⁵ Schematismus 1805. 43. l.

1806 jún. 22. (ad P. P. Capucinos) *ibi pransi presidente Senctione Jászvics cum numismate*. Ez Jászvitz Lajos tanácsossal „secretarius aulicus“-szal, egyben levéltári igazgatóval lehetett azonos.¹⁶

1806 aug. 20. *emi Eckhel Catalogum rei numariae Vindobonae Caes. Musei a 10 flnis*. Ez a mű 1799-ben jelent meg. Kresznerics, mint kéziratából tudjuk, nagy tisztelője volt Eckhelnek.

1806 aug. 30. . . . *emi librum . . . rei numariae a 24 kr.*

1806 szept. 22. *visitavi ministrum A catholicum, a quo accepi numum Gal. VALERIAE*.

1806 szept. 25. *accepi a Polgár numum argenteum Hadriani*.

1806 okt. 19. *accessi P. Bober, a quo emi 23 monetas argenteas 20 flnos, quibus familiarum erant 18*.

Eddig szól egy összefüggő, időrendben írt naplórész, amelyik tehát részint dunántúli útvjáról, részint pedig bécsi tartózkodásáról számol be. Ezután következik egy kisebb rész 1805 őszéről, mely felvidéki útjának eseményeit írja le és 1809 őszéről, melyet viszont már otthon írt.

1805 okt. 8. *Meglátogattuk Singentoller Urat (Selmecen), régi pénzeit láttuk, a Rákócziét, két félét. Concordia Religiorum és Dimidium facti*. A két említett Rákóczi- emlékérem közül az első a szécsényi országgyűlésre készült 1705-ben (Resch 92—97), a másik pedig a szabadságharc megkezdésére 1703-ban (Resch 98—104), mindkettő Warou Dániel ismert műve.

1805. okt. 10. (Nyitra) *a templomi ritkaságok között egy kehle, mellynek alsó. középső és felső kerületén van 18 régi Római arany, mint Sabina, Faustina, Galba, Aurelius, Antonius, Constantinus, Arcadius, Iustinianus sat. császárok aranyai, meg böcsülhetetlen ritkaság*. Ez a kehely ma is megvan Nyitrán a püspöki Székesegyház kincstárában.¹⁷ A reneszansz ízlésű kehely 1460—1520 között készülhetett. Hat karélyos és az érme a felső kosarán, a talpeikkelyeken és a lapított alma idomú nodusán foglalnak helyet. Valóban értékes és szép ötvösmű.

1809 szept. 10. *fodicam in horto . . . inveni numum antiquum*.

1809 szept. 14. *inveni intra deambulandum 2 numos antiquos*.

Ezekkel a bejegyzésekkel végződnek az Egyetemi Könyvtárban őrzött naplójegyzetek. E feljegyzések a maguk igénytelenségében is igen érdekesek, mert bepillantást engednek egy régi éremgyűjtő mindennapi tevékenységébe. Milyen érmekeket, hogyan és mennyiért szerzett meg, milyen könyveket olvasott és kikkel érintkezett a korabeli gyűjtők közül? Másfelől azonban e feljegyzések jelentősége néha általánosabb érdekűvé is válik, mert eddig alig, vagy egyáltalán nem ismert gyűjtőkkel ismert meg, sőt időnként — mint pl. az Apafi százaz arany esetében — a tudományos kutatás is hasznát veszi az adatoknak. Mindenesetre egy lelkes és buzgó gyűjtőtermészet bontakozik ki e feljegyzésekből, melyek Kresznerics személyét, mint éremgyűjtőt, plasztikus élességben állítják eléünk.

A Kresznerics kézíratos jegyzeteit magában foglaló kötet e naplón kívül még egy érdekes numizmatikai vonatkozású emléket is tartalmaz, nevezetesen Kresznerics Ferencnek Görög Demeterhez intézett levele másolatát. Ez a görög Demeter író volt és egyben előbb I. Ferenc fiának József királyi hercegnek, majd a trónörökösnek a nevelője. A magyar nyelv és művelődés ügyének sok szolgálatot tett.

A levélben Kresznerics a könyve megjelenése körüli nehézségeket írja le, A császárok c. műve, mint már említettük érmészeti vonatkozású is bizonyos mértékben. 1806-ban jelent meg Pesten és mint az előszóban írja egy helyütt „Bényujtom Iulianus Császárnak ezen munkáját, mellynek homlok írása OI KAISARES, A' Császárok. A munka furesa. Külső borítéka mese, belső veleje történet, mulatva beszéll, nevetve szúr. Követ nem zúz, de annál mélyebb nyomot hagy maga után.“ Kresznerics bőséges

¹⁶ Schematismus 1805. 122. l.

¹⁷ Höllrigl József ny. múzeumi igazgató úr szíves közlése, akinek szívességéből a kehely fényképét is alkalmunk volt látni.

jegyzetekkel látta el a szöveget és az egyes császárok éremszerű képével illusztrálta a történeti részt. A levél, mely helyenkint nem nélkülözi a humort, jó példát nyújt az akkori nehéz könyvkiadási viszonyokra. Egyébként szövege a következő:¹⁸

Nagyérdemű Hazánkfia!

Királyi Nevelő!

Vagyon szerencsém bé-mutatni e' munkámat, zsengéjét a' Hazának szántt fáradásaimnak. Irtam Hazafiui egyenes szívvél, azon jó szívvél adom. Ki-mondjam e tartozó kötelességemet? Ki-mondom, mert most is gyönyörűséggel emlékezem vissza azon üdökre, midőn a' Posonyi nevelő-házban majd leküldött képekkel, majd bájos buzdításokkal, mint Nemzetünknek kedvelt Hirmondója bennünk a' Hazafiui tüzet gerjesztette, nevelte, táplálta. Azért is bátorkodom arra kérni, hogyha üdöt vesz e' munkám olvasására, legelsőben is olvassa-el a 302d lapon lévő Levellet, mint erántalévő érzéseit a' szívemnek és úgy térjen, ha tetszik, az elejére.

Indító okaimat le-irtam az első-beszédben, de azon kívül akartam mintegy észre vehetetlenül, a' régi pénzek eránt való köz-figyelmet is fel-gerjeszteni. Ezen kincsei a' Régiségnek hevernek még nálunk, és lábbal disztelenül tapodtatnak. A' vidéki Tudósok hordják-el.

Hogy hibátlan legyen a' munkám, minden szorgalmatossággal rajta voltam, de távoladobb esvén a' nyomtató helyétül, lehetetlen volt végre vinnem. Vigyázatlansága a' bötű-szedőnek (vagy talán tudatlansága) ejtett néhol hibákat a' Magyarban is, a' Görögben is. A' Magyar hibákat helyrehoztam, a' görögben imitt amott a δ helyett Z az v helyett ~ téve, de ezen hibákat, a' ki görögül tud, magátul is észre veszi, és meg-jobbitja, a' ki nem tud, annak mindegy, ha bár ómega áll is helyettek.

A' mi a' munka külső böcsét illeti, ha kedveltebb fia volnék a' szerencsének, vagy ha elő-mozdító Maecenásokra lehetne nálunk találni, könnyű lett volna a' munkát olly öltözettel elő-léptetnem, mellyel a' Nemzetünk is méltón kérkedhetne, értem a' régi pénzeket. Vagyon ezekbül nevezetes gyűjteményem, és vallami kevés tudományom is hozzá. De így koczára kellett vetni a' munkámat, és a' nyomtatónak mocskos nyerekedésére erezszteni, mocskos nyerekedésére mondám, mert méreg-árrat szabván az én verőtékem-ből nem áttall nyerekedni a' rossz Hazafi, sőt még eddig annyi böcsület sem volt benne, hogy csak egy ingyen-nyomtatvánnyal kedveskedett volna. De ez az ő mocskossága engem, mint több másokat, el nem idegenit az Irástul, mert a Magyar Szívnek tulajdona a' sürü akadályoknak ellenére is a' Haza javára törekedni, minden hitvány nyereséget megvetve. A' nyerekedés lelke, melly csak az alacsony szíveket illeti, mindenkor távul volt tőlem, és bizom a' Magyarok Istenében, távul is lesz. Illyen érzeményben, és kedves Hazámfia-eránt viseltető határozatlan tiszteletben vagyok és és maradok Mindenkor Igaz tisztelője. Kresznerics Ferencz Tanító és Nevelő m. n. — Költ. Bécsben a' Magyar utzában 10d 7berben 1806.

Huszár Lajos.

¹⁸ Eredeti helyesírással.

Kisebb cikkek.

Kiadatlan típusú kelta tetradrachma.

Egy feloszlott délvidéki magángyűjteményből került elő az alábbi kelta pénz. Újfalun (volt Szerém vm., ma Horvát királyság) találták, súlya 12.3 gr. Típusa eddig sem a nyugati kelta pénz-irodalomban, sem a Dessewffy-gyűjtemény, valamint Pink¹ típusai között sem található meg. Pink csoportosításában az eredeti macedon darabok közvetlen, de eldurvult utáizatai közé sorozandó.² Előlapján durva kivitelű, erőteljes Zeus fő. Hátlapján jól proporcionált lovon az olympiai lovas ül, háta mögött madár van. A ló előtt kopott jegy. Lábai közt függőleges beütés, a combján körkörös ellenjegy, a kisjenő-ihez hasonló.³

A darab kopott voltával sem magyarázható csekély súlya (12.3 gr), ez ellentétben áll jó stílusával. A hasonló kivitelű darabok — a leromlási fokozat kezdetén lévén — nehezebbek szoktak lenni. Az újfalui-val egyező súlyú darabok a bánáti centrumtól messzebb, Erdély és Románia területéről kerülnek elő. Ez a kérdés, valamint a hátlati madár ábrázolás problémája még kidolgozásra vár.

Lakos János.

¹ K. Pink: A keleti kelták és szomszédaik pénzverése. Diss. Pann. Ser. 2, No 15.

² U. ott II. t. 22 sz. köv.

³ Gohl 13. sz. ellenjegy.

Kolosvári Jordán Tamás emlékérmé (1570).

Amióta Bergmann¹ újra felfedezte Antonio Abondiónak ezt a remekét, élénk érdeklődés támadt a művész és Jordán személye iránt: tárgyalják tudományos munkásságát és hányatott életét, mások a doktor művésszel való kapcsolatát keresik, valamint az emlékérem keletkezése körülményeit. Sajnos, sok részlet még megoldásra vár, ezek között elsősorban az érem talányos felirata: „*Novissima virus*“.

¹ Bergmann, Medaillen auf berühmte Männer, Wien, 1858.

Közönségesen úgy magyarázzák, hogy Jordán ezt az érmet egy különös járvány elfojtásáért kapta volna Brünn tanácsától, mások szerint a morva rendektől, vagy Kraftheimi Crato János udvari orvostól, esetleg Miksa császártól, jutalmul. A zavart Jordán hiányos életrajza okozza. Mikor a fiatal doktor francia oklevelével 1566-ban Bécsben, véletlenül Abondióval egy időben megjelent, a gyakorlat jogáért felvételt kellett kérnie a fakultásnál. Itt repetitóra, azaz újabb disputációra utasították, majd drága szertartások után felvették, sőt megengedték neki, hogy ingyenes előadásokat tarthasson Galenusból, de egyben eltávolításáról gondoskodtak. Ungnad Lajos marsal seregéhez küldték tábori orvosul. A komáromi és győri csapatokat akkor tizedelte legjobban a kiütéses tifusz, Jordán mégis egy éven túl szolgált ott, amíg maga is megbefegedett. Mint lábadozó beteg tért vissza Bécsbe, ahol a fakultás, érdemei elismeréséül, a nemsokára kitört pestis zárlat-főorvosává tette. Mikor innen, Ungnad támogatásával szabadulni igyekezett, megvádolták, hogy esküje megszegésével szökik a baj elől, tehát nem méltó a kar további támogatására. Jordán ezért, 1568 végével, elfogadta Brünn tanácsa meghívását a városi fizikátusra, de állását csak egy év mulva foglalta el, addig Szomolyán várában időzött Salm Kristóf, a marsal testvére vendégeül. Salm ezt a birtokot Ungnad—Losonezy Anna (báró Balassa Bálint ideálja) jussán kapta és akárcsak a másik Salm György Szereden, az üldözött Bornemissza Péter pártfogója, igen élénk magyar udvart tartott.

A szomszéd Vöröskővára, ekkor a Fuggerek birtoka, Clusiust látta gyakori vendégül, de ide járt Abondio is, legalább egyik érmének tanusága szerint, amikor hivatalos ügyei tartósan Pozsonyba szólították, így pl. 1569 tavaszán.

Jordán akkor sűrűn járt Pozsonyba² és barátja Purkircher doktor házában, az írók és művészek találkozóhelyén megint „ülhetett“ a mesternek, de mindenesetre közelebbi ismeretségbe lépett vele. Abondio 1569 júniusában újra Bécsben van, nemsokára ott terem Jordán is, a néhai nádor, Nádasdy fia Ferenc betegágyánál. 1570 elején a doktort egyik eseh pártfogója, Ján Zerotin útján, valami udvari beteg kedvéért, Prágába hívták. Ennek elismeréséül aztán bécsi konkurrencsei, hogy jobban legyen lekötte: „Proto-medicus Moraviae“ nek neveztették ki. Az új rang nyilván csak az érem, vagy legalább a mintázás után elkészülte után jöhetett meg, mert Abondio a doktort még medicusnak nevezi. Jordán ekkor 31 éves. Mivel pedig pontosan tudjuk, hogy 1539-ben született, az érem tehát 1570-ben készült. Kérdés, ki viselte az érem költségeit? Brünn tanácsa nem jöhet tekintetbe, mert ott 1570-ben még alig ismerték a doktort, de még maga sem érezte a Morvát otthonnál. Tudós barátai, így pl. a tridenti származású Julius Alexandrinus, udvari orvos, vagy a bolognai Ulysses Aldrovandi előkészíthették ugyan a sűrűn hazajáró Abondióval való találkozását, de az érem költségét aligha bírták. Ugyancsak gyenge körülmények között élt a pozsonyi Purkircher doktor, de állandó pénzzavarban szenvedett maga, a különben jó egészségnak örvendő művész is. A komor Crato, udvari főorvos, nem igen szenvedte Jordánt, különben annyira takarékos volt, hogy ilyen költségekkel nem gyanúsítható. Csak az lehető, miként Gerevich² hangoztatja, hogy a doktornak valami háláspacienze rendelte ezt meg honoráriumként, vagy talán búcsúzóknak, amikor Bécsből távoznia kellett.

² Gerevich Tibor, Antonio Abondio császári és királyi udvari szobrász, festő és éremkészítő. Klebelsberg-Emlékkönyv, 463—497. l.

Az így megállapított 1570-es dátum azonban végleg kizárja az általánosan vallott nézetet, hogy az érem szimbolumai az 1577—78. évi „Morbus Brunnogallicus“ szerencsés elfojtására céloznak.³ A morvarendek Jordánt már 1573-ban vették fel a lovagrendbe, régi magyar nemessége elismerésével, ennél fogva nem jutalmazhatták vele a 6 évvel utóbb jött brünni baj elhárításánál szerzett érdemeit. Nem általuk nyerte nemességét, mert ezzel nem léphetett volna azonnal a lovagrendbe, végül a kolosvári előnév, csak származási helyére utal és nemesi előnévnek nem tekinthető.

1576-ban adta ki a Morbus hungaricus-ra vonatkozó 10 év előtti észleleteit a komáromi táborból a Pestis phaenomena külön fejezetében és csak ezután következett a híres Morbus Brunnogallicus-nak: először 1578-ban Frankfurtban, utána 1580. és 83. évi kiadása. Az 1793. és 1863. részleges utánnyomás mutatja e kis röpiratnak nagy jelentőségét.³

J. emlékérmé eléggé ismeretes. Előlapján a doktor arcképe, hátlapján a szűkszavú: „*Novissima virus*“ felírás, alatta valami csarnokos, boltíves épület romjai, az előtérben egy könyv táblája késsel, mellette egy felvagdalt skorpió.⁴ Ez a homályos „szimbolum“, de méginkább a feltűnő szöveg, miként Magyary Kossa⁵ írja, már sok fejtörést okozott. Legelőbb Bergmann akadt fenn rajta és „a skorpió végén van a mérég“, majd „utolsó eszköz (gyógyszer a mérég)“ körülírással akarta megfejtetni. Faludi Géza:⁶ „legnagyobb baja a járvány“nak fordította, Fiala szerint: „legrosszabb a mérég (járvány)“⁷ Magyary Kossa⁴, noha elfogadja Faludi nézetét, végül Jordánnak 7 évvel az érem után megjelent könyvéhez fordul további magyarázatért és a „Morbus Brunnogallicus, seu luis novae descriptio“ cím alapján felteszi, hogy a szimbolum szerint „Jordánnak, itt a könyvvel ábrázolt tudománya, olyan alaposan végzett az új járvánnyal, mint mikor a skorpiót kettévágják.“

Az előlegezett képmagyarázat elméletileg helyes lehet, de nem illik az éremre, különben a skorpió, nemesak az alattomosan támadó baj jelképe lehetne, hanem a medicinában hathatós, méregellenes külső-belső szernek. A híres: *Oleum de scorpionibus*-t, a XVIII. sz.-ig még officinális orvosságot, hozzánk az olaszok importálták. A felvagdalt skorpió tehát egyaránt beszélhetne a baj gyógyításáról, valamint elfojtásáról. A rom, állítólag Caracalla fürdője, a brünni fürdős lerombolt házára utalna, mellette a fa és egyéb apróság, együttesen csak kiegészítené a felirat értelmét de erről a fentiek után, szó sem lehet. A skorpió Jordán ősi címeréből való jelkép lévén, egészben az ő személyére vonatkozik.

De vegyük előbb a feliratot tagonkint. Mi a *virus*? Tacitus (Annal. XIII—XV.) írja: „*Decoquitur virus, cognitis antea venenis rapidum.*“ Azaz: Gyorsan ölő mérget főznek, az előbb kitapasztalt mérges anyagokból. Hasonlóan Suetonius: „*Augustus... Cleopatras psvillos admovit, qui venenum et virus exsugerent aspidis.*“ Tehát: szívóeszközöket alkalmazott Kleopatránál, hogy kivonják az aspis mérgét és vírusát. Nem idéztünk több példát, mert a *virus* rendszerint velejárója a *venenum*nak és mint valami közvetlen hatóerő, vagy, ha esetleg magában is áll, inkább állati eredetű, különleges mérget jelent. Sajátságos, hogy Jordanus, mint említettük, 7 évvel utóbb megjelent művében a vírust kétízben alkalmazza így, magát a bajt pedig a lues mellett, contagiumnak nevezi, sőt megtaláljuk nála a skorpiót is, noha csak ártatlan hasonlat alakjában.

A feliratban még a novissima jelző sem tekinthető a fenti „lues nova“ fokozásának, mert ott az újfajta fertőzés nyomán jelentkező régi bajnak új alakban való fellépését tünteti fel. Tehát a novissima nem lehet: legfrissebb, legújabb, azaz *recentissimus* értelmű, hanem csak: *ultimus*, azaz rangsorozás nélküli utolsó, többé nem ismétlődő valami, úgy miként a bibliában látjuk: „*Novissimus dies*“, az utolsó ítélet nap számára alkalmazva.

Sajnos még itt sem állhatunk meg, sőt az eddigi unalmas szófaragást folytatjuk. Ugyanis a felirat vezérszava a *virus*, semleges nemű, mellette tehát a jelző, látszólag

³ Györy Tibor, Kolosvári Jordán Tamás, Budapest, 1912.

⁴ Az érem képét és leírását l. Habich, Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts II. 2. no. 3360.

⁵ Magyary-Kossa Gyula, Magyar orvosi emlékek II. Budapest, 1929. 120. l.

⁶ Faludi Géza, Magyar orvosi nagyjaink numizmatikai emlékei. Orvosképzés, 1933. 3. füzet.

⁷ Fiala E., A. Abondio ve službě Maximiliana Praha, 1909.

nálunk és külföldön több esetet tud, hogy ezt a zodiakusbeli férget címerjegyül alkalmazták. Úgy, ahogyan a Siebmacherbeli képen látjuk: jobb haránt pólyában 3 skorpio, a pajzs többi része üres, a címerhasználat virágkorára vall, mikor a pajzs még használatos eszköz, nem pedig boltcégér, vagy kirakat, amilyenné II. Miksa császár korában lett.

A címer ekképpen feltétlen bizonyosság, hogy Jordán ezt már örökölte és nem Prágában kapta. Abondio szellemes ötlete, hogy a nehéz címerképet érdemben olyan találoán alkalmazta, Jordán személyére. Érvelésünkön a cseh tanulmány egyébként érdekes részletei, mitssem változtatnak.

Ernyey József

Adatok Artner Erhardné Dirnberger Zsuzsánna emlékerméhez.

Csatkai Endre dr. a Num. Közl. megelőző kötetében régi soproni éremgyűjtőkről írt tanulmányt. A cikkben szó van Artner Erhard soproni polgármester (1650 körül) feleségének, Dirnberger Zsuzsannának arcképes érméről, mellyel kapcsolatban a következők olvashatók: „Egyetlen ismert példánya az ősrégi Artner család Utrechtbe szakadt ágának birtokában van.”

Mikor ezt olvastam, rögtön eszembe jutott: — de hiszen ez az érem két évvel ezelőtt, mikor a magyar kamarai tisztviselők és bányapolgárok emlékérméi után kutattam, — kétszer is a kezembe került, egyszer Budapesten a Nemzeti Múzeumban és egyszer Pozsonyban a Városi Múzeumban. Akkor azonban még nem tudtam megállapítani az érem magyar vonatkozását, habár Weszerle művében C. III. 7. sz. alatt megtaláltam, — és így tovább nem is foglalkoztam vele.

A Nemzeti Múzeum Éremtárában lévő egyoldalú ovális arcképes érem leírása a következő:

Előlap: „SUSANNA ARTNERIN, GEBORNE DIRNBERGERIN“ női mellkép csaknem előlről, balra fordított fejjel, főkéntben széles nyakfodorral.

Réz, ovális 43.5 × 37 mm.

Amilyen keveset mond nekünk ez az érem, annyival többet árul el a pozsonyi Városi Múzeum példánya. Ennek kétsoros felirata van. Az első sor megegyezik a Nemzeti Múzeum fent leírt példányának feliratával, a második sor pedig így szól:

„AETAT 37 — ANNO 1643.“

Ebből már azt is megtudjuk, hogy Artnerné 1643-ban 37 éves volt, tehát 1606-ban született.

A síma hátlapon 10 soros, vésett szöveg van; egy keresztanya intelme újszülött keresztgyermekéhez.

„ANNO 1659.

DEN 15 APRIL ISST MEIN

LIEBE GOTTEN SUSANNA.

KÖFFERIN GEBOHRN WORDEN.

GOTT DER WOL AUSS GNADEN

GEBEN IHR GESUNDHEIT

LÄNGES LEBEN, DASS DIE

ELTERN MIT DER ZEIT

SEHEN AN IHR GROSSE

FFREUD.

Ez az érem szintén réz, de ezüstözve van, 44 × 37 mm, 28.65 g (védő keretben).

Nem tartom lehefetlennek, hogy a megajándékozott Köffer Zsuzsánna is Sopronban született. Ezért dr. Csatkaira hárul az a hálás feladat, hogy a soproni levéltári anyagból megállapítsa, ki volt az 1659-ben született Köffer Zsuzsánna és milyen rokoni kapcsolatban állott Artner Erhard soproni polgármester feleségével.

Szigeti István

Köffer Zsuzsánna soproni volt. Szigeti István úr felhívásának Köffer Zsuzsánna kilétének megállapítására szívesen eleget teszek. A soproni evangélikus egyház anyakönyvének bejegyzése szerint 1659. husvétvasárnapján keresztelték meg; atyja Mihály, anyja Mária volt. Sajnos, a foglalkozás nincs feltüntetve, de a keresztszülők megválasztása arra vall, hogy jómódú és előkelő házaspár gyermekét keresztelték meg, bár a város multjában a Keffer (Köffer) név nem játszik nagyobb szerepet. Az első keresztszülői pár ugyanis Sárffőy Miklós és neje. Sárffőy a magyar iskolának volt 1630—47. közt a tanítója, majd 1663-ig a város egyik tekintélyes lelkésze. Utódai ma is élnek még a városban. Artner Erhard özvegye csak mint második keresztanya szerepel. Korábban készült képmására egyszerűen rávésette a kis keresztleánynak szóló jókívánatait. *Csatkai Endre.*

Böhm József Dániel kiadatlan levele.

A XIX. század folyamán mind sűrűbben találkozunk azzal a jelenséggel, hogy magyarországi születésű művészek külföldön értek el jelentős sikereket. Ilyen volt Böhm József Dániel is. Született 1794-ben Szepesolasziban, iskolába Lőcsén járt, de 1813 táján már a bécsi K. k. Akademie der bildenden Künste-re került, súlyos nélkülözések árán. Rómában ismételten hosszabb időt töltött, de végül is 35 éves korában Bécsben telepedett le, ahol 1831-ben elnyerte az udvari éremművész, „K. k. Kammer-Medailleur“ címet, öt évre rá pedig a vésnöki akadémia igazgatója lett és nyugalomba helyezésének évében, 1865-ben halt meg augusztus 15-én.

Életének maradandó emlékei nemesak a fémből vert, kehlheimi kőbe faragott és viaszba mintázott érmei, hanem kiváló tanítványok nevelése, egész művészgenerációknak teremtménye (Radnitzky, Tautenhayn, Scharff). Élete végéig kapcsolatban maradt hazánkkal, amit magyar tárgyú érmeinek hosszabb sora bizonyít.¹

Az Ernst Múzeumnak 1939-ben aukción történő felosztatása alkalmával sikerült Böhm József Dánielnek édesanyjához írt, 1831 április 7-én kelt levelét megszerezni, mely eredeti helyesírással következőképpen hangzik:

Liebwerthe Frau Mutter!

Vor allem gebe Gott dass Sie dieses Schreiben in besten Wohlseyn treffe, so wie auch die ganze liebe Freundschaft, bitte auch Ihnen und alle guten Freunde um Nachsicht dass ich Ihnen bis jetzt keine für Sie günstige Antwort auf Ihre gerechte Forderung senden konte, seit dem ich in Wien bin, hatte ich nur wenige Arbeyten, so dass ich zu meinen alten Schulden wieder neue machen musste, und dadurch immer in der bedrängtesten Lage mit meiner Familie war, Gott der Alles leitet, hat dies zugelassen, gewiss war es zu unseren Besten, die Prüfung hätte noch härter ausfallen können. Sie werden liebe Frau sich erinnern, dass ich von Seiner Majestaet den Auftrag erhalten habe schon vor sechs Monathen, für die Krönung Seines Herrn Sohnes die Medaillen Stempel zu fertigen, es ist Gott Lob alles zur Zufriedenheit unseres Allerhöchsten Herrn ausgefallen, aber unsere sehr unruhigen Zeiten haben es nicht zugelassen dass Seine Majestaet voll, gewiss von wichtigsten Geschäften etwas zu meinen Gunsten entscheiden konten. Nun hatt es sich Gott Lob anders gewendet, da ich es am wenigsten gehofft, am Ostermontage hörte ich dass Seine Majestaet unser Allergnädigster Herr zu meinen Gunsten Entschieden hätte, ich konte es kaum glauben, weil man wirklich in unseren Zeiten auf viel wichtigere Sachen zu denken hat, als die Kunst, als man aber einen Bothen aus dem K. K. Oberstkämmerer Amte zu mir sandte, dass ich mich bereit halte, am 6-ten dieses Monathes um 10 Uhr Morgens den Eid abzulegen und mir das Decret am 6-ten dieses Monathes mit der Aufschrift „Dem vormaligen Pensionaer der K. K. Akademie der bildenden Künste, Herrn Joseph Daniel Böhm in Gnaden zuzustellen“ Sie können sich unsere

¹ Lásd: Ráth György: Az érem. VIII. rész (Az Iparművészet könyve). — Dr. Huszár Lajos: Die Geschichte der Medaillenkunst in Ungarn von 1500 bis 1848. (Huszár—Procopius: Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn.)

Freude denken liebe Frau Mutter, von soviel Kummer und Sorgen auf einmahl befreut zu seyn, innen des Decrets stets das mich Seine Majestaet & unser allergnädigster Herr zu Seinen K. K. Kammer Medailleur bestimmt, mit beygefügt „in gnädigster Rücksicht auf meine lobenswerthen persönlichen Eigenschaften und in der Graweur Kunst erprobten Geschicklichkeit“ zu verleihen, ich finde mich dieser hohen Gnade unwürdig, Gott schenke mir Gesundheit und die nöthige Kraft auf dass ich mich stets würdiger einer so hohen Gnade mache. Der Gehalt ist Eintausent Fühundert Gulden Jährlich, C. M. nun werde ich freilich ein par Jahr an meinen Schulden zu zahlen haben, aber der Segen ist Gross, Gott Lohne es Allen die es mit mir gut meinten, bis in 14 Tage längstens werde ich Ihnen die 40 Fl senden, auch werde von un an monathlich was bestimmtes senden können zu Ihrer Erleichterung, ich bitte Sie noch recht herzlich mir zu verzeyhen, dass ich bis jetzt meine Schuldigkeit nicht thun konte, Empfehlen Sie mich Ihrer Umgebung, Herr Bruder Topertzer soll nicht böse seyn, immer werde ich dankbahr⁴ gegen soviel Güte seyn die ich genossen, seiner Frau auch meinen Handkuss wie der guten Frau Schwester Kail ja allen viel Gutes wünsche ich von Herzen, jetzt habe ich auch Hoffnung gegen Herbst zu das Glück zu haben Alle zu sehen, Gott schenke mir und meiner Familie die Freude sie noch gesund zu sehen, meine zwey Knaben bethen täglich für Sie, seit dem ich hier bin habe ich ein kleines Mädchen die Gott Lob auch gesund ist, Meine Frau küsst Ihnen die Hände wie ich und meine Kinder Alle Empfehlen wir uns Ihrem Gebethe Lebe Sie nun heiterer mit der Versicherung dass Ihr Sohn sein Schuldige Treue nicht vergessen wird und ewig

Wien den 7. Apl 1831.

unterthänig bleibt
in Hochachtung Ihr Sohn

J. Daniel Böhm

Az akkori szokás szerint boríték nélkül összehajtogatva és lepecsételve küldött levél külső oldalán a címzés

An

Frau Mária Böhm

gebe Andress

in

über Leutschau² Kirchdrauf³

A levél címzéséből mindenekeelőtt kitűnik, hogy Böhm özvegy édesanyja otthonmaradt a Szepességben. Magában a levélben több érdekes támpontot találunk a művész körülményeire és egyéniségére vonatkozólag. Rávilágít a levél küldőjének súlyos anyagi helyzetére, ami különben ismeretes volt eddig is, de ezen túlmenőleg rávilágít korrekt gondolkozásmódjára, hogy elsősorban adósságai törlesztésére és nem életének megkönnyítésére gondol. Jellemének igen vonzó vonása édesanyjához való ragaszkodása, az a törekvése, hogy anyagi helyzetén könnyítsen, a hála érzése az őt eddig támogató rokonok iránt és végül, de nem utolsósorban mély vallásossága.

Az uralkodóház iránti mélységes hódolat mellett megenged magának egy kissé irónikusnak tetsző megjegyzést arra vonatkozólag, hogy a művészetnél sokkal fontosabb dolgokra kell gondolni stb. Lehet, hogy komolyan értette, bár valószínűbb, hogy amilyen öntudatos művész volt Böhm, a mellőzés feletti elfojtott keserűség talált ily enyhe, burkolt formában valami megnyilvánulást.

A levélben érdekes utalás van Böhm 1830-ban vert érmére. Eszerint a művész a levél kelte előtt 6 hónappal, tehát 1830 október táján kapott legfelsőbb megbízatást V. Ferdinánd 1830 szeptember 28-án Pozsonyban végbement koronázásának emlékérmén való megörökítésére. A levél szerint az uralkodó a művel meg volt elégedve, amit az is

⁴ dankbar.

² Leitschau = Lőcse.

³ Szepesváralja, 9.4 km-re Szepesolaszitzól.

bizonyíthat, hogy ezüstben és aranyban verték ki. Az érem részletes leírása Huszár—Procopius idézett művének 77. oldalán 245. sz. alatt szerepel.

Végül pedig a levél abból a szempontból is becses, mert az 1831 április 6-án történt hivatali eskütételt követő napon fródott, tehát felve van a legfrissebb benyomások közvetlen kifejezésével.

Haidekker Sándor

A magyar szabadságharc ismeretlen emlékkeresztje.

A bécsi igazságügyi palota égése alkalmával a levéltár nagyrésze elhamvadt. 1927 július 15-én gyújtották fel bűnös kezek a Justitzpalastot, de égése még másnap is folyt. Nemcsak a levéltár anyagának nagy része lett a tűz martaléka, hanem elpusztult minden kezelési és segédkönyv, így az iktatók, mutatók, elenchusok stb.¹ A tűzvész a minden kezelési és segédkönyv, így az iktatók, mutatók, elenchusok stb.¹ A tűzvész a magyar történelemre vonatkozó pótolhatatlan forrásanyagot semmisített meg. Valóban a csodával határos, hogy a nagy zűrzavarban, az akkor Bécsben tartózkodó nagyborosnyai Bartha Albert, volt m. hadügyminiszter, a tűzvész után széthordott és az utcára került anyagból egy iratesomót tudott megszerezni és megmenteni, amely a szabadságharc történetére vonatkozó nagybecsű forrásanyagot tartalmaz.

1935 november hó 26-án Borsódy Bevilacqua Béla dr. Budapest székesfőváros Városi Könyvtárának ajándékozta nagyborosnyai Bartha Albert volt hadügyminiszter nevében e nagybecsű fasciculust, amely a volt „k. k. Kriegsgericht zu Pest“, 1849. évi Exh. No. 453. (1/252) sz. iratesomóját tartalmazza és a Fővárosi Könyvtárban Bq. 943/57252 sz. alatt, a Budapesti Gyűjtemény gazdag állományához tartozik.

1941 május havának utolsó napjaiban tanulmányoztam át először az érdekes fasciculust², amely *Woroniecki Korybut Miecislav hercegnek*, Jeszenák János bárónak, Auffenberg-Ormai Norbertnek és a szabadságharc több más szereplőjének rögtönítelő törvény alapján lefolytatott büntetőpereinek iratait tartalmazza.

E nagybecsű forrásanyag még közlésre vár. Ma csak egyik részének: Woroniecki hercegnek perére vonatkozó és majdnem teljesnek mondható anyagból a magyar numizmatikával kapcsolatos adalékot óhajtom ismertetni.

Woroniecki herceg életrajzának vázlatát 1928-ban állítottam össze először az azóta megszűnt „Historia“ című folyóirat hasábjain³ és azt, 1929-ben, a Magyar-Lengyel Könyvtár (Bibliotheca Hungarica-Polonica) 1. számaként is közzé tettem. A Városi Könyvtárba került forrásanyag akkor előttem is még ismeretlen volt.

Köztudomású, hogy a Gedymintől, Litvánia hajdanvaló hercegtől magát leszármaztató Woroniecki hercegi család ifjú tagja kardját a magyar szabadságharc szolgálatának ajánlotta fel. 1848 július 15-én 400 emberével megvívja a futaki diadalt és Pesten toborzott hős vadászesapata élén harcolt tovább a Délvidéken. Itt 1848 szept. 2-án Kiss Ernő honvédtábornok seregében a *perlaszi* tábor ostromakor is zöldhajtókás vadászesapata élén vitézkedett.

Kiss Ernő tábornok nagybecskereki, 1848 szept. 3-i jelentésében a *perlaszi* csatáról szólva a következőképpen emlékezik meg a hős lengyel hercegről:

„Kedves kötelességemnek ismerem bejelenteni, mikép parancsnokságom alatt álló *herceg Woroniecki pesti önkéntes két vadász-század*, úgy a csatában résztvett bihari nemzetőrök és az aradi tüzérek, jóllehet csak újoncok, a tegnapi *perlaszi* csatában oly kitűnő bátorságot és komoly elszántságot tanúsítottak, amely a legnagyobb dícséretre érdemes.

Herczeg Woroniecki lováról leszállván, seregét személyesen vezette ostromba... A *pesti vadászseregben* a lelkesedés oly nagy és enyészhetetlen, hogy a kórházba érkezett sebesültek és csonkítottak is még mindig kiáltották: „Éljen a magyar!”

¹ Dr. Baranyai Béla egyetemi tanár 1940. nov. 27-i szíves közlése, amelyért e helyen is köszönetet mondok.

² Kelényi B. Ottó dr., a Fővárosi Könyvtár főkönyvtárosának ez alkalommal tapasztalt szíves támogatásáért ez úton is köszönetet mondok.

³ Woroniecki—Korybut Miecislav herceg. Historia, 1928. évf. 68—75. l.

Woroniecki Miecisláv hercegnek a délvidéki harcokban kifejtett hősiessége és erélye arra bírta a Honvédelmi bizottmányt, hogy a fiatal herceget, akit csakhamar alezredessé, majd ezredessé neveztek ki, az általa szervezett lengyel lovasezred élén küldjék hadba. Hős lovasai élén harcolt a szerencsétlen kimenetelű *szőregi* csatában is 1849 aug. 5.-én. A csata elvesztése után drámai körülmények között került osztrák hadifogságba. A Városi Könyvtárban őrzött jegyzőkönyvek tanúsága szerint kivont karddal egymaga lovagolt a császári ulánusok felé, akiket a távolból saját lovasainak gondolt. A három császári ulánustiszt fogságába került herceg elfogatásakor mellén *érdemkeresztet* viselt. Elfogóinak első cselekedete az volt, hogy az érdemkeresztet melléről letépték. Perének tárgyalásakor mint súlyosbító körülményt vették figyelembe, hogy elfogatásakor a „*Kossuth-keresztet*“ viselte.

Két nappal kivégeztetése előtt, 1849 október 18.-án, amikor perének kimenetele már nem lehetett kétséges előtte, még egyszer a jegyzőkönyvet felvevő császári hadbíró elé vezettette magát és az eredeti jegyzőkönyv tanúsága szerint ezeket vallotta a pesti hirhedt Újépületben:

„Wenn mir vorgehalten wird, dass ich bei meiner Gefangennehmung einen Kossuth Orden getragen habe, so ist das ein Irrthum. Ich trug nur ein *silbernes Kreuz ähnlich dem Kanonenkreuze, welches ich zum Andenken an die Schlacht bei Perlasz am 2. September 1. J. auf meine Kosten prägen liess*. Es war darauf auf einer Seite: *Perlasz den 2. September 1848*, und auf der anderen: *das 1-te ungarische Jäger Batallion. Dieses Kreuz trugen nur die Jäger*. Einer der Offiziere vom Kaiser Uhlanen Regimente muss dieses Kreuz noch haben, da er es mir abgenommen hat. Der Kossuth Orden war ein Kreuz und wurde unter der ganzen ungarischen Armee vertheilt. Diesen Orden habe ich werder erhalten, noch getragen.

Mehr habe ich nicht anzugeben.

Das vorgelesene bestätigt

Fürst Woroniecki
m. p.“

Az 1849 október hó 20.-án vértanuhalált halt fiatal lengyel herceg utolsó földi vallomásáról felvett jegyzőkönyvnek záradéka így hangzik:

„Nach vorgelesenen, bestätigten und eigenhändig unterschriebenen Aussage wird Inquisit wieder in den Arrest abgeführt, das aufgenommene Protokoll abgeschlossen und gefertigt.“ Aláírások: „Smulski Grenadier, Heinrich Kohn Aufführer, Klimeczky K. Korporal, Scholz Feldwebel, Carl Dol Pens. Rittm., Laurenz Sváby pens. Rittmeister, Jos. Fohmann Major, . . . Hauptmann Auditor.“

Woroniecki herceg utolsó vallomásának tárgyi igazságában nincs okunk kételkedni. Perdöntő bizonyítékul hivatkozik benne a melléről letépett *emlékkeresztre*, amelyet saját költségén — valószínűleg Pesten — veretett Pesten toborozott hős vadászzászlóaljának katonái részére. A *perlaszi csata emlékkeresztjét* eddig nem ismerték. Nincs meg tudtommal egyetlen köz- vagy magángyűjteményben. Nem szerepel Woroniecki hercegnek ránk maradt két arképen és nem tud róla a szabadságharc honvédségének legalaposabb kutatója, vitéz Aggházy Kamil ny. ezredes, a Magyar Hadimúzeum meg szervezője se, aki Woroniecki több becses ereklyéjét szerezte meg a Hadimúzeum számára, köztük a hercegnek színezüstből készült úti nécessaire-jét is.

Feltehető, hogy a perlaszi csata emlékkeresztje kétféle kivitelben készült: ezüstből és nemtelen fémből. Ezüstből a parancsnokló herceg, esetleg a többi tiszt részére is, nemtelen fémből a 350—400 főből állott legénységi állományúak részére.

A szabadságharc bukását követő szomorú időkben a pesti vadászzászlóaljnak még életben maradt katonái bizonyára szabadulni igyekeztek az emlékkereszttől, nehogy rájuk lehessen bizonyítani a szabadesapatban való részvételt, amiért súlyos büntetés várt rájuk.

Ezért nem maradt belőle egyetlen példány se napjainkra, avagy még lappang valahol. Meg van-e még a herceg melléről a szőregi csatanapon letépett példány lovagias elfogóinak leszármazottjainál — olyan kérdés, amelyre felelni nem lehet...

Palóczy Edgár

Az Éremtár teljes gyarapodása az év folyamán 52 arany, 372 ezüst, 1225 egyéb-fém, 8 papír, összesen 1657 drb pénz és emlékérem volt. Az ajándékok sorában legjelentősebb volt *Wilhelm Hilbert* helsinki vállalati igazgató ajándéka, aki Szent-Györgyi Albert dr. 208 g súlyú Nobel-aranyérmét megváltotta a finn segélybizottságtól és gyűjteményünk számára ajándékozta. A többi ajándékozó közül említendő: *Faludi Géza dr.*, Chagan vezér fiktív csegelye, *Procopius Béla dr.* saját arcképes érme Telestől, *Soltész Elemér dr.*, saját arcképes ezüsterme Berántól, *Uhlyarik Titusz II.* Cosores szamanida uralkodó két ezüstpénze, *Vitézi Rend Zrínyi Csoportja Zrinyi Miklós gróf bronzplakettje* 1939. Nagyarányú gyarapodást jelentett a Kőr. Magy. Pázmány Péter Tud. Egyetem Bölcsészettudományai Karának elhatározása, amíg Alföldi András dr. egyetemi tanár javaslatára az Érem- és Régiségtani Intézet gyűjteményéből letétként átengedte az Éremszaporulatot tett ki az a 213 drb. érem is, mely a Történeti Arcképcsarnok gyűjteményéből tevődött át az Éremtárba. Különösen a magyar vezérekről, királyokról és a XIX. század elején szerepet játszott kiváló férfiakról készült sorozatos-érmek jelentettek értékes anyagot. Egyéb gyarapodás: Mysia Apollonia ad Ryndacum ezüstpénz, Philippus I. Arabs antiochiai középbronzzal Coh. 320., 5 drb barbár tetradrachmon (a nyiresi leletből), Nero semis, Ant. Pius tessera Coh. 16., 9 római denár Marcus Aurelius-Didius Julianus korából (eleki leletből), 10 római denár Sept. Severus-Vibius Volusianus korából (szentendrei leletből), Alexander Severus denár Coh. 38., Carus aureus Coh. 44., Arpadkori pénzek: CNH. I. 150, CNH. I. 211, két hibrid veret (Corpus 162 és 167, továbbá Corpus 241 és 226 párosítása), CNH. I. 308-hoz hasonló új faj, Ferenc József körmoeci és gyulafehérvári veretű 20 kr. 1868, 10 fillér újezüstből 1914., ólompróbaveret 1917-ből, Jólsva város 3 drb papír szükségpénze 1849-ből, Jázszenztölászló község 2 Kor. szükségpénze a világháború idejéből, Krasznajaredka-i fogolytábor 25 rubeles papírpénze, Mirandola magyar mintájú denár XVII. sz. (dunapataji leletből), V. Márton ólombullája, 41 drb régi kínai pénz, Lehel vezér bronzérme Csucss Ferenctől, István fhg. préselt érme, Horthy Miklós bronzérme 1921 Essee Erzsébettől, Bakonyi Kálmán bronzérme Barinkától, Daróczi Zoltán bronzérme Ivanoviestől, Haydn bronzérme 1893 Schwerdtnerrel, Haydn bronzérme 1818 Gatteauxtól, Julián barát bronzérme Antal Károlytól, Kautz Gyula bronzérme Zalától, Kossuth Lajos bronzérme 1939 Csucss Ferenctől, Lenhossék J. bronzérme 1868 Högyestől, Madách Imre bronzérme Beck Andrástól, Miklosich Ferenc bronzérme 1883 Tautenhayntól, Náway Aladar ezüsterme Szirmaitól, Nadasdy Ferenc gróf ezüsterme 1650., Pollák Mihály bronzérme Beck Ö. Fülöptől, Procopius Béla dr. bronzérme Essee Erzsébettől, Budapesti Mérnök- és Építész-Egylet ezüsterme Scharfftól, Munkács város bronzérme 1907, Bánszky Sándor két ólomplakettje (Salome és Orpheus), Leányfej bronzplakett Beck Ö. Fülöptől, Ferences barát bronzplakett Csucss Ferenctől, Sztrájk 1918. ólomplakett Fintától, Karikázó ifjú bronzérem Reménytől, Faun bronzérem Telestől, Zutt Richard 12 ezüstplakettje a világháború idejéből, Pozsonyi kegyérem Beertől, Belgrádi kegyérem, Szent Ferenc bronzérem 1926 Castelltől, XII. Pius bronzérme Essee Erzsébettől, Waldburg Heinrich herceg ezüsterme 1631., C. F. Gellert ezüsterme 1769., Alessandro Daninos bronzérme 1878 Tautenhayntól, Lotenyésztési ezüst jutalomérem Tautenhayntól, Francia Saint Esprit rendjel.

Az Éremtár teljes gyarapodása az év folyamán 52 arany, 372 ezüst, 1225 egyéb fém, 8 papír, összesen 1657 drb pénz és emlékérem volt. Az ajándékok sorában legjelentősebb volt *Wilhelm Hilbert* helsinki vállalati igazgató ajándéka, aki Szent-Györgyi Albert dr. 208 g súlyú Nobel-aranyérmét megváltotta a finn segélybizottságtól és gyűjteményünk számára ajándékozta. A többi ajándékozó közül említhető: *Faludi Géza dr.* Chagan vezér fiktív esegelye, *Procopius Béla dr.* saját arképes érme Telestől, *Soltész Elemér dr.*, saját arképes ezüsterme Berántól, *Uhlyarik Titusz II.* Cosores szamanida uralkodó két ezüstpénze, *Vitézi Rend Zrínyi Csoportja Zrínyi Miklós gróf bronzplakettje* 1939. Nagyarányú gyarapodást jelentett a *Kir. Magy. Pázmány Péter Tud. Egyetem Bölcsészettudományi Karának* elhatározása, amiközben Alföldi András dr. egyetemi tanár javaslatára az Érem- és Régiségtani Intézet gyűjteményéből letétként átengedte az Éremtárban az Érem- és Régiségtani Intézet gyűjteményéből letétként átengedte az Éremtárban hiányzó darabokat. 48 arany, 209 ezüst és 754 egyéb fém, tehát összesen emlékérmek. Jelentős ritította ily módon sorozatainkat; főképpen római pénzek és barokk emlékérmek. Jelentős szaporulatot tett ki az a 213 drb. érem is, mely a *Történeti Arcképcsarnok* gyűjteményéből tevődött át az Éremtárba. Különösen a magyar vezérekről, királyokról és a XIX. század elején szerepet játszott kiváló férfiakkor készült sorozatos-érmek jelentettek értékes anyagot. Egyéb gyarapodás: Mysia Apollonia ad Ryndacum ezüstpénz, Philippus I. Arabs antiochiai középbronz Coh. 320., 5 db barbár tetradrachmon (a nyiresi leletből), Nero semis, Ant. Pius tessera Coh. 16., 9 római denár Marcus Aurelius-Didius Iulianus korából (eleki leletből), 10 római denár Sept. Severus-Vibius Volusianus korából (szentendrei leletből), Alexander Severus denár Coh. 38., Carus aureus Coh. 44., Arpád-kori pénzek: CNH. I. 150, CNH. I. 211, két hibrid veret (Corpus 162 és 167, továbbá Corpus 241 és 226 párosítása), CNH. I. 308-hoz hasonló új faj, Ferenc József körmei és gyulafehérvári veretű 20 kr. 1868, 10 fillér újezüstből 1914., ólompróbaveret 1917-ből, Jólsva város 3 db papír szükségpénze 1849-ből, Jászszentlászló község 2 Kor. szükségpénze a világháború idejéből, Krasznajardka-i fogolytábor 25 rubeles papírpénze, Mirandola magyar mintájú denár XVII. sz. (dunapataji leletből), V. Márton ólombullája, 41 db régi kínai pénz, Lehel vezér bronzérme Csucs Ferentől, István fhg. préselt érme, Horthy Miklós bronzérme 1921 Essee Erzsébettől, Bakonyi Kálmán bronzérme Barinkától, Daróczi Zoltán bronzérme Ivanovicsától, Haydn bronzérme 1893 Schwerdtner-től, Haydn bronzérme 1818 Gatteauxtól, Julián barát bronzérme Antal Károlytól, Kautz Gyula bronzérme Zalától, Kossuth Lajos bronzérme 1939 Csucs Ferentől, Lenhossék J. bronzérme 1868 Högyestől, Madách Imre bronzérme Beck Andrástól, Miklosich Ferenc bronzérme 1883 Tautenhayntól, Návay Aladár ezüsterme Szirmaitól, Nádasdy Ferenc gróf ezüsterme 1650., Pollák Mihály bronzérme Beck Ö. Fülöptől, Procopius Béla dr. bronzérme Essee Erzsébettől, Budapesti Mérnök- és Építész-Egylet ezüsterme Scharfftól, Munkács város bronzérme 1907, Bánszky Sándor két ólomplakettje (Salome és Orpheus). Leányfej bronzplakett Beck Ö. Fülöptől, Ferences barát bronzplakett Csucs Ferentől, Sztrájk 1918. ólomplakett Fintától, Karikázó ifjú bronzérem Reményitől, Faun bronzérem Telestől, Zutt Richard 12 ezüstplakettje a világháború idejéből, Pozsonyi kegyérem Beertől, Belgrádi kegyérem, Szent Ferenc bronzérem 1926 Castellitől, XII. Pius bronzérme Essee Erzsébettől, Waldburg Heinrich herceg ezüsterme 1631., C. F. Gellert ezüsterme 1769., Alessandro Daninos bronzérme 1878 Tautenhayntól, Lótenyésztési ezüst jutalomérem Tautenhayntól, Francia Saint Esprit rendjel.

Éremleletek,

melyek az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozás alá.

Nagytarcsa, (Pest m.) magyar és friesachi denárok. *Magyar pénzek* CNH I. 263 (3) 272-73 (108), 279 (1), 280 (1022), *Friesachi denárok* (hátlapi éremkép szerint osztályozva) Luschin 5 (4), 6 (62), 8 (25), 10 (36), 13 (28), 14 (97), 15 (86), 17 (202), 18 (73), 19 (217), 21 (193), 23 (322), 25 (267), 26 (35), 28 (23), 118—19 (93), 120 (1), 123a (41), 126 (1), 129a (1), 130 (2), 131 (26), 132 (42), 136 (2), 152 (8), 153 (2), 154 (1), 155 (33), 158a (13), 158b (3), 161 (100), 163 (5), 184 (1), 186 (1), 188 (1), 189 (9), 190 (6), 191 (28), 192 (1), 193 (1), 194 (277), 198 (215), 199 (28), 200 (142), 202 (3), 04 (69), 205 (2), 207 (2), 209 (1), 212 (20), 213 (8), 214 (16), 297 (1), 303 (24), 342 (1), 350 (6), 353 (2), 360 (5) 361 (364), bizonytalan (13), Luschin non habet (1, l. a mellékelt ábrát). *Idegen pénzek*,

Köln érs. Engelbert 1216—25 (4), Henrik 1225—37 (5), Német császárság I. Frigyes 1152—90 Cappe 644 (1), VI. Henrik (?) 1190—97 (1), bizonytalan német denár (1) Összesen 4704 drb.

Mernye (Somogy m.) árpádkori pénzek. CNH I. 212 (1), 226 (31), 237 (1), 241 (4), 244 (35), 245 (3), 299 (45), 344 (89), 346 (2), 360 (19), elvert (2), friesachi denár Luschin VIII. t. 17 (1). Összesen 233 drb. Valószínű, hogy a lelet a Num. Közl. XXXVIII—XXXIX. kötetében 67. l. leírt mernyei éremlelet része és azzal együtt adja ki a teljes leletet.

Pajzsszeg (Zala m.) XVIII. sz.-i dukátok és tallérok. Utolsó előforduló évszám 1790. *Dukát*, Magyar III. Károly K-B 1729, 1738, 1739, 1740, Mária Terézia K—B 1759, II. József B 1790, Ausztria II. József A 1786. *Tallér* Flandria I. Ferenc 1762, II. József B 1784 (2), j. n. 1786. Összesen: 11 drb.

Opályi (Szatmár m.) XVI. sz.-i aprópénzek. Utolsó előforduló évszám 1598. *Denár* Magyar I. Ferdinánd K-B 1534, 1538, 1541, 1542, 1544, 1546, (2), 1547, 1548 (3) 1549 (2), 1550 (2), 1554, 1555, 1556, 1557 (2), 1558, 1559, 1560, 1562 (2), 1563, bizonytalan évsz. (1), Miksa K—B 1566, 1567 (3), 1568, 1570 (2), (1571 (3), 1574, 1575, 1577 (3), 1578, Rudolf 1580, 1583, 1585, 1586, 1587 (2), 1588, 1589, 1593 (2), 1594, 1595 (2), 1596, 1597, 1598, bizonytalan (4), *cseh fillér*, II. Ulászló (3), II. Lajos (2), II. Miksa 1572, 1574, 1576 (2), II. Rudolf 1588, bizonytalan (1), *ternarius* lengyel Wlad. Jagello (1), *félgaras* lengyel IV. Kázmér (4), János Albert (2), I. Sándor (4), II. Lajos (Schweidnitz) 1524, 1525, 1526 (2), I. Zsigmond 1509 (2), *3 as garas* lengyel Báthori István 1585, 1595 *garas* lengyel I. Zsigmond 1527, Porosz-hercegség I. Zsigmond 1530, 1531, 1532, bizonytalan (1), Riga város Báthori István 1581, Nürnbergi grófság Albert 1539, *tallér* Tirol I. Ferdinánd é. n. (1). Összesen 103 drb. A lelet darabjai között volt I. Lipót 1682-i körmei veretű denárja is, amelyik azonban csak később keverhetett bele.

Pinkamindszent (Vas m.) XVII. sz.-i aprópénzek. Utolsó előforduló évszám 1668. *3-as garas* Lengyel-ország III. Zsigmond 1622 (3), 1623, bizonytalan, *garas* Alsóausztria II. Ferdinánd, Wien 1624 (30), 1625 (12), 1626, 1628, 1629, 1631 (2), III. Ferdinánd Wien 1637 (5), 1639 (2), Felsőausztria I. Ferdinánd 1549, Karinthia II. Ferd. 1624 (3), 1625 (4), 1626 (3), 1628, 1630 (4), 1631 (3), 1636 (2), III. Ferd. 1637 (2), Stájerország II. Ferd. 1624 (5), 1625 (3), 1626 (9), 1627, 1628, 1629 (6), 1630, 1632 (2), 1633 (2), 1635, 1637 (2), III. Ferd. 1637, 1638, 1640 (2), 1643, 1645, 1649, 1656, I. Lipót 1668. *Csehország* II. Ferd. Prága 1624, 1626 (3), 1627 (3) 1628 (4), 1629 (4), 1631 (2), 1632 (3), 1633 (6), 1634 (3), 1635 (6), 1636 (4), 1637 (4 kétféle verdejaggyel), Kuttenberg 1625, 1627 (2), 1628, 1634, Joachimstal 1625. III. Ferdinánd, Prága 1637, 1639, 1640 (5), 1641 (2), 1644 (3), 1648, Kuttenberg 1657 Joachimstal 1640, I. Lipót Kuttenberg 1658. *Morvaország* II. Ferd. Brünn 1624 (2), 1625 (2), 1626 (2), Olmütz, 1628, 1629. III. Ferd. Olmütz 1637, Szilézia II. Ferd. Breslau 1626 (2), 1627 (5), 1628 (7), 1629 (6), 1630 (2), 1631, 1633 (4), 1636, bizonyt. (2), III. Ferd. Breslau 1639, 1641, 1643, 1648, 1651, Glatz 1638, 1639 (2), 1647, 1650, bizonyt. (4), Tirol Lipót fhg. é. n. (5), Ferd.-Károly fhg. 1638 (2), 1639 (3), 1640 (2), 1641 (2), 1642 (12), 1643 (3), 1645 (2), 1646, 1647 (3), 1648 (6), 1649, 1650 (6), 1653, 1654, 1655, 1656, Elsass Rudolf 1602, Liegnitz—Brieg—Wohlau 1654, 1656 (2), 1657, Friedland Albert 1628, 1633 (2), Schlick grófok Henrik 1628 (2), Zug kanton 1604, *1 krajcár* Alsó Ausztria II. Ferd., St. Pölten 1624, Karinthia II. Ferd. é. n., 1626, Csehország II. Ferd., Kuttenberg 1624, 1632, Morvaország II. Ferd., Brünn 1624 (8), 1625 (3), Olmütz 1631, 1632, Szilézia II. Ferd., Breslau 1626 (4), 1627 (4), 1637, Nikolsburg 1628 (3), bizonyt. (5), Teschen III. Ferd. 1651, Tirol Miksa fhg. 1618, II. Ferd. 1625, Lipót fhg. é. n., Ferd.-Károly fhg. é. n., Bajor Max 1625, Sachsen-Weimar Wilhelm 1653, Württemberg Eberhardt 1640, 1642, Lichtenstein Karl 1629, Augsburg város 1643, Nürnberg 1632, Regensburg város 1641, 1647, *fillér* Salzburg Paris 1624, 1629, 1640, 1644, 1646 (2), 1648 (2), 1649 (3), 1651, 1652 (2), 1653, Guidobald 1656, bizonyt. (4), Összesen: 392 drb.

H. L.

Irodalom.

Alföldi A.: Isis szertartások Rómában a IV. század keresztény császárai alatt, Diss. Pann. Ser. II, fasc. 7. 1937. 50. l. — A festival of Isis in Rome under the Christian Emperors of the IVth century 95 l. XX. tábla.

Vezető numizmatánk e munkájában azokat a IV. századi túlnyomólag sárgarézből és ritkábban bronzból (felsorolásuk 6. lap) készített pénzeket dolgozta fel és helyezte egészen új megvilágításba, amelyek előlapja császár- vagy istenfejes (Isis, Serapis mellképe), a hátlapon pedig az egyiptomi istenségek kultuszából köiesőzött ábrázolások láthatók. Az előbbi a császármellképes, az utóbbi röviden az anonym-csoport. Sokáig ez utóbbiakban Julianus alatt Alexandriában kibocsátott emissiókat látták. Csupán *O. Voetter* és a kiváló olasz numizmata *L. Laffranchi* jutott valamivel tovább a helyes úton, mikor az előbbi verdehelyül Rómát jelölte ki, az utóbbi viszont kimutatta, hogy e csoportban egy Constantinus-sorozat is szerepel. (2–5. ll. IV. t., 35–36. sz.)

A császármellképes emissiók (7–9. ll.) VOTA PUBLICA hátlapi köriratú érmeinek verése Diocletianus alatt kezdődik és II. Valentinianus uralkodása végéig folytatódik. Theodosius képmása már nem jelenik meg az Isis-ünnepek veretein, „tehát legkésőbb 380-ban már megakadályozták, hogy pogány célokra használják fel a keresztény császár *sacra imago*-ját”, hangzik a numizmatikai tényállásból levont jogos következtetés.

A császárféjes és az anonym-csoport egymáshoz való időrendi viszonyának tanulmányozására a biztos alapot az előbbieket hátlapi bélyegeinek az anonym-sorozatok mindegyikével való összehasonlítása adja meg (10–12. ll.). Constantinus, II. Constantius és Julianus, valamint Iovianus alatt hiányoznak a részletekre is kiterjedő típusjegyzések, azonban II. Constantius uralkodásának utolsó éveitől kezdve a császármellképes Isis-pénzek hátlapi típusai már fokozatosan közelednek az anonym-csoport típuskészletéhez. Ez utóbbi különben Iulianus alatt alakul ki. Mégis elsősorban csak I. Valentinianus és utódai alatti hátlapokat találjuk meg ugyanazon bélyegvassal verve az anonym-kategóriában. De itt már kivételükben degeneráltak, az ábrázolások romlottak, értelmetlenek, ami különösen az istenek attribútumaival kapcsolatban jól nyomon követhető (l. 16. l.). Az egyes hátlapi típusoknak (szoptató Isis, fekvő Nilus. Sphinx, Harpocrates, Anubis, Sothis-kutyán lovagoló Isis, Isis *thensaban*, Isis a hajóban állva) ezt a fokozatos, de gyors leromlást a 13–18. lapokon adott típustörténeti megfigyelések igen szemléltetően mutatják. Mindez arra utal, hogy az anonym-csoport Valentinianus koránál is későbbi. Jogos feltételezés tehát, hogy az anonym-veretek időben akkor kezdődnek, amikor a császármellképes érmeik készítése megszűnik. Ezen anonym sorok emisszióinak szétválasztásánál alapul szolgálhat az előlapok megújításának ténye. S minthogy ezeknek az érmeeknek kibocsátása évenként csak egy alkalommal, mégpedig a minden év elején megismétlődő Isis-ünnep alkalmával történik, következésképpen ezen ünnepi vereteket a fontosabb már említett 379/80. esztendődtől kezdve annyi évre tagolhatjuk, ahányszor csak az előlapi típusok megújítását meg lehet állapítani. A szerző végtelenül alapos megfigyelések után kb. 15 ilyen megújítást tudott megkülönböztetni, azaz 379/80-tól számítva e veretek 395-ig, Theodosius haláláig futnak (19. l.). Sikerült az egyes emissziók viszonylagos sorrendjét is összeállítani (20–21. ll.). Az első két kibocsátás hátlapjai még a Valentinianus-kori veretek reverseit használják fel. Még a két következő emisszió is a Valentinianus-kori tipológiára támaszkodik (pl. a Valentinianus arcélét utánzó Serapis profil). A következő emissziók viszont már határozottan elválnak az előbbi négy sorozattól. Megkisebbedik az érmeik átmérője, a kettős-mellképes típusok mellé társulnak az egyes Isis-, illetve Serapis-mellképek. A sugárkoszorús Serapis-fej különben is egyik jellemzője e kései anonym-sorozatoknak. Általános továbbá a hátlapi körirat elválasztása VOTA PUBLICA formában. A hirtelen fellépő formai leromlás itt is megfigyelhető volt. Pl. az utolsóelőtti emissziónál (IV. t., 3–4.) Serapis az előtte térdeplő hívót hajánál fogva ragadja meg — itt azonban lehetséges, hogy a véső előtt a triumpháló császár ismert ábrázolásai lebegtek.

A numizmatikai emlékek megtárgyalása után a dolgozat második részében a történeti (25–35. ll.) és vallástörténeti (36–50. ll.) háttérrel rajzolja meg a szerző. Az előbbiben a források és az irodalom teljes ismeretével első ízben kapunk magyar nyelven pompás összefoglalást a pogány világ utolsó erőfeszítéseiről a diadalmasan feltörekvő kereszténység ellenében. Ezt az összefoglalást rövidebben és világosabban már nem is lehetne megírni. Mindenkinek, akit érdekel ez a küzdelmes kor, a pogány vallások hagyományokat védő Nicomachus Flavianus, Vettius Agorius Praetextatus, Quintus Aurelius Symmachus és a körüké csoportosult szenátori réteg védelmi harca, feltétlenül el kell ezeket az erőteljes jellemzésekkel teli oldalakat olvasni. Az anonym ünnepi pénzek verése mögött is a régi római városi családoknak ez a csoportja áll, amely ily módon is propagandát igyekszik csinálni a letűnőben lévő

pogányság mellett. A szerző eredményei közül történeti szempontból ez egyike a legfontosabbaknak. A vallástörténeti magyarázó rész több themata körül csoportosul. Az elsőben az egyiptomi istenségek rómvárosi kultuszának anonim-érmeink keletkezésének idejében való jelentőségét dolgozta ki a szerző. A másodikban kimutatja, hogy az egyiptomi istenek közül Isis minden év március 5-én tartott hajózási ünnepével (*navigium Isidis*) függ össze az anonim-sorozatok kibocsátása. Ezzel a hajózási ünnepvel a rómvárosi Isis-kultuszban kezdettől fogva összekapcsolódott a Ptolemaeusok alatti hagyomány folytatásaként a császárfogadalom, amelynek római formában történő kialakításában hihetleg jelentős szerephez jutott a nagytekintélyű *Iseum Campense*. Ezt az összefonódást az is elősegítette, hogy az Isis-, nemkülönben a császárfogadalom kapcsolatos a boldogság-szimbolikával. A *navigium Isidis* ünnepe a vízi közlekedés tavaszi megindulásakor egész évre a szerencsés hajózást kívánta biztosítani, s „boldogsághajózási” aktusa, az istennőnek szentelt hajó valószínűleg már Commodus előtt, de biztosan ő alatta a császártól hozott boldog kor szimbóluma lett. Eltérhetlenné vált pedig a két ünnep közötti kapcsolatot különösen azáltal, hogy a *navigium Isidis* ünnepségét a minden év január 3-ára eső császárunnep keretében is megismételték, sőt ez lett a jelentősebb ünnep, amikor az anonim-sorozatok is szétosztásra kerültek. Az Isis-vallás ünneprendjében azonban továbbra is fennmaradt — természetesen *vota publica* nélkül — a március 5-i hajózási ünnep. A január 3-i fogadalmak a császárhűség évenként megisméltető kötelező demonstrációi voltak s így érthető, hogy a 4. századi keresztény uralkodók alatt is megtartották jelentőségüket, minden pogány jellegük ellenére is. Emellett a pénzügyi szempontok is ellenézték ennek az ünnepnek a megszüntetését. A kormányzat mindössze a pogányszertartásokat igyekezett Theodosius-tól kezdődőleg elnyomni — nem sok sikerrel. Roppant érdekesek a befejező fejtegetések, amelyek a korunkig fennmaradt tréfás újévi felvonulások antik összefüggéseit igazolják, s azt is valószínűvé teszik, hogy a Carneval elnevezés is az Isis-hajó, a char naval emlékét őrzi.

A tanulmány egyidőben angol nyelven is megjelent, s ott az 59. s köv. ll. találjuk a fogadalmi ünnepi érmek leírókatalógusát. Ugyancsak az angol kiadás végén 20 szemléltetően összeállított tábla, jó fényképekben mutatja be a legtanulságosabb típusokat.

Nagy Tibor.

Dr. Kovács István: Az ógörög, barbarus és római köztársasági ezüstérmeken látható utólagos bevágásokról. Erdélyi Múzeum XLV. kötet. 1940. 4. füzet. Kolozsvár. Újfolym XI. 300—314. l. A szerző az ógörög, barbár és római köztársasági ezüstpénzekben található bevágásokkal és azok jelentőségével foglalkozik. Összegyűjtött a számára hozzáférhető irodalom alapján sok anyagot, amiből aztán földrajzi és kronológiai sorrendbe állított. Arra az eredményre jutott, hogy a bevágás szokása Egyiptomból indult ki, onnan a Kr. e. 5—4. sz. fordulóján áterjedt Kisázsia déli részeire s innen jutott el Európába Kr. e. 4. sz. folyamán és Moesia inferior és Dácia területén érte el a legnagyobb virágzását. A bevágások elhelyezéséről (a Philippus utánzatokon mindig a lovat ábrázoló hátoldalon van a bevágás) arra következtet, hogy a bevágás elsősorban fémpróba, de messzebbmenő következtetéseket is vonhatunk le esetleg a ló kultuszra, lóáldozatra vonatkozólag.

Catalogo delle raccolte numismatiche. Comune di Milano. I. Le monete dell'impero da Augusto a Traiano. Milano, 1938. 269 l. XVIII. tábla.

Augustus császár kétezereves emlékére rendezett ünnepségek alkalmával a legnagyszerűbb olasz éremgyűjtemény, a „Medagliere Milanese” azzal hódolt a nagy imperátornak, hogy katalógus-sorozatot indított meg a gyűjtemény pénzeiről. Ennek a sorozatnak az első kötete a római császári pénzeket tartalmazza Augustustól Traianusig. Igen hasznosan forgatható katalógus. Császárok szerint veszi a pénzeket. Nemesak a római vereteket, hanem a görög kolonialisokat is adja. Az egyes császároknál az anyagot földrajzilag is rendszerezi, amennyiben nyugatról-keletre halad, Hispaniától Egyiptomig. Mindegyik császárnál a végén még az illető uralkodó consecratiós pénzeit is csoportosítja. A katalógus hasznossága abban van, hogy minden darabot részletesen ír le. A leírások megbízhatóságát pedig azzal biztosítja, hogy a leírásoknál a legkitűnőbb tudományos munkákat használta. A végén találunk még néhány oldalas indexet, mely a megfelelő Cohen számokat azonosítja a katalógus számaival. Ha tehát valamely gyűjtő akár a római, akár a kolonialis pénzekkel foglalkozik, a katalógus forgatása nagy segítségül szolgálhat neki a pénzek meghatározásánál. K. A.

Alberto Santini: Saggio di Catalogo Generale delle Monete Consolari Anonime con Simboli. Milano 1940—XVIII. 190. l. LXXXVIII. t.

A szerző a név nélküli (néma) római köztársasági pénzeket a jegyek ABC sorrendjében táblákön származás és súly feltüntetésével közli. D'Ailly gróf hasonlótárgyú anyaggyűjtése a British Museum katalógusaiban szereplő, olasz gyűjteményekben található, Haeblerin gyűjt. katalógusában közzétett darabokkal ki van egészítve. A táblákön belül az egyjegyű darabokat a szerző — az eddigi csoportosításoktól eltérő — saját kronológiája szerint sorolja fel. Legfeltűnőbb az első denár veretek 187 (Mattingly-Robinson), illetve 218 (Giesecke) helyett 240-re előrehelyezése. A victoriátusokat ellenben a denárok közé (229-től) helyezi.

Az emissziók rekonstruálását megkísérlő összes kutató egyformán a források (Livius, Plinius, Festus) állításaiból, az új pénztípusok bevezetését kívánó vagy azt lehetővé tévő pénzügyi és politikai okok mérlegeléséből indul ki. Az ábrázolások célzatát is keresve, a perdöntő súlyadaton kívül a stílust és a technikát kivitelt is figyelembe veszik. Ezeket azonban különbözőképpen értékelik és így különböző eredményekre jutnak. De a súly csökkenése a veretek egymásutáni sorrendjét már nagyjából meghatározza. Giesecke is ad hasonló, a súlyok és jegyek alapján felépített kronológiát, de Santini periodusai, azok évszámhoz kötése, valamely csoportba tartozás kritériuma kétséges. Például az első denár csoport beosztását bizonytalanná teszi, hogy fix a súlyt nem hoz. Pedig a különböző periódusok a denárokkal azonos jegyű assok súly csoportjai szerint különülnek el. Ilyen csoportosítási bizonytalanság nem rontja le a kézikönyv anyaggyűjtő hézagpótló hasznosságát. Lakos János.

Pongrácz József: Váry Szabó Elemér. A pápai ref. teológiai akadémia kiadványai 36. sz. Pápa 1940. 8° 10 l. Váry Szabó Elemér ny. uradalmi főszámvevő, a Magyar Numizmatikai Társulatnak 1902 óta rendes tagja, 1940-ben elhalálozott és értékes éremgyűjteményét végrendeletileg a pápai ref. főiskolára hagyományozta. Ebből az alkalomból írta és olvasta fel a szerző az 1940. jún. 1-i kollegiumi napon a nemes hagyományozóról ezt a megemlékezést, melyben vázolja Váry Szabó Elemér életét és röviden ismerteti az általa hagyományozott éremgyűjteményt. Ez összesen 2390 darabból állott, melyből 50 arany, 1371 ezüst, 878 bronz és a többi egyéb fém volt. Megtudjuk azt is, hogy a főiskola éremgyűjteménye ezzel a hagyatékkal együtt már 14.000 darabra rúg. A pápai főiskola már eddig is jelentékeny anyagot felölő éremgyűjteménye így most újabb értékes sorozatokkal gazdagodott. A magunk részéről ideális gyűjtő emlékének megőrzésére nem tudunk alkalmasabb módot elképzelni, mint Váry Szabó Elemér nemes cselekedetét.

Forray József Sándor: A régi pénzekről és a magyar régipénzgyűjtésről. Szeged 1939. 8° 12 l. A szegedi Dugonics Társaság egyik ülésén olvasta fel a szerző ezt az áttekintő ismertetést numizmatikával nem foglalkozó laikus közönség előtt. Ennek megfelelőleg csak közismert tényeket csoportosít oly módon, hogy mindenki fogalmat alkothasson magának az éremtan céljairól és feladatairól. Amit mond, mind helyes és jól átgondolt, csak véleményünk szerint a rendelkezésre álló időhöz mérten túl nagy témakört ölelt fel és ennek következtében túl nagy vonásokkal megrajzolt képet nyertünk. Csak egy tekintetben nem tudunk a szerzővel egyetérteni, nevezetesen, miért akarja az öntött, préselt érmekeket kirekeszteni az érmészet köréből? Egyébként örvendetes és példamutató kezdeményezésnek tartjuk ezt az előadást arranézve, hogyan kellene vidéki érdeklődő közönség előtt az érmészet népszerűsítését gyakrabban is megkísérelni.

Karl Hollschek: Ungarische Denare mit Gegenstempel. Mitteil. d. N. G. Wien II. 1940. No. 7. 128. l. II. Lajos 1520. évi veretű K—A jegyű denárának két példányát ismerteti, melyekre az A bémélyítve van beverve. Annak a nézetének ad kifejezést, hogy talán a korábbi K—G jegyű denárok G betűjét verték át ily módon A ellenjeggyel. Ugyanis G. = Georgius Thurzó (1516—19), az A pedig = Alexis Thurzó (1520—25) kamaragrófokat jelenti tudvalevőleg. Feltételezi, hogy az utóbbi verette át esetleg az elődje jegyét.

Alois Graf Montecuccoli: Wiener Kupfer-Polturen Maria Theresias. Mitteil. d. N. G. Wien. II. 1940. No. 12. 185—186. l. Ismerteti Mária Terézia azon K—M jegyű 1763. évszámú rézpolturáit, melyeken az előlapi mellkép alatt kis rózsza látható (ez a hosszú használat következtében gyakran pontnak tűnik fel) és kimutatja, hogy ezeket a körmőci jelzés ellenére Bécsben verték 1772. jún. 19. után és a rózsza épen a bécsi veretek megkülönböztetésére szolgált. A Kat. d. Münz- und Med. Stemmung des Hauptmünzamt IV. kötetében (187. l. 74. sz.) van közölve az erre vonatkozó rendelet és ennek alapján vette vizsgálat alá az említett rézpolturákat. E forrás alapján azt is kimutatja, hogy a pénzekben levő K—M jelentése Kremnitzer Münzamt. Rámutat arra, hogy a legtöbb ilyen vereten az évszám 3-as számjegye fent szögletes, kevesebb példányon pedig kerek és ebből hosszabb verésre következett még 1772 után is. Tekintve, hogy az S jegyű (szomolnokai) 1763. évi veretű rézpolturákon is kétféle alakú számot talált, felveti a kérdést, hogy nem verték-e ezeket is 1772-ben?

Egyéb újabban megjelent magyar vonatkozású tanulmányok és cikkek.

Catalogo della mostra della medaglia moderna ungherese e delle incisioni di Budapest. Milano 1940.

CH Neznámý ¼ tolar Rudolfa II. Numismatische zprávy VI. 1939. 171—172. l. Körmőci típusú negyedtallér 1588-ból, de jegy nélkül.

Dragutin Gamberger Prvu jugoslavensku novcu. Különl. a „Vaše Novine“-ből 3. l. Felemlíti II. Endre CNH. I. 197. sz. denárát is, melyről Jeszenszky Géza a N. K. XXXI—XXXVII. évf.-ban írott tanulmányában állapította meg, hogy nem horvát vagy szlavón pénz, hanem rendes magyar királyi veret.

Alexander Ferenzi, Der Firtoscher Fund byzantinischer Goldmünzen. Különl. a „Siebenbürgische Vierteljahrschrift“ 62. 1939. évf.-ból 60—78. l.

Horváth Tibor Antal, Vasmegyei szavazóbárca (1824). Dunántúli Szemle VII. 1940. 118. l.

Huszár Lajos, Szent György érmek, Bibliotheca Humanitatis Historica IV. 4° 52. l. 8. t.

Huszár Lajos, Mátyás pénzei, Mátyás király Emlékkönyv 1940. 551—574. l.

Huszár Lajos, A Fortuna-utcai éremlelet Budán, Tanulmányok Budapest Multjából VII. 1939. 181—203. l.

Huszár Lajos, Corpus Nummorum Italicorum, Corvina III. 1940. 165—170. l.

Huszár Lajos, Az éremművészet Erdélyben. Szépművészet I. 1940. 12—14. l.

Huszár Lajos, Vasmegyei szavazóbárca (1824). Dunántúli Szemle VII. 1940. 99—100. l.

Jesse-Gaetens, Handbuch der Münzkunde von Mittel- und Nordeuropa, I. kötetének második füzeté is megjelent (1940), amelyik Bergen-Breslau címszavakat foglalja magában. Magyar vonatkozású, közöttük Beszterce (Bistritz címszó alatt) és Bocabánya.

Franz Kohlberger, Die Notenabstempelung der Nachfolgerstaaten, Mitteil. d. N. G. Wien, II. 1940. 191—192. l. Említi többek között a Magyarországon felülbélyegzett osztrák-magyar bankjegyeket is.

Kresz Károly dr., A zene az éremművészetben, a Magyar Numizmatikai Társulathoz 1940. május 30-án tartott előadásának sokszorosított szövege, mely kézirat gyanánt került szétosztásra Kis példányszámban.

Szentgáli Károly, Második lap a magyar éremgyűjtés történetéből, az Érem IX. 1940. 23—24. l.

Szigeti István, Régi körmőcbányai személyi érmek, Az Érem IX. 1940. 1—22. l.

TÁRSULATI ÉLET

Halálesetek. Kegyelettel emlékezünk meg azon tagjainkról, akik elhaláloztak. Mély részvételt kellett tudomásul vennünk *Urmánczy Nándor*, volt országgyűlési képviselő, a kitűnő erdélyi politikusnak, társulatunk alapító tagjának 1940. évi október 31-én történt elhúnytát. Ő mint rendkívüli ízlésű éremgyűjtő tűnt ki, hatalmas gyűjteményét a Magyar Nemzeti Bank szerezte meg s az onnan mint örök letét a Magyar Nemzeti Múzeumba került. — Gyászbaborította társulatunkat *Horváth Henrik dr.*, a székesfővárosi múzeumok központi főigazgatójának, társulatunk rendes tagjának 1941. évi január 14-én bekövetkezett elhúnya, s mindig emlékeztetések maradnak előttünk azon tartalmas előadásai, amelyeket a társulatban tartott és azok az értékes közleményei, amelyek a közlönyünkben jelentek meg. Emléküket kegyelettel fogjuk megőrizni.

Kitüntetések. A Budapesti Közlöny 1941. évi szeptember hó 6-iki számában az alábbi két kézirat jelent meg:

A magyar királyi miniszterelnök előterjesztésére *dr. Zimmermann Lajos* ügyvéd, magyar királyi kormányfőtanácsos, a Magyar Numizmatikai Társulat elnökének a Társulat létrehozása, továbbá szellemi és anyagi megerősödése érdekében végzett kiválóan értékes munkássága elismerésül a Magyar Érdemrend középkeresztjét adományozom.

Kelt Gödöllőn, 1941. évi augusztus hó 30. napján.

Horthy s. k.

Bárdossy László s. k.

A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére megengedem, hogy a Magyar Numizmatikai Társulat negyvenéves fennállása alkalmából a Társulat szellemi és anyagi megerősödése érdekében végzett önzetlen munkásságukért *Szentgáli Károly* nyugalmazott székesfővárosi elemi iskolai igazgatónak, a Magyar Numizmatikai Társulat főtítkáranak, *Berán Lajos* szobrászművésznek, a Magyar Királyi Állami Pénzverő szobrászfővérszobrászának, a Magyar Numizmatikai Társulat választmányi tagjának és *dr. Huszár Lajos* magyar nemzeti múzeumi őrnek, a Magyar Numizmatikai Közlöny szerkesztőjének elismerésem tudtul adassék.

Kelt Gödöllőn, 1941. évi augusztus hó 30. napján.

Horthy s. k.

dr. Hóman Bálint s. k.

A kitüntetések a társulat tagjai sorában osztatlan örömet váltottak ki.

Serlegvacsoránk. Az „Emlékezzünk régiekről“ serlegünk 1940 december 19-ikén tartott vacsoránkon szerepelt ismét, amidőn e vacsoránkat *Jónás Elemér dr.*, kedves tagtársunk emlékének szenteltük, amely alkalommal *Huszár Lajos dr.* mondotta az emlékbeszédet.

Kirándulás. Társulatunk tagjai 1941. évi július hó 7-én egy igen jól sikerült kirándulást rendeztek Szentendrére, ahol az ottani ásatásokat és egyéb műemlékeket tekintették meg *dr. Nagy Tibor* székesfővárosi múzeumi gyakornoknak, az ásatások vezetőjének szakszerű bemutató előadása mellett.

A társulat debreceni csoportjának működéséről csak dícsérettel tudunk megemlékezni, amely kitűnő vezetőségének irányítása mellett tevékeny társulati életet él. A vezetőség tagjai a következők: Elnök: vitéz Kanabé Dezső, alelnökök: Kémery Mikó Gyula és Lükő Gábor dr., titkár: Balogh István dr., pénztáros: Csapó László, jegyző: Csapó Lászlóné, könyvtárőr: Nagyházy János, ellenőr: Papp Lajos. A választmány tagjai: Kémery Mikó Gyuláné, Nagybakay Antal, nagybakai Sesztina Jenő és Sőregi János dr. A számvizsgálóbizottság tagjai: Nagyházy Jánecné, Salánky József dr. és esatári Szücs Bertalan.

Felolvasások. Az 1940. évi november hó 28-án *Huszár Lajos dr.* olvasta fel „A segesvári pénzverő Zsigmond korában” című tanulmányát, sok, eddig ismeretlen anyagot tárva fel ezen korszak pénzveréséről. — Az 1941. évi január hó 30-án *Esze Tamás* gyöngyösi református lelkész ült a felolvasó asztalnál és a „Kassai pénzverőház 1705—1710 között” címen ismertette igen nagy eredményekkel járó levéltári kutatásait. — Az 1941. évi február hó 27-én *Tersztyánszky Jenő dr.* tartott egy igen érdekes felolvasást „A pénzverés európai bölesője” címen és mutatott be ezzel kapcsolatban nagyon szép éremverés anyagot. — Ezt követte 1941. évi április hó 24-iki felolvasó ülésünk, amelyen *Palóczy Edgár* adta elő „Kossuth Lajos és a numizmatika” című tanulmányát és *Jankovics Marcel dr.* mutatott be ezen felolvasással kapcsolatban az érdekes szabad előadás keretén belül. — A társulat fennállásának 40. évfordulója alkalmából 1941. évi május hó 15-én rendezett ünnepi ülésén *Alföldi András dr.*, egyetemi nyilv. rendes tanár, társulatunk tiszteletbeli tagja tartott egy a szakkörökben nagy feltűnést keltő előadást vetített képek kíséretében „A későrómai arisztokrácia keresztényellenes propagandájának egy félreismerett eszköze: a kontorníát-medallionok” címen, a nagyszámú hallgatóság igen nagy elismerése mellett. Az előadásoknak ezen igen szép sorozata ismét csak azt tanúsítja, hogy a társulatban a tudományos munka fokozott mértékben nyilvánul meg.

Társulatunk összejöveteleit tovább is minden hét csütörtökjén tartja, este 6 és 8 óra között, a társulat Budapest, VIII., Csepregy-utca 4. szám, II. em. 15. ajtószám alatti helyiségében. A nyári hónapoktól eltekintve, minden hónap második csütörtökjén választmányi ülés van, minden hónap utolsó csütörtökjén felolvasást rendezünk s azokon vendégket is szívesen látunk. Ezen összejöveteleinken egyébként is szívesen állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika vagy éremgyűjtés terén bármely irányban felvilágosítást akar.

Társulatunk könyvtára ugyanesak minden csütörtökön este 6 és 8 óra között áll tisztelt tagjaink rendelkezésére. Ugyanakkor megtekinthető társulatunk gyűjteménye is. A kézikönyvtárt tagjaink ezen időponton kívül is használhatják. Kulcsa a helyiségben a tagok rendelkezésére áll.

Tagdíjfizetési felhívás. A fővárosban lakó rendes tagjaink évi 10 pengő, a vidéken és külföldön lakók évi 6 pengő tagsági díjat fizetnek. Az új alapító tagok alapítványa legalább 100 pengőt tesz ki. Régi alapító tagjainkhoz azt a kérést intézzük, hogy évenként legalább egy fővárosi rendes tagsági díjnak megfelelő összeget, vagyis 10 pengőt fizessenek be önkéntes adomány címen társulatunk javára, tekintettel arra, hogy a záloglevelekben elhelyezett régi alapítványaink értéküket teljesen elvesztették. A pénzküldeményeket kérjük a társulat javára az 51.010 számú postatakarékpénztári csekk számlán befizetni vagy a társulat elnöke, Zimmermann Lajos dr. nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 78—80.) beküldeni. A társulat elnöke egyébként szívesen áll rendelkezésére azon érdeklődőknek, akik a társulatba tagul belépni kívánnak. Telefonja: 380—140.

Új társulati tagok. A Közlöny előbbi évfolyamában kiegészítettük a XXXVI—XXXVII. évfolyamban közzétett tagnévsorunkat az 1940. évi június hó 30-áig felvett tagok jegyzékével. Ezt most az 1941 június 30-áig felvett tagok névsorával egészítjük ki az alábbiakban.

Tiszteletbeli tagok.

- Berán Lajos*, szobrászművész, a m. kir. áll. pénzügyi főtanácsos, Budapest, IX., Ferenc-körút 2-4. sz. 1907. VI. 13. — 1941. III. 27.
- Huszár Lajos dr.*, az Országos Magyar Történelmi Múzeum őre, Budapest, VIII., Múzeum-körút 14-16. 1929. V. 16 — 1941. III. 27.
- Schmidt Béla*, gőzmalom igazgató, Budapest, XI., Nagyboldogasszony útja 21. 1915. X. 14. — 1941. III. 27.
- Soltész Elemér dr.*, tábori püspök, Budapest, XIV., Abonyi-utca 21. 1927. III. 31. — 1941. III. 27.
- Telcs Ede*, szobrászművész, Budapest, XII., Gömbös Gyula-út 41. 1905. VI. 8. — 1941. III. 27.

Alapító tagok.

- Dániel Ferenc báró*, földbirtokos, Vargyas, (Udvarhely megye.) 1940. XI. 14.
- Soltész Elemér dr.*, tábori püspök, Budapest, XIV., Abonyi-utca 21. 1927. III. 31. — 1941. IV. 10.

Rendes tagok

- Ambarus Géza*, evang. igazgató tanító, Nagyvárád, gr. Csáky István-utca 62. — 1941. I. 9.
- Bertalan Lóránt dr.*, ügyvéd, Budapest, VIII., Üllői-út 66/B. — 1941. II. 13.
- Biharmegyei és Nagyváradi Régészeti és Történelmi Egylet*, Nagyvárád, — 1940. XII. 19.
- Boltzár Endre*, a városi üzemek pénztárosa, Szombathely, Léka-utca 25. — 1940. XI. 14.
- Cseh Győző*, okl. gépészmérnök, Győr, Levente-utca 9. — 1941. VI. 49.
- Csikó Emil, ifj.*, vaskereskedő, Marosvásárhely, Ugron Gábor-tér 12. — 1941. I. 9.
- Csillaghy József*, a diószegi cukorgyár és uradalom felügyelője, Magyardiószeg (Pozsony m.). — 1941. V. 8.
- Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára*, Kolozsvár, Bástya-utca 2. — 1941. II. 13.
- Érsekújvári Városi Múzeum*, Érsekújvár, Városháza. — 1940. XII. 19.
- Friedmann Hugó*, ékszerész és régiségkereskedő, Budapest, IV., Kammermayer Károly-utca 10. — 1940. XII. 19.
- Gerevich Tibor dr.*, egyet. nyilv. rendes tanár, Budapest, XI., Budafoki-út 9. — 1941. VI. 19.
- Gömrő és Kishont Vármegyei Múzeum Egyesület*, Rimaszombat. — 1940. X. 10.
- Hudec László*, építész, Shanghai (Kína) — 1941. II. 13.
- Jankovics Marcell dr.*, ügyvéd, író, m. kir. kormányfőtanácsos, Budapest, I., Pauler-utca 19 — 1941. V. 8.
- Jónás Elemérné, özv. dr.*, múzeumi ör. özvegye, Budapest, XIV., Hungária-körút 157. — 1940. XI. 14.
- Kelényi László*, gyárigazgató, Budapest, IV., Múzeum-körút 9. — 1941. IV. 10.

- Klein András*, a Magy. Orsz. Központi Takarékpénztár tisztviselője, Budapest, V., Kálmán-utca 21. — 1941. III. 13.
- Klement Károly*, órás, Keszthely, Hajdu-utca 30. 1940. XII. 19.
- Kolozsvári ref. kollégium*, Kolozsvár, Farkas-utca 16. — 1940. XII. 19.
- Kovács László*, magántisztviselő, Budapest, VII., Szaboles-utca 5. — 1941. II. 13.
- Krausz Sándor dr.*, ügyvéd, Pécs, Fürdő-utca 1. 1941. I. 9.
- Lakos János*, régész, Budapest, XII., Kuruclesi-út 35. — 1941. VI. 19.
- Láng Miklós*, ezüstművesmester, Budapest, VI., Liszt Ferenc-tér 6. — 1941. VI. 19.
- Lichtenberg Péter*, mindszei, kereskedő, Budapest, V., Akadémia-utca 9. — 1940. X. 10.
- Losonc megyei város közönsége*, Losonc, 1940. XI. 14.
- Marosvásárhelyi ref. kollégium*, Marosvásárhely, — 1941. II. 13.
- Miskolczy Árpád*, gyümölcstermelő, Nagybánya, Kossuth Lajos-utca 32. — 1941. II. 13.
- Molnár Imre, ifj.*, posta műszaki tisztviselő, Újpest, Eperjesi-utca 3. — 1940. X. 10.
- Munkácsi m. kir. áll. Árpád fejedelem gimnázium*, Munkács. — 1940. XII. 19.
- Nagy Zoltán*, banktisztviselő, Budapest, VIII., Sándor-utca 46. — 1940. XII. 19.
- Nagyházy János*, máv. esztorgályos csoportvezető, Debrecen, Nyíl-utca 111. — 1940. XII. 19.
- Nagyvárad premontrai gimnázium*, Nagyvárád, Hitler Adolf-tér 12. — 1940. XII. 19.
- Országgyűlési Múzeum*, Budapest, V., Kossuth Lajos-tér 1-3. — 1940. XII. 19.
- Papp Lajos*, illatszerkereskedő, Debrecen, Kossuth Lajos-utca 1. — 1941. II. 13.
- Pethe László dr.*, pénzügyi s. titkár, Budapest, IV., Eskü-tér 8. — 1940. XII. 19.
- Prokesch Mihály dr.*, földbirtokos, Szabadka, Kossuth Lajos-utca 15. — 1941. VI. 19.
- Schreiber Antal*, magánzó, Pécs, Deák-utca 23. — 1940. X. 10.
- Szalay Berzeviczy László báró*, földbirtokos, Budapest, VIII., József-körút 37-39. — 1940. XI. 14.
- Székelly Nemzeti Múzeum*, Sepsiszentgyörgy. — 1940. X. 10.
- Valter Pál*, nyug. postaigazgató, Sopron, Tóth Antal-utca 4. — 1941. I. 9.
- Varamnai Gyula dr.*, orvos, Budapest, XIV., Thököly-út 168. — 1941. III. 13.
- Vasvármegyei Múzeum Érem- és Régiségtára*, Szombathely. Múzeum. — 1940. XII. 19.
- Vladár Tibor*, m. kir. őrnagy, Miskolc, Vörösmarty-utca 63. — 1941. II. 13.
- Zarka Elemér*, kir. mérnök, Veszprém. Állam-építészeti hivatal. — 1940. XI. 14.
- Zilah ref. Wesselényi kollégium*, Zilah. — 1940. XII. 19.

Deutscher Auszug.

Lajos Zimmermann: Die vierzigjährige Ung. Numismatische Gesellschaft. Bericht des Präsidenten über die Gründung, Entwicklung und Tätigkeit der Gesellschaft und über die erzielten Erfolge.

András Kerényi: Römischer Münzfund auf dem Balkan. 152 Stück Bronzemünzen, darunter 15 St. römische Kaiserprägungen, der Rest koloniale Münzen. Genaue Fundstätte unbekannt. Der ganze Fund gelangte in die Sammlung des Ung. Historischen Museums.

Géza Jeszenszky: Die Münzprägung der Anführer. Die Münzprägung in Ungarn war immer das ausschliessliche Recht der Krone. Eine einzige Ausnahme ist uns nur aus dem Mittelalter bekannt, dass nämlich im Laufe des XI. Jahrhunderts die „Dux“-e (Thronfolger) noch bei Lebzeiten ihrer Vorgänger $\frac{1}{3}$ des Landes (Ducatus) und das Präge-recht erhielten. So ist uns eine grosse Anzahl der von Béla I. während seiner Thronfolgerzeit geprägten Münzen bekannt. (C. N. H. I. 15.) Ihr Durchschnittsgewicht beträgt 0.6956 gr. Dies entspricht vollkommen dem Gewichte der königl. Prägungen Andreas I. Als Béla König wurde, richtete er sich nach der Gewichtsverminderung unter Salamon und prägte nach einem leichteren Münzfuss. Das Geld des königl. Anführers Géza I. ist die C. N. H. I. 23. Durchschnittsgewicht 0.6778 gr. Als König liess er den Denar C. N. H. I. 24. prägen. Nach Auffassung des Verfassers ist dieser C. N. H. 24. nicht einheitlich, sondern es lassen sich zwei Arten unterscheiden. (Siehe Numizmatikai Közlöny Band XXXVIII—XXXIX.)

Lajos Huszár: Die Prägestätte in Segesvár unter Sigismund. Mit Hilfe der durch Constantin Moisil und J. Minea schon benützten Quellenangaben beschreibt er die Münze in Segesvár, die zum Unterhalt des valachischen Thronprätendenten Viad Dracul diente. Der Betrieb der Prägestätte hat ganz bestimmt in der Zeit zwischen 1433—37 stattgefunden. Vlad Dracul, als Vasall des ung. Königs, genoss nur die Einkünfte der Stätte, also mussten hier königl. ung. Münzen geprägt worden sein. Der Verfasser versucht nachzuweisen, was für Münzen hier geprägt wurden und kommt zu dem Ergebnis, dass es diese mit dem Siegel S (S—A, S—D, S—L, S—P, S—h, S—R, S—S, S—V) versehenen Varianten des Denars C. N. H. II. 124A. und Quartings C. N. H. 129. König Sigismund waren. Der Nachweis besagt, dass unter Sigismund die Bezeichnung der Münzen mit dem Anfangsbuchstaben der Prägestätte gebräuchlich wurde und der Buchstabe S mit keiner anderen Stätte als mit Segesvár zu identifizieren ist. Von diesen zwei Sorten wurden die Denare zwischen 1427—37, die Quartings zwischen 1430—37 geprägt, also ist der zeitliche Nachweis auch erbracht. Das Siegel S—A entspricht Segesvár-Antonius, welcher Antonius nach den Dokumenten zu schliessen, Kammerherr des Vlad Dracul war. Der Artikel weist ferner auf die Tatsache hin, dass die unter dem Namen Ducat bekannte Silbermünze ihren Namen wahrscheinlich deshalb bekam, weil sie infolge der ständigen Münzverschlechterung ungefähr denselben Wert hatte, wie die gleichnamige Münze der Walachei. Der ung. Ducat wurde im Jahre 1430 aus dem Verkehr gezogen und so muss man unter den in den rumänischen Quellen erwähnten „Alten Ducaten“ diese Münzarten verstehen.

Dr. Alfred Schulek: Die Münzen der Zeit verschiedener Königshäuser in Ungarn und ihre Zeitfolge. III. Albrecht (1437—1439.) und Elisabeth (1439—1440.) Verfasser setzt seine im XXV. u. XXX/I. Bd. dieser Zeitschrift begonnene Arbeit über die Zeitfolge der Münzen in der sogen. gemischten Periode — ermuntert durch die günstige Fachkritik und einen freundlichen Brief weiland Altmeisters Luschin, in welchem er Verfassers Arbeitsmethode mit seinen komplexen Beweisen als „recht aussichtsreich“ bezeichnete — fort.

1. Den neapolitanischen Denar Nr. 140. in Réthy's C. N. H. des Thronbewerbers (1397—1403) Ladislaus, Königs beider Sicilien, liesse Verfasser in einer Neuauflage des Corpus lieber weg; — trotz des ungarischen Königstitels und der rotsilbernen ungarischen Farben, welche auf dem Denar als Wappenrahmen aus erhöhtem und vertieften kleinen Gliedern angebracht sind. (Die Metalle wurden der mittelalterlichen Gepflogenheit gemäss, welche die metallenen (goldenen u. silbernen) Heroldsfiguren durch angenagelte Metallplättchen darstellte, auf den ungarischen Münzen immer erhöht ausgeprägt.)

2. König Albrecht, Schwiegersohn K. Sigismunds, seines Vorgängers, setzte im ersten Jahre seiner kurzen Regierung die Prägungen dieses, des Goldguldens C. 119. u. Denars C. 124A. mit C. 131. u. C. 134. fort; ging aber 1439 auf einen leichteren Denarmünzfuss C. 135. über, bei genau unveränderter Weiterprägung des Dukatens C. 132. (doch mit bereichertem Wappen) i. d. 3. Goldprägestätten Körmöcbánya (Kemnitz), Nagybánya (Frauenbach) und Nagyszeben (Hermannstadt).

3. Verf. berechnet auf Grund gewissenhafter und sorgfältiger Gewichtsbestimmungen *nur* der *guterhaltenen* Stücke des Ung. Hist. Museums und seiner eigenen Sammlung, ferner der Feingehaltsbestimmungen des Min. Rates Joh. v. Belházy, welche dieser in der wissenschaftlich mustergültigen Bearbeitung des Fundes bei Szerenes im XXI. Bd. d. Wiener Num. Zeitschrift veröffentlichte und anderer Aufzeichnungen aus seinem Nachlasse die Münzfüsse der Denare C. 134. u. 135. Er findet, dass ersterer aus $\frac{2}{3}$ feinem Silber, u. zw. 320 St. aus d. Budaer (Ofner) Mark, letzterer aus zur Hälfte f. Silber, u. zw. 430 St. aus derselben Mark geprägt wurde, und waren von ersterem 100, letzterem 150 St. auf den ung. Goldgulden zu rechnen, was demnach eine ungefähr 20%-ge Münzverschlechterung bedeutet. Zu C. 135, den sog. Denarii triales, welche in Pozsony (Pressburg) Ao. 1439/40 unter der merkwürdigen Benennung „Tzschoptzen“ im Dekretes Albrechts v. Jahre 1439 und entsprechend den bekannten Münzbuchstaben, welche Verf. nebst den Durchschnittsgewichten auf der Tafel den Münzabbildungen beibringt. Den Schlagschatz des Denars C. 135. berechnet Verf. auf $6\frac{1}{4}\%$.

4. Die Bedeutung des erwähnten Fundes bei Szerenes besteht in der grossen Menge seltener Denare aus einem ganz kurzen Zeitabschnitt: 1439—1440 (Vergrabungszeit Anfang 1441) und dem gelieferten Beweis, dass die Wittve Albrechts, Königin Elisabeth, nach seinem Tode und vor der Geburt ihres Sohnes Ladislaus des Nachgeborenen erst versuchsweise Denare und Obole ohne Namen und Titel des Prägeherrn: C. 137 und 138., dann aber wieder den letzten Denar Albrechts C. 135. in grösserer Menge, parallel mit dem Denar C. 149. des Wladislaus, dem Polen- und Gegenkönig, und schliesslich nach der Geburt Ladislaus V. aber dieselben Denare mit dem Namen dieses (C. 201.) prägen liess, wie es die Siglen beweisen, was alles das Bestehen eines weiblichen Erbfolgerechts zu dieser Zeit in Ungarn widerlegt. Durch diesen Fund ist also der letzte Denar Albrechts (C. 135.) und der erste von Wladislaus I. (C. 149.) unzweifelhaft erwiesen. Nr. 26. der erwähnten Fundbeschreibung Belházy's hält Verf. für einen Zwitter aus C. 137. und 138; u. zw. wurden gewiss die Punzen der Prägestücke verwechselt.

5. Den nur in zwei Varianten Stücken bekannten Denar C. 133 hält Verf. für eine „Gelegenheitsmünze“ (im Sinne Dannenberg's, Zeitschr. f. Num. 1885. S. 322.) auf die Kaiserkrönung (31. Mai 1438.) Albrechts; das Brustbild des Königs kommt zu dieser Zeit, seit 1353 auf ung. Münzen gar nicht vor. C. 136A und B hält Verf. für gleichzeitige Falschmünzen.

6. Auch eine Reihe der Münzmeisterzeichen versucht Verf. zu deuten, wie bei den Abbildungen vermerkt ist; in dieser Zeit der Einführung von Familiennamen sind schon manche Siglen die Anfangsbuchstaben der Zunamen und nicht mehr die der

Taufnahmen der Münzpächter oder „Kammergrafen“, wie sie genannt wurden, neben Wappen und anderen Zeichen derselben. Selbst die Städte: Kassa (Kaschau) und Körnőbánya (Kremnitz) erhielten zu Zeiten das Münzrecht in den königl. Münzkammern und bezeichnet solche Kaschauer Münzen das später oft wiederkehrende C. mit der Lilie aus dem Wappen der Stadt. Viele spezielle Daten und Detailangaben Verfassers sind für eine kurze auszugsweise Wiedergabe ungeeignet; doch bringt diese Arbeit eine möglichst lückenlose Bearbeitung der ung. Münzgeschichte der J. 1438/40 und stellt Verfasser auch einen reichen Literaturnachweis bei, — nicht ohne die oft ganz unglaublichen Irrtümer der Schriftsteller einer gewissenhaften Kritik teilhaftig werden zu lassen.

Andor Leszih: Eine Falschmünzerwerkstätte des XVI. Jahrhunderts in der Szuhogy-er Burg Csorbakő. Bei Grabungen in der Burg Csorbakő sind verschiedene Gegenstände, so Kupferplättchen, ausgeschnittene Plättchen, Schmelztiegel, Eisenscheren gefunden worden, welche die Reste einer Falschmünzerwerkstätte darstellen. Es sind auch 131 St. ausgeprägte Münzen zum Vorschein gekommen. Von den Münzen sind die vor Ludwig II. geprägten echt, die übrigen Fälschungen. Die Fälschung erfolgte durch Hammerschlag und sind die Münzbilder tadellos, nur das Material ist äusserst minderwertig. Die Fälschung erfolgte in den Jahren 1541—1553. Der Schlossherr war damals Imre Bebek. Es war aber allgemein bekannt, dass sich diese Familie mit Münzfälschungen befassete. Die hier verfertigten Münzen prägten sie auf versilberte oder noch mehr auf verzinnte Kupfer- und Bronzeplättchen mit den folgenden Jahreszahlen: 1524, 1536, 1537, 1538, 1539 und mit dem Namen Ludwig II. und Ferdinand I. Besondere charakteristische Merkmale, mit deren Hilfe man die Prägungen von Csorbakő erkennen oder von anderen damaligen Fälschungen unterscheiden könnte, sind nicht zu finden.

Tamás Esze: Die Kassa-er Münzstätte (1705—1710). Auf Grund authentischer archivaler Forschungen wird die Tätigkeit der Kassa-er Münzstätte während des „Kuruc“-Freiheitskampfes vom Verfasser beschrieben. Die wichtigeren Ergebnisse sind: am 17. Dez. 1704 wurde die Gründung einer Münzstätte vom Fürsten verordnet. Mit der Prägung wurde schon im Jänner 1705 begonnen. Der Leiter der Münze war Alexander der Keczer. Inspektor war vom März 1705. bis Febr. 1706. zuerst Johann Wilhelm Pruckner, dann Georg Jászai. Die erste Periode dauerte von Anfang 1705. bis Mai 1709. und wurde die Münze durch das Ärar verwaltet. Am 24. Sept. wurde die Münze vorübergehend wegen der Bedrohung durch die kaiserlichen Truppen nach Szepesvár verlegt, wo sie bis zum 11. Okt. blieb. Fünf Sorten von Münzen wurden in Kassa geprägt: 20, 10, 4 und 1 Polturestücke, ausserdem Kupferdenare, 10 Polture wurden zwischen Jänner 1705.—Febr. 1707. Kupferpoliture vom 12. Juli 1705 an ständig geprägt. 20 Polture wurden nur in der zweiten Hälfte 1705 hergestellt. Der 4 Polture und Kupferdenar sind unikalische Probestücke. Wahrscheinlich wurden hier auch die zur Bezahlung der Bergwerksleute bestimmten Zinnmünzen geprägt. Bei der Überstempelung der Münzen wurden zuerst andere Muster in Kassa verwendet, wie in Kremnitz; so ist die zweifache Kontremarke durch eine falsche Interpretation der Verordnung zu erklären. Es musste also die zweifache Überstempelung in Kassa geschehen sein. Nachdem die kaiserlichen Münzen zum Aussenhandel unentbehrlich waren, wurden solche während der ganzen Zeit des Aufstandes geprägt, seit 1708 sogar ausschliesslich solche hergestellt. Auch aus Kassa besitzen wir Unterlagen, die auf die Nachahmung kaiserlicher und polnischer Münzen hinweisen. Diese Tatsache erklärt auch, warum die letzte Jahreszahl auf Rákóczi's Münzen 107 ist. In 1708 war Debreczeni Ötvös András der Stempelschneider. In die Zeit zwischen den 24. Mai 1709—17. Nov. 1710 fällt die zweite Periode der Kassa-er Prägestätte. Der Pächter war Johann Hrabovszki. Unter ihm wurden ausschliesslich kaiserliche Münzen geprägt.

Lajos Vayer: Nach Lithographien kopierte Maria Theresia-Medaillen. Er untersucht die während des österreichischen Erbfolgekrieges von Maria Theresia verfertigten Spottmedaillen. Es gelang ihm die als Muster zu den Spottmedaillen dienenden Lithographien zu finden. Die Zusammengehörigkeit von 3 Lithographien und 2 Medaillen ist als erwiesen zu betrachten. Nach der einen Lithographie ist der Avers und Revers

der einen Medaille kopiert, von je einer Lithographie ist der Avers und Revers der zweiten Medaille genommen. Die auf den Medaillen vorkommende Jahreszahl 1742 ist der sog. „Terminus ante quem“ der Lithographie. Der Meister der obgenannten Lithographien ist in dem Kreis des in England, London arbeitenden George Bickham jun. zu suchen. Offene Frage ist, ob die Medaillen in England selbst oder in Holland angefertigt wurden.

Lajos Huszár: Die numismatischen Aufzeichnungen Franz Kresznerics. Der 1776—1832 lebende Franz Kresznerics, selber ein Münzensammler, unternahm zwischen 1796—1810 eine transdanubische, Wiener und oberländische Reise. Aus dem bei dieser Reise geführten Tagebuch sind die numismatischen Aufzeichnungen entnommen. Das handgeschriebene Tagebuch wird von der Budapester Universitätsbibliothek aufbewahrt. (der mit *kursiven* Buchstaben geschriebene Text ist der Originaltext.)

János Lakos: Unedierte keltische Tetradrachme. Gefunden in Ujfalu (Kom. Szerém, Kroatien). Diese bisher unbekannte Type ist in die Serie der unmittelbaren, aber rohen Nachahmungen zu reihen.

József Ernyey: Die Medaille des Thomas Kolosvári Jordán. 1570. Er untersucht das Reversbild resp. dessen geheimnisvolle Aufschrift „Novissima virus“ der von Antonio Abondio im Jahre 1570 angefertigten und mehrfach besprochenen Medaille (Habisch, Deutsche Schaumünzen II/2 Nr. 3360). Der Skorpion ist aus dem alten Wappen der Jordán genommen und bezieht sich auf dessen (Jordán) Person. Das „Novissima virus“ hält er für eine gekünstelte Konjugation und übersetzt es mit „Ende der vielen Vergiftungen, die Arznei wird angefertigt.“ Als interessante Analogie erwähnt er, dass jemand im Jahre 1581 das Wappen Jordáns in einen mit Blumen geschmückten Rahmen ebenfalls mit der Aufschrift „Novissima virus“ herausgegeben hat.

István Szigeti: Angaben über die Medaille der Frau Erhard Artner geb. Susanna Dirnberger. Er bespricht die in dem Münzkabinett des Ung. Historischen Museums und im Pressburger Städtischen Museum sich befindenden Exemplare dieser Medaille. Endre Csatkai schliesst Lebensdaten der Frau Susanna Köffer aus diesem Anlass bei.

Sándor Haidekker: Ein unveröffentlichter Brief Josef Daniel Böhms. Der Brief des Wiener Kammermedailleurs J. D. Böhm vom 7. April 1831. an seine Mutter, worin auch numismatische Aufzeichnungen zu finden sind.

Edgár Palóczi: Das unbekannte Gedenkkreuz des ung. Freiheitskampfes. Er bespricht die bisher unbekannte Aufzeichnung, dass der Herzog Woroniecki Korybut Miecislav auf seine eigenen Kosten ein Gedenkkreuz an die Schlacht von Perlasz anfertigen liess. Diese Aufzeichnung ist in den Prozessakten des Herzogs, des „K. u. K. Kriegsgerichtes zu Pesth“ 1849. in der Sammlung der Hauptstädtischen Bibliothek zu finden. Bis jetzt ist kein einziges Exemplar dieses Kreuzes bekannt.

Die bedeutendsten Neuerwerbungen von 1940. im Münzkabinett des Ung. Historischen Museums.

Münzfunde.

Literatur.

Vereinsleben.

Extraits Français.

L. Zimmermann: Les quarante années de la Société du Numismatique Hongroise.

A. Kerényi: Une trouvaille balkanique de monnaies romaines. Il s'agit en somme de 152 monnaies en bronze, dont 15 de frappe romaine impériale, les autres sont des monnaies coloniales. Leur site ne peut pas être précisé. Toute la trouvaille est passée au Cabinet de Médailles du Musée Historique Hongrois.

G. Jeszenszky: Les émissions des ducs. En Hongrie, la frappe a été toujours un droit souverain. Il n'y a qu'une exception connue du moyen-âge: c'est quand, à la seconde moitié du XI. siècle, les „dux“ (les héritiers du trône) ont reçu, encore au vivant de leurs prédécesseurs, la troisième part du royaume (ducat) et le droit de monnayage. C'est ainsi que nous ont été conservés en grand nombre les monnaies du roi Béla I. frappées dans son époque de duc (CNH. I. 15.). Leur poids moyen est 0.6956 gr., ce qui correspond au poids moyen des émissions du roi (André I.). Quand Béla devint roi, il fit frapper la monnaie selon un titre inférieure, en se conformant à la réduction qui s'était produite à l'époque du roi Salamon. La monnaie ducal du roi Géza I. est celle du CNH. I. 20., son poids moyen est 0.6778 gr. Comme roi il fit frapper le denier No. 24 du Corpus. L'auteur nous affirme que ce denier n'est pas uniforme mais se divise en deux types (cf. son article paru dans „Numizmatikai Közlöny“ vol. XXXVIII—XXXIX.)

L. Huszár: L'atelier monétaire de Segesvár à l'époque du roi Sigismond. A l'aide des données, dont Constantin Moisil et J. Minea firent déjà usage, l'auteur nous fait connaître l'activité de l'atelier monétaire de Segesvár qui a servi comme soutien au prétendant de la Valachie, Vlad Dracul. C'est entre 1433 et 1437 que l'on peut démontrer d'une façon précise l'activité exercée par l'atelier. Vlad Dracul, vassal du roi hongrois, ne fit que retirer les revenus de l'atelier, donc ce sont nécessairement des monnaies royales hongroises que l'on y faisait frapper. L'auteur essaie de préciser les espèces de ces monnaies et il arrive à la conclusion que ce sont les variants avec le sigle S (S—A, S—D, S—L, S—P, S—H, S—R, S—S, et S—V) des monnaies du roi Sigismond, connus comme le denier CNH II. 124A et le quaring ibid. 129., que l'on peut considérer comme sortis de l'atelier de Segesvár. L'argument en est que pendant l'époque de Sigismond on commença de désigner sur les monnaies l'atelier par la lettre initiale; or le sigle S ne peut être identifié avec aucun des noms des ateliers connus excepté celui de Segesvár. De ces deux types de monnaies le denier a été frappé généralement entre 1427—37, tandis que le quaring entre 1430—37, ce qui affirme la correspondance chronologique aussi. Enfin parmi les sigles on peut développer S—A en Segesvár—Antonius. Ce dernier est connu dans les documents comme chambellan de Vlad Dracul. L'article démontre encore que la monnaie d'argent hongroise connu sous le nom de „ducat“ (CNH II. 128) a reçu ce nom vraisemblablement par le fait qu'en conséquence de la dépréciation de l'argent cette espèce de monnaie devint équivalent au ducat, monnaie valachienne. C'est en 1430 que l'on a retiré de la circulation le ducat hongrois, c'est donc cette espèce de monnaie que l'on est forcé d'entendre par la désignation „vieux ducats“ trouvée dans les sources roumaines concernant l'atelier monétaire de Segesvár.

A. Schulek: Les monnaies de la période des dynasties diverses de la Hongrie et leur chronologie. III. Albert (1438—39) et Elisabeth (1439—40). L'auteur continue son

oeuvre commencée dans les volumes XXV. et XXX/XXXI. de cette Revue, et donne une histoire presque complète du monnayage du roi Albert et de sa veuve Elisabeth, des années 1438—40 — à l'aide du matériel du Cabinet du Musée Historique Hongrois à Budapest et de la littérature correspondante et particulièrement à l'aide de la description parfaite de la trouvaille de Szerencs par J. de Belházy dans la „Numismatische Zeitschrift“ de Vienne 1885 (vol. XXI.). Le résultat de ses recherches est qu'en 1439 une dévaluation de 20% du denier d'Albert a eu lieu (le No 135 du Corpus de Réthy remplaçait le No 134) cependant on a conservé sans altération la valeur (les poids et l'alliage) de la fameuse pièce d'or hongroise. L'auteur trouve aussi que 1. le No 133 de Réthy pouvait être un denier commémoratif („historique“ de Lelewel) très rare, frappé à l'occasion du couronnement d'Albert empereur de l'Allemagne; 2. le denier C. No 137 et son obule C. No 138 (sans nom de roi) étaient les monnaies provisoires de la reine veuve Elisabeth dans les mois qui précédaient la naissance de son fils Ladislas V. posthume; et 3. les Nos C. 136/A, B de Réthy étaient des falsifications contemporaines. L'auteur termine son oeuvre par l'énumération complète de la littérature corrélative. La table adjointe des figures des monnaies décrites montre aussi les poids moyens et les sigles des monnaies respectives.

A. Leszih: L'atelier de faux-monnayage au château Csorbakő de Szuhogy au XVI. siècle. Au cours des fouilles faites au château de Csorbakő (Borsod vármegye) on a découvert des flans de cuivre, des morceaux de lamelles découpées, des creusets, des couteaux de fer etc., qui sont évidemment les restes d'un atelier de faux-monnayage. Enfin 131 monnaies frappées ont été aussi découverts. Parmi ces monnaies celles d'avant époque du roi Lajos II. sont de frappe légitime, les autres sont des falsifications. Ces dernières ont été faites à coups de marteau; leurs dessins sont impeccables, seulement la matière y est de qualité très inférieure. Cette activité de faux-monnayage se déroula entre 1541 et 1553, quand le châtelain était Imre Bebek. En ce temps là c'était un fait notoire que les Bebek s'occupaient de faux-monnayage. On y a frappé les monnaies sur des flans de cuivre rouge ou de bronze argentés ou encore mieux étamés, datées de 1524, 1536, 1537, 1538 et 1539, avec le nom des rois Lajos II. et Ferdinánd I. Il n'y a plus de caractéristiques à l'aide desquels on pourrait reconnaître ou distinguer des autres falsifications de l'époque les émissions de Csorbakő.

T. Esze: L'atelier monétaire de Kassa (1705—1710). Dans cette étude basée sur des recherches dans les archives l'auteur décrit l'activité de l'atelier monétaire de Kassa pendant la guerre de l'indépendance des Kouroutz. En voici les résultats primordiaux: Le prince Rákóczy décréta le 17. 12. 1704. de fonder un atelier monétaire à Kassa. La frappe y a été commencée déjà vers la fin du mois janvier 1705. Le chef de l'atelier était Sándor Keczer; son inspecteur, entre mars 1705—février 1706, J. V. Pruckner, à qui György Jászai succéda. La première époque de l'atelier durait du commencement de l'année 1705 jusqu'au mai 1709; pendant ce temps-là il a été administré par le Fisc. Le 24. 9. 1706., on le fit déplacer provisoirement à Szepesvár à cause des troupes impériales menaçants; il y resta jusqu'au 11. oct. Ce sont cinq types de monnaies que l'on fit frapper à Kassa: des monnaies de 20, 10, 4 et 1 poltura et des deniers de cuivre. Les pièces de 10 poltura n'ont été frappées qu'entre janvier 1705 — février 1707, tandis que des poltura de cuivre ont été émises sans interruption depuis le 12. 7. 1705. Les pièces de 20 poltura n'ont été faites que pendant la seconde moitié de l'année 1705. Les monnaies de 4 poltura ainsi que le denier de cuivre peuvent être considérés comme des pièces uniques d'essai. C'est aussi vraisemblablement à Kassa que l'on frappa les monnaies d'étain destinées au traitement des mineurs. A Kassa on a gravé d'abord un contre-marque différent de celui de Körmöcz; les deux contre-marques s'expliquent par une fausse interprétation du décret. Tous les doubles contre-marques ont donc été faits à Kassa. Comme les monnaies impériales étaient indispensables pour le commerce extérieur, on les faisait frapper pendant tout le temps du soulèvement, voire même depuis 1708 ce sont elles qui y ont été frappées exclusivement. On dispense des données sur la falsification des monnaies impériales et polonaises à Kassa, ce qui explique que l'année 1707 se présente comme dernière sur les monnaies de Rákóczi. Le graveur en 1708 était András Debreczeni Ötvös. La deuxième période de l'atelier de Kassa alla du 24. 5. 1709 jusqu'au 17. 11. 1710,

quand il a été loué par J. Hrabovszki. Pendant ce temps-là on n'y faisait frapper que des monnaies impériales.

L. Vayer: Les médailles de Marie-Thérèse modelées sur des gravures. L'auteur met à l'examen les médailles satiriques de Marie-Thérèse faits pendant le temps de la guerre de succession autrichienne. Il réussit à trouver les gravures qui peuvent être considérées comme modèles des médailles. On peut constater la parenté de trois gravures et de deux médailles. L'une des médailles emprunta le dessin de son avers et de son revers à l'une des gravures, tandis que les deux autres gravures servirent comme base au revers respectivement à l'avers de l'autre médaille. L'année 1742 qui figure sur les médailles doit être considérée comme le „terminus ante quem“ des gravures. Leur artiste pourra être cherché à l'atelier de George Bickham iunior, à Londres, qu'y exerça son activité en 1742. Question irrésolue si les médailles elles-mêmes ont été faites en Angleterre ou bien aux Pays-Bas.

L. Huszár: Les notes numismatiques de Ferenc Kresznerics. Ferenc Kresznerics, lui-même collectionneur de médailles, voyageait entre 1796 et 1810 en Transdanubie, à Vienne et en Haute-Hongrie. L'auteur publie les notes numismatiques de son journal de voyage dont l'exemplaire manuscrit se trouve à la Bibliothèque Universitaire de Budapest. (Le texte en cursives contient le texte original du journal.)

J. Lakos: Un tétradrachme celtique de type inédit. Ce tétradrachme provient de Ujfalu (Szerém vármegye, en Croatie). Il est d'un type jusqu'ici inconnu et doit être rangé parmi les contrefaçons immédiates mais tombées dans le vulgaire des pièces macédoniques.

J. Ernyey: Une médaille commémorative de T. Jordán de Kolosvár (1570). L'auteur examine le dessin voire l'inscription énigmatique „Novissima virus“ du revers de la médaille commémorative faite par Antonio Abondio en 1570 et publiée plusieurs fois (Habich, Deutsche Schaumünzen II/2. Nr. 3360.). Le scorpion est un symbole emprunté aux armoiries de domaine de Jordán qui se rapporte à sa personne. L'auteur considère l'expression „novissima virus“ comme une forme de déclinaison artificielle et l'explique librement de la façon suivante: „Les empoisonnements sont en échec, le remède se prépare“. Il rappelle comme analogie intéressante, qu'en 1581 on a aussi publié les armoiries de Jordán encadrées de fleurs, avec la même inscription „novissima virus“.

I. Szigeti: Sur la médaille commémorative de Zsuzsánna Dirnberger-Artner. L'auteur publie les exemplaires de cette médaille conservés dans le Musée Historique Hongrois et dans le Musée Municipal de Pozsony. En même temps E. Csatkai fournit des précisions sur la vie de Mme Susanna Köffer.

S. Haidekker: Une lettre inédite de Josef Daniel Böhm. L'auteur publie une lettre de J. D. Böhm, Kammermedailleur de Vienne, adressée le 7. avril 1831. à sa mère. On y trouve aussi des communications d'intérêt numismatique.

E. Palóczy: Une croix commémorative inédite de la guerre d'indépendance hongroise. Dans les archives de la Bibliothèque Municipale de Budapest sont conservées les layettes du „K. u. K. Kriegsgericht zu Pesth“ de l'année 1849 où se trouvent les actes du procès prince Micislav Woroniecki-Korybut. L'auteur, en publiant la donnée jusqu'ici inconnue que le prince fit faire à ses propres frais une croix commémorative de la bataille de Perlasz. Jusqu'ici il n'en est connu aucun exemplaire.

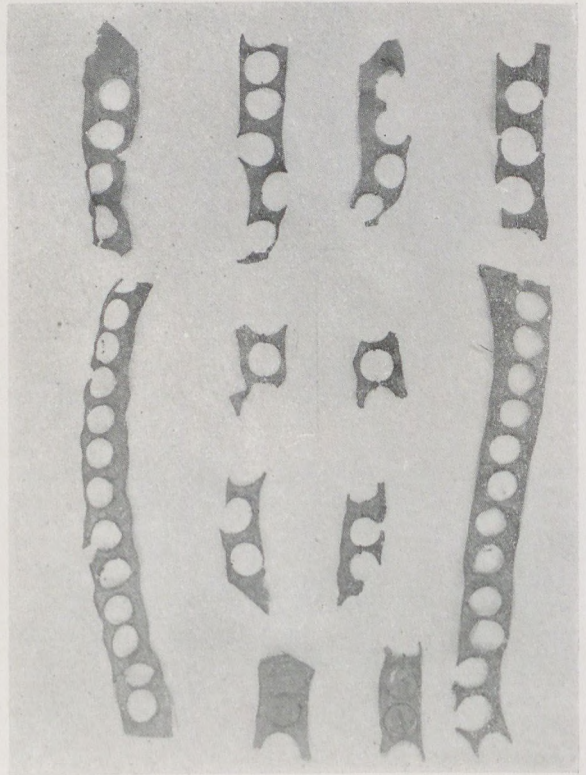
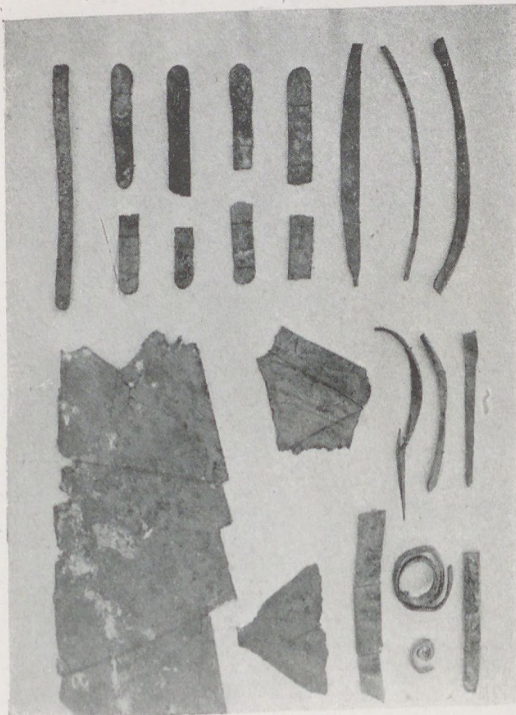
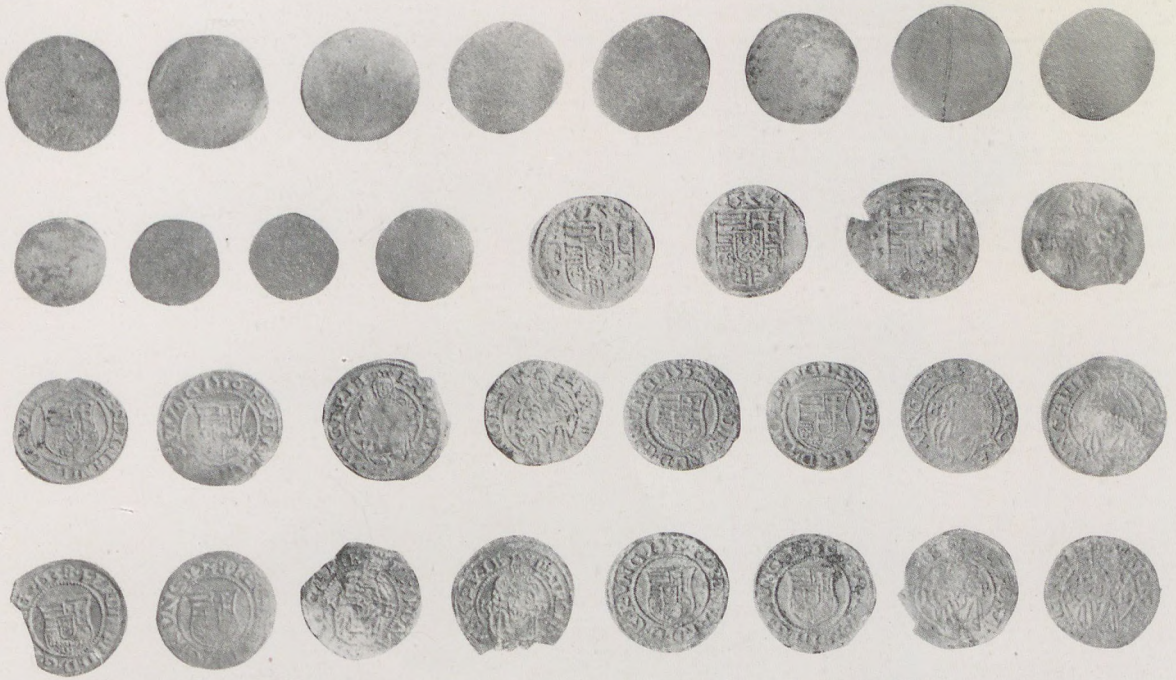
Les nouvelles acquisitions importantes du Cabinet de Médailles du Musée Historique Hongrois.

Trouvailles de monnaies.

Littérature.

Compte-rendu de la vie de la Société de Numismatique Hongroise.

A

1

B

2

3

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tagsági érem. Az egyes tagok nevével és a társulatba való felvétel évszámával kiverendő társulati tagsági érem (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 7. oldalán levő képet) ezüst példányaira egyelőre megrendeléseket fogadunk el. Áruk mintegy 20 pengő. A megrendelt érem ára csak a kiveretés után fizetendő be az akkori árszámítás alapján.

A társulat 20 éves fennállására vert kétoldalú érem, Berán Lajos szobrászművész műve (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 17. oldalán levő képet), még néhány bronz példányban kapható. Ára 15 pengő. Postai küldés esetén postaköltség fejében még 86 fillér küldendő be.

A társulat 20 éves fennállására vert zseton (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 15. oldalán levő képet) bronz példányai még kaphatók, darabonként 3 pengő áron.

„Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei“ című mű, 54 képestáblával, 12 pengő áron áll tagjaink rendelkezésére. Más érdeklődők 24 pengő áron szerezhetik meg. A mű árával együtt 1 pengő postaköltség is beküldendő.

A „Numizmatikai Közlöny“ régi évfolyamai, — azonban már csak a IX., XIV., XVIII—XIX., XX., XXI—XXII., XXIII—XXIV., XXV., XXVI—XXVII., XXVIII—XXIX., XXX—XXXI., XXXII—XXXIII., XXXIV—XXXV., XXXVI—XXXVII. és XXXVIII—XXXIX. évfolyamok még kaphatók. A IX., XIV., XVIII—XIX., XX., XXI—XXII. és a XXIII—XXIV. évfolyamok 2—2 pengő áron, a többi évfolyamonként leszállított 5 pengő áron. Nemtagok 4, illetve 10 pengőt fizetnek évfolyamonként. A megrendeléskor évfolyamonként 50 fillér postaköltség is beküldendő.

„Az Érem“ című folyóiratunk régi évfolyamait t. tagjaink a következő áron kaphatják: I. évfolyam (3 füzet) ára 3 pengő, a II. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a III. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a IV. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, az V. évfolyam (két füzet) ára 2 pengő 50 fillér, a VI. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, a VII. évfolyam (egy füzet) ára 2 pengő, a VIII. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, és a IX. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér. Nemtagok ezen áraknak kétszeresét fizetik.

„Tower Hugó: I. Ferenc József fémpénzei 1848—1916.“ című mű, e korszak pénzeinek magyar- és németnyelvű teljesen kimerítő táblázatos kimutatása, 1 pengő 50 fillér áron kapható.

A megrendeléseket és a fentiekre vonatkozó pénzküldeményeket kérjük vagy a társulat 51.010 számú postatakarékpénztári csekkszámlájára befizetni, vagy pedig Zimmermann Lajos dr. társulati elnök nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 70—80.) beküldeni.

FACTORY IN JEWELRY

THE FACTORY IN JEWELRY
IS A PLACE WHERE THE
ART OF JEWELRY IS
TAUGHT AND THE
ARTIST IS TRAINED
TO BE A MASTER
OF HIS ART.

THE FACTORY IN JEWELRY
IS A PLACE WHERE THE
ART OF JEWELRY IS
TAUGHT AND THE
ARTIST IS TRAINED
TO BE A MASTER
OF HIS ART.

THE FACTORY IN JEWELRY
IS A PLACE WHERE THE
ART OF JEWELRY IS
TAUGHT AND THE
ARTIST IS TRAINED
TO BE A MASTER
OF HIS ART.

THE FACTORY IN JEWELRY
IS A PLACE WHERE THE
ART OF JEWELRY IS
TAUGHT AND THE
ARTIST IS TRAINED
TO BE A MASTER
OF HIS ART.